

GAIRĖS

2011 balandis

Nr. 4(203)

GAIRĖS

ISSN 1392-0251

Mėnesinis
visuomenės gyvenimo,
politikos, kultūros
ir istorijos žurnalas
Leidžiamas
nuo 1994 metų

Vyriausiasis redaktorius
Algis Kusta

Redakcija
Gediminas Dubonikas
Vaclovas Paulauskas

Maketavo Gražina Majauskienė

Redakcijos adresas:
Laisvės pr. 60 (10 aukštas), 05120 Vilnius.

El.p.: gaires@post.skynet.lt
tel. 241 82 03, 242 88 03
Faksas 241 77 98.

Leidžia UAB „Mūsų gairės“
Kaina 3,49 Lt (su PVM)
Tiražas 1500 egz.

Pasirašyta spaudai 2011 04 18. SL 971.
Formatas 60x84/8. Ofsetinė spauda. 6 sp. lankai.

Spausdino AB „Spauda“
www.spauda.com
Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius.

© „Gairės“

TURINYS

■ POŽIŪRIS

- Algirdas Butkevičius.* O gal širdyje esi socialdemokratas? 2
Ramūnas Terleckas. Kuo gali atgimti politika 3

■ IDEOLOGIJOS

- Dobilas Kirvelis.* Socialdemokratai,
pasimokėm, grįžkime į socialdemokratiją 4
Justinas Karosas. Kas yra dešinioji
ir kairioji politika mūsų tėvynėje? 10

■ TEMA

- Sigita Burbienė.* Dar kartą apie siūlomus
Gyventojų pajamų mokesčio pakeitimus 14
Kęstutis Girnius. Progresinių mokesčių
oponentai negalvoja apie tautą 18
Algirdas Sysas. Tai ne pavydo mokestis,
tai mokestis už civilizuotą valstybę 19
Adomas Usenavičius. Kuo skiriasi aritmetinė,
geometrinė ir socialdemokratinė progresija 21

■ ANALIZĖ

- Algimantas Indriūnas.* Nematoma bomba,
nusiaubusi Lietuvą 22
Arvydas Guogis. Ar socialdemokratinio
Gerovės modelio reikia Lietuvai? 30

■ NUOMONĖS

- Antanas Krūvelis.* „Civilizuoto“ išnaudojimo dabartis 34

■ LIUDIJIMAI

- Petras Raila.* Praeities prisiminimai ir pamąstymai 36

■ LIKIMAI

- Stasys Stungurys.* Pamišti lituanistikos turtai
vėl grįžo į gyvenimą 38

■ PASAULIS

- Algimantas Brazaitis.* 10 dienų su Liudmila Gurčenko 40
Gediminas Dubonikas. Autoritariniai vadovai
nenori užleisti pozicijų 42

■ GAIRIŲ PAŠTAS

- Jonas Siaurukas.* Jis spėjo viską pasakyti 44
Julius Norkevičius. Paveldo žinių šaltinis 44
Albinas Klizas. Reikia poilsiaviečių moksleiviams 45

■ ŠYPSENOS

- Vytautas Žeimantas.* Fatališka Jonio Džonio klaida 46
Vytautas Gasparavičius. Pirmoji vieta 47
Birutė Kižienė. Našlės rauda 48

O gal širdyje esi socialdemokratas?

Algirdas BUTKEVIČIUS, LSDP pirmininkas

Gegužės 1-ąją Lietuvos socialdemokratų partijai sukanka 115 metų.

Žmogaus gyvenime tai jau būtų ilgaamžiškumo rekordas, o visuomeninės politinės organizacijos? Seniausios Lietuvoje partijos LSDP istorija – reikšminga Lietuvos istorijos dalis. Gal todėl mes, šių dienų socialdemokratai, pasitikdami partijos gimtadienį, labai giliai suvokiame: istorija įpareigoja. Kokia Lietuva būtų be socialdemokratijos?

Nežinau, kokią ateitį prognozavo savo steigiamai partijai ir Lietuvai dr. A. Domaševičius, dr. A. Moravskis, A. Birinčikas, A. Gulbinas, F. Kočmarčikas, R. Malevskis, J. Olechnavičius, P. Suknelevičius, F. Dzeržinskis, K. Kasperovičius, Daukša, K. Žalavskis, svečių teisėmis dalyvavę varpininkai dr. K. Grinius, dr. S. Matulaitis ir dr. J. Bagdonas, kai 1896 m. gegužės 1 d. Vilniuje A. Domaševičiaus bute įvyko steigiamasis susirinkimas, buvo įkurta partija, priimta programa. Tikiu, kad idėjų ir optimizmo buvo ne mažiau nei pirmuose Sąjūdžio susirinkimuose.

Ir tada jaunos organizacijos laukė nemenki išbandymai, buvo istorinių klaidų ir klystkelių, atsitiktinių žmonių, bet vertindami savo partijos istoriją, galime didžiuotis, kad lemiamais istoriniais momentais atsakomybės imdavosi asmenybės, kurioms visų svarbiausia buvo Lietuvos laisvė ir nepriklausomybė.

LSDP nuo pat savo pirmųjų susikūrimo žingsnių buvo pasiryžusi ginti jauną, augantį Lietuvos darbininkų judėjimą, užtikrinti visos Lietuvos gerovę, kovoti už platesnes politines teises.

Didžiajame Vilniaus Seime LSDP atstovavo Steponas Kairys, kuris tapo pagrindiniu vicepirmininku – dr. J. Basanavičiaus pavaduotoju, pasukusiu Seimo eigą principine kryptimi: atkurti Lietuvos valstybingumą su Seimu Vilniuje. S. Kairio idėjos ir šiandien svarbios bei brangios socialdemokratams, ne veltui šį žmogų įamžinome partijos himne... Socialdemokratines mintis propaguoja jo vardo fondas.

Galime tik didžiuotis daugeliu asmenybių, kurios susiformavo socialdemokratų partijos lopšyje, kurios užėmė ir dar užims tikrai garbingą vietą Lietuvos isto-

rijos vadovėliuose. Kazimieras Antanavičius, Aloyzas Sakalas, Vytenis Andriukaitis, Česlovas Juršėnas, Algirdas Brazauskas – tai partijos lyderiai, kurių nuopelnus Lietuvos istorijai analizuos ne viena istorikų karta.

Atsikūrusi LSDP savo aktyvia veikla padėjo Lietuvai atgauti valstybingumą. LSDP buvo atstovaujama Aukščiausiojoje Taryboje – Atkuriamajame Seime bei visuose Seimuose. Socialdemokratai aktyviai dalyvavo rengiant ir priimant Kovo 11-osios dokumentus. LSDP atstovai Seime, susibūrę į socialdemokratų frakciją, atlikdavo konstruktyvios opozicijos vaidmenį, kovojo už demokratiją ir socialinio teisingumo įtvirtinimą, teisinę valstybę bei socialiai reguliuojamą rinką.

Šių laikų politikos apžvalgininkai ir politologai įvairiai vertino reikšmingą partijos žingsnį – susijungimą su Lietuvos demokratine darbo partija. Buvo piešiami įvairūs scenarijai, klįjuojami epitetai, tačiau baisiausios prognozės neišsipildė.

Partija sustiprėjo, dabar skaičiuodama netoli 20 tūkst. narių. Galima atsigręžti atgal ir įvertinti, kad 2001 metai, kai suvienytai partijai pradėjo vadovauti šviesaus atminimo Algirdas Brazauskas, tapo lemtingi visai Lietuvai. Partijos vadovui tapus Ministru Pirmininku, į Lietuvą atėjo ekonominis pavasaris...

Kviečiame visuomenę, žurnalistus, politologus, istorikus pasikalbėti apie socialdemokratiją, kokia ji buvo vakar, kokia ji yra šiandien, kokios jos reikėtų ateityje. Esame atviri kritikai, pasiūlymams, nes norime augti ir tobulėti, siekiame mokytis ir iš savo klaidų. Tikime, kad Lietuvai būsime dar reikalingesni. ■

Kuo gali atgimti politika

Ramūnas TERLECKAS

Sunku surasti epiteta ar metaforą, kuriuo būtų galima apibūdinti savivaldybių tarybų daugumos formavimą ir merų rinkimus. Banaliausias į galvą ateinantis žodis – turgus, mat už galimybę panardinti rankas į pinigų puodą parduodamos visos vertybės.

Konservatoriai vienur glėbesčiuojasi su „paksininkais“, kitur – socialdemokratams su konservatoriais, „darbiečiai“ ieško, kas pasiūlys geriausią kainą už jų dūšes, Vilniuj paklausus vienas kitas rusas ir panašiai.

Vykstant tokioms „deryboms“, dažnas rinkėjas savęs jau tik retoriškai klausia, už ką balsavo, nes šiandien iš esmės jokio skirtumo, ar tu rinkaisi konservatorių, ar „Tvarką ir teisingumą“, ar kurią nors iš liberalių jėgų.

Nemažai pasaulio tautų tiki reinkarnacija ir baiminasi, kad už nuodėmes kitam gyvenime neatgimtų šunimi ar dar blogiau – koku kirminu.

Jei Lietuvos partijų veiklą galima būtų palyginti su žmogaus gyvenimo keliu, neabejoju, kad kitame gyvenime joms iki šuns būtų toloka. Beje, tokių pavyzdžių toli nereikia ieškoti. Štai buvusio Lietuvos generalinio prokuroro į geresnį gyvenimą vesta partija su malonumu įsiliejo į finansiniais nusikaltimais kaltinamo Viktoro Uspaskicho vadovaujamos Darbo partijos gretas. Žiūrint iš šalies – socialliberalai jau atgimė, tik ne pačiu gražiausiu pavidalu.

Pasakojama, kad vokiečių okupacijos metais filosofas Levas Karsavinas, Vilniaus universiteto profesorius, buvo pakviestas į kalėdinį pokylį. Tačiau sužinojęs, kad jame gali dalyvauti ir lietuviai, siejamas su tarnyste vokiečių gestapui, griežtai atsisakė ir dar išbarė kvietėjus, kad jie taip galėjo užtraukti gėdą rusų profesoriui. Šiandien principingumas nebemadingas.

Kyla tik vienas klausimas, kodėl šiandien taip lengvai atsisakoma bent deklaruojamų vertybių, kodėl nesirenkama, su kuo už vieno stalo sėdėti. Galbūt todėl, kad, įmantriai kalbant, savivalda itin svarbi partijų gyvybei, ypač jų kraujotakai – finansams, o paprasčiau tariant, prie lovio arčiau atsidūrusieji sotesni būna ir įvairiomis gėrybėmis savo geradariams atsilygina. Šiandien matome grimasas tos vartotojų visuomenės, kurios vertybių piramidės viršuje yra pinigai.

Nenustebsiu, jei netrukus į merus ir į Seimą bus pasiūlyta rinktis pagal grožį: pažiūrėjai, kad nebūtų panašus į smulkų kyšininką – sovietinių laikų milicininką, kad ne gėda pasauliui būtų parodyti, ir balsuoji, kam rūpi, kokių jis yra pažiūrų ir kokios vertybės jam artimos.

Vis dėlto nesutinku su nuomone, kad politika kitokia būti negali. Manau, bet kuri partija, parodžiusi savo principingumą ir dėl pasirinktų vertybių atsisakiusi bendradarbiauti su ideologiniu priešininku, šiandien galbūt pralaimėtų mūšį, bet rytoj laimėtų karą. ■

lrt. lt

Balandžio 30 d. Vilniuje, Lietuvos parodų centre „Litexpo“, vyks Lietuvos socialdemokratų partijos XXX suvažiavimas

Jame bus renkamas partijos pirmininkas, jo pavaduotojai, vyks tarybos, finansų bei etikos ir procedūrų komisijų rinkimai.

Šiame suvažiavime socialdemokratams Česlovui Juršėnui, Dobilui Kirveliui ir Nikolajui Medvedevui bus suteiktas partijos Garbės nario vardas.

Gegužės 1-ąją – Tarptautinę darbo žmonių dieną – LSDP 115-ųjų metinių proga socialdemokratams ir profsąjungos pakvies į kasmetines eitynes.

Balandžio 27 d. Lūžių parke Vilniuje, prie J. Pauliaus II pagrindinės mokyklos, kur jau auga 110 socialdemokratų pasodintų ažuoliukų, bus pasodinti dar penki medeliai.

Simbolinis 115 ažuoliukų skaičius primins Lietuvos socialdemokratų partijos kūrimo 115-ąsias metines.

Socialdemokratai, pasimokėm,

Šiandien akivaizdu – visos nepriklausomos Lietuvos valdžios, pasidavę siaurakakčio ekonominio liberalizmo nuostatoms, Lietuvos valstybės nekūrė, kūrybą tik vaidino. Iš tiesų Lietuvą naikino, varydami žmones iš jos. Labiausiai apgailėtina, kad tai darė ir susijungę socialdemokratai.* O juk valstybė – tai gyvas organizmas, kurio kiekviena ląstelė – žmogus – yra didžiausia vertybė. Laikas taisyti.

Prof. Dobilas KIRVELIS

Stebint ir vertinant Lietuvos valdžių priimamus ir įgyvendinamus įstatymus bei šiandieninio mūsų jaunimo nuostatus ir elgseną, peršasi išvada, kad mums valstybė jau nebereikalinga. Dar XIX a. gale aušrininkų, varpininkų ir socialdemokratų iškelta Nepriklausomos Demokratinės Lietuvos Respublikos idėja, praėjus 20-čiai nepriklausomybės atkūrimo metų, o gal ir nuo 1990 m. kovo 11 d., nebeaktuali, nes visuomenės gyvenimo esmė tapo materialinis turtėjimas ir linksmybės, kad gerovė – tai kiekvieno gyvenimas kaip kas išmano, kad tai ir yra išsvajotoji laisvė. Apie pusę milijono darbingų, aktyvių, išsilavinusių Lietuvos žmonių, net šeimomis, su vaikais, išbėgo ir bėga iš Lietuvos gerinti gyvenimo kitų, ne savo valstybės.

Švedijos Linkopingo universiteto darbo studijų profesorius Č. Vulfsonas, dešimt metų gyvenęs ir dirbęs Lietuvoje, taip kritiškai apibendrina mūsų ir mūsų valdžių veiklą:

„Kai Lietuva atsikratė komunizmo ir atgavo nepriklausomybę, čia tvyrojo neapykanta Sovietų Sąjungai bei visoms idėjoms, kurios buvo siejamos su tuo periodu. Žmonės jautė, kad kolektyvizmas, idėjos apie demokratinį dalyvavimą buvo diskredituotos senojoje eroje, todėl idėjų sistemoje susidarė vakuumas. Tas vakuumas buvo užpildytas laisvos rinkos idėjomis, iškurtas Lietuvos laisvosios rinkos institutas, skirtas platinti šias idėjas Lietuvoje. Tai lėmė, kad socialde-

* Dobilas Kirvelis: „Ar Lietuvos socialdemokratai yra reformistai ir mato ateinančią kūrybinę visuomenę?“ Gairės, Nr.5, 2007. (www.Paleckis.lt/ Kirvelis, 2008 02 16)
Dobilas Kirvelis: „Socialdemokratija: ekonominis (turto) ar etinis (solidarumo) socializmas“. Gairės, Nr.5, 2009.
Dobilas Kirvelis: „Ar nepribrendo laikas peržiūrėti Europos socialdemokratinės vertybės?“ Gairės, Nr.8, 2009.

mokratinei politinei minčiai neliko vietos. ...netgi socialdemokratai perėmė daugybę neoliberalizmo idėjų: pritarė privatizacijai, būtinybei atsisakyti daugybės valstybės įmonių, propagavo smulkų verslą, pasisakė už antireguliacinius įstatymus – kitaip tariant, parėmė visas idėjas, kurios paprastai randamos neoliberalų politinėje darbotvarkėje. Visos šios idėjos Lietuvoje yra būdingos ne tik socialdemokratams ar liberalams, o visoms pagrindinėms politinėms jėgoms“.

Laisvosios rinkos instituto balsas buvo toks visus mus mulkinančiai įtakingas, kad net labai argumentuoti mūsų autoritetingų ekonomistų profesorių Povilo Gylgio ir Romo Lazutkos akivaizdūs perspėjimai ir kritiški priimamų blogų ekonominių įstatymų aiškinimai dar ir šiandien neturi reikšmingos įtakos. Už tai sunkmečiu užmokame blogesniu gyvenimu nei kitos Baltijos šalys.

Naujojo, trečiojo tūkstantmečio XXI a. pradžioje Europoje ir Lietuvoje iškyla naujos socialinės raidos problemos, reikalaujančios net ir socialdemokratijos ideologinės revizijos, naujų

grįžkime į socialdemokratiją

požiūrių. Tai rodo debatai, vykstantys Europoje, Baltijos šalyse, taip pat ir Vyriausybės inicijuota strateginė programa „Lietuva 2030“.

Vakarų pasaulis, atrodo, yra tam tikroje neapibrėžtumo būsenoje – tiek ekonominiu, tiek ir socialinės raidos požiūriais. Ne tik JAV, bet ir Europa, perdėtai išteklius dėjo į gyvenimo komfortą, kuris nedavė pakankamo grįžtamojo ekonominio efekto – tenka išgyventi krizę. Krizės – dėsningi visuomenės raidos reiškiniai, priverčiantys protaujančią visuomenės dalį susimąstyti, ar kartais tai, ką mes darėme ir siekėme, yra svarbiausia. Gal pasikeitė aplinka, pati visuomenė, ir jau iškyla kiti poreikių akcentai.

Prieš šimtą kitą metų Europoje, atsiradus ir besirutuliojant industrinei visuomenei, iškilo darbininkijos ir žmonių darbo problemos, kurių socialinės problemos, jų sprendimai suformavo gerovės valstybės siekius, tai atvedė Europą į Suvienytas Europos Valstijas – Europos Sąjungą. Šiam vyksmui lemiamą įtaką turėjo kairiosios politinės nuostatos.

Kairiosios politinės nuostatos Europoje praranda populiarumą

Atrodo, kad tradicinės kairiųjų idėjos jau nebetenkina besikeičiančios Europos visuomenės. Visa tai akivaizdžiai rodo 2009 m. Europos Parlamento rinkimų rezultatai, ypač apibendrinta Europos socialistų partijos rinkimų rezultatų evoliucija (Gairės, 2009, Nr.8). Prieš beveik 150 metų Europoje vykstant feodalinės visuomenės, pagrįstos agrarinėmis technologijomis, kaitai (transformacijai) į kapitalistinę industrinę, atsiradus darbininkijos klasei, natūraliai atsirado ir jos teisių gynėjos – politinės kairiosios (socialistų, socialdemokratų, leiboristų) partijos.

Po Antrojo pasaulinio karo Europoje kairiosios partijos pradėjo lemti valstybių gyvenimą, kairiųjų idėjų galia buvo reikšminga Europos Sąjungos formavimuisi. Tradicinės kairiųjų politinės nuostatos buvo pagrįstos tvirtu mokslo pamatu – K. Markso socialine-ekonominė teorija ir I. Kanto (neokantiniu) etiniu imperatyvu. Bet šiandieninė Europa jau pasikeitė, tradicinės kairiosios idėjos jau nebetenkina. Iškyla ne smulkios problemėlė, kuri spręstina vienu kitu taktiniu

įstatymo pakeitimu, šaknys yra kur kas gilesnės. Tai galima spręsti iš to, kad 2009 m. gale Didžiosios Britanijos parlamento narys Dž. Krudas ir Bundestago (Vokietija) narys A. Nahles inicijavo debatus temomis: „Europos socialdemokratijai reikia naujo starto“ ir „Kas šiandien yra Gerovės Valstybė?“ (Besikeičiančių klasių manifestas). Debatus išplėtė ir, galima sakyti, tęsia iki dabar virtualus žurnalas „Social Europe Journal“, vadovaujant redaktoriui H. Mejeriui ir Fridricho Eberto fondo atstovui K. Spiegeliui.

Gerovės valstybės problemas svarstėme ir mes Lietuvoje, pernai gruodį vykusioje Kauno konferencijoje. O kovo 11 d. panašias problemas aptarė Baltijos šalių (Estijos, Latvijos ir Lietuvos) kairieji kartu su Danijos politologais „Next Left“ konferencijoje Rygoje. Iškyla naujų kairiųjų idėjų revizijos poreikis.

Reikalinga kairiųjų idėjų revizija ir nauja kairiosios politikos koncepcija

Naujos kairiosios politikos pamatai turi būti pagrįsti šiandienos mokslo teorijomis, numatančiomis ateinančios visuomenės raidos tendencijas ir visuomenės poreikius. Tai buvo bandyta formuluoti dar 1999 m. lapkričio pradžioje XXI Socialistų Internacionalo kongreso Paryžiuje priimtoje Deklaracijoje. Ji konstatavo, kad pasaulio visuomenė pereina į naują raidos stadiją, paženkliną bio- ir info- technologijų plėtra, kad industrinė visuomenė virsta informacijos ir žinių-žinojimo visuomene, kuri radikaliai keičia socialinį gyvenimą. Tai buvo Lisabonos Strategijos preliudija – nuostata, kad visuomenės gyvenimo gerovę, problemų sprendimus turi lemti mokslo ir technologijų kūryba. Net nurodytos konkrečios mokslo ir technologijų kūrybos kryptys.

Mokslo-technologijų kūrybinio socialinio sluoksnio formavimas – Europos ir Žmonijos ateities garantas

Rusų mokslininko Kondratjevo socialinės-ekonominės raidos bangų ar ciklų ir austro Šumpeterio kūrybinių destrukcijų (*creative destructions*) mokslinės teorijos akivaizdžiai rodo, kad visuomenės raidą lemia naujai kuriamos ir ►

► įgyvendinamos technologijos.

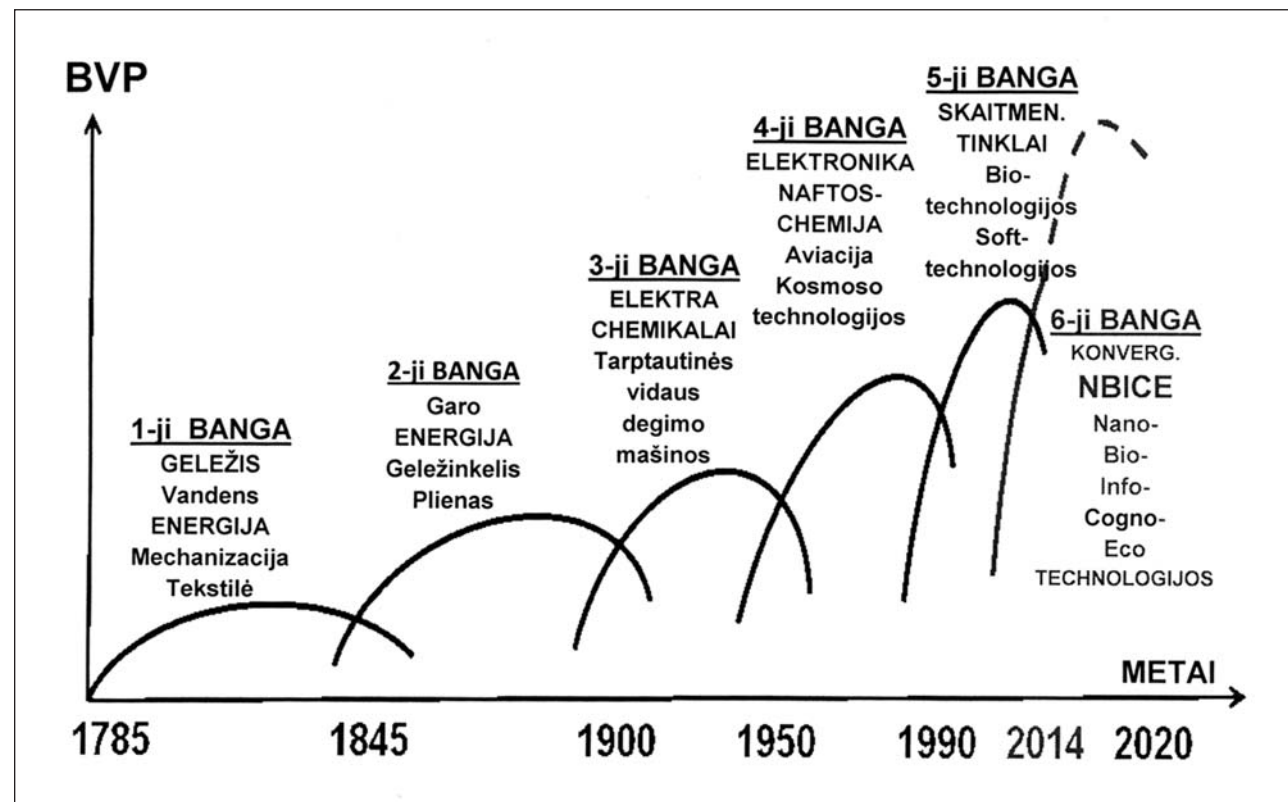
Europos visuomenė jau gyvena penktojoje Kondratjevo ciklo, atrodo, pabaigos, fazėje, yra pargyvenusi 4 industrinės visuomenės socialinius-ekonominius pakilimus ir tiek pat krizinių (*creative destructions*) periodų.

Mes esame šeštosios, beprasidedančios naujos technologinės raidos bangos pradinėje fazėje, kas, pagal Šumpeterio sampratą, ir sukelia šandienos pasaulio krizę.

Dabartinė ekonominė krizė yra ne taktinė, bet strateginė problema. Jos sprendimas – kuo greitesnis ir efektyvesnis naujų technologijų sukūrimas ir įgyvendinimas. Tam būtina formuoti specialų socialinį mokslo-technologijų kūrybinį sluoksnį (*creative class*), kuris kryptingai kurtų ir įgyvendintų konverguojančias NBICE (Nano-Bio-Info-Cogno-Eco) technologijas. Tokią socialinės-technologinės raidos kryptį dar 2002 m. nubrėžė B. Obama, kandidatuodamas į JAV prezidentus. Tokios žmogaus gerovės didinimo strateginės raidos programos numatomos ir Europos Sąjungoje nuo 2004 m. (*Alfred Nordmann, Report, 2004*).

Kūrybinis mokslo-technologijų socialinis sluoksnis - naujosios politinės kairės dėmesio centras ir ateities inovacijų kelias

Darbininkija, kaip tradicinis kairiosios politikos socialinis dėmesio ir rūpesčių sluoksnis, išsivysčiusiose Vakarų Europos valstybėse praranda aktualumą, nes yra pakankamai gerai apsaugotas įstatymais ir įgyvendintomis socialinės etikos nuostatomis. Be to, industriškai stiprioje valstybėje tradicinė darbininkija sudaro tik iki 20 proc. visų gyventojų ir ji, kaip kadaise agrarinis sluoksnis, mažėja. Ją gamybinėse sferose pakeičia automatai ir robotai. Darbininkijos problemos kol kas išlieka neišspręstos ES Rytų Europos šalyse, ypač ryškios šiandienos krizės situacijoje. Vakarų technologiškai išsivysčiusiame pasaulyje gausų darbininkijos sluoksnį keičia gausiausias aptarnaujančiųjų socialinis sluoksnis, dirbantis gan monotonišką, nereikalaujantį didesnio išradin-gumo darbą, pvz., su kompiuteriais. Bet, pažiūrėjus į visuomenės raidos dėsningumus, akivaizdu, kad ir tradicinių darbininkų darbo vietos, jų problemų sprendimai atsirastų tik įgyvendinant ir plečiant naujas, aukštesias technologijas. Be to, naujųjų NBICE technologijų įgyvendinimas stra-

Penkios Kondratjevo socialinės-ekonominės raidos „bangos“ bei „ciklai“, Šumpeterio „kūrybinės destruktijos“ ir ateinanti šeštoji konverguojančių mokslo-technologijų (Nano-Bio-Info-Cogno-Eco) „banga“ su šiuo metų besireiškiančia besikeičiančių technologijų destruktija (krize).

tegiškai spęstų ir tradicines socialistų bei kairiųjų-žaliųjų gamtos saugojimo problemas. Konverguojančios mokslo-technologijų idėjos reikalauja kenksmingas gyvą gamtą fizikines-chemines technologijas pakeisti naujomis sintetinės biologijos technologijomis, kurios harmoningai susilietų su natūralia gyvą gamta, nes biosintetinės technologijos savo esme bus labai giminingos gyvybinėms technologijoms. Tai liečia ir tikrų žmoniškųjų – savęs atradimo ir realizacijos visuomenėje psichologinių technologijų sprendimo problemas.

Naujų, mokslu grįstų technologijų kūryba - tikras žmoniškasis gyvenimas, žmonijos tikro gyvenimo gerovės garantas

Tradicinė industrinės visuomenės darbininkija, ir net aptarnaujanti klasė, dėl kasdienės duonos savo šeimai ir sau nėra laisva - yra priversta dirbti nežmonišką, dažnai sunkų, monotonišką, žmogų alinantį automato darbą. Amerikiečių mokslininko A. Maslovo žmogaus poreikių piramidė parodo, kad yra 5 hierarchiškai susiklostę žmoniškųjų poreikių lygiai, kurių žemiausias – fiziologiniai (Gairės, 2009, Nr. 5,8). Darbininkijos žmoniškajam laisvėjimui nepakanka vien fiziologinių poreikių tenkinimo. Juos patenkinus kelias veda aukštesnių poreikių lygių link: saugumo, geranoriškos socialinės aplinkos, visapusiškos pagarbos, ir aukščiausio – savęs atradimo lygmens. Galima pripažinti, kad Vakarų Europos, ypač Skandinavijos šalių, gyvenimas yra pasiekęs tokį žmoniškojo gyvenimo lygį, kuris tenkino 4 žemesnius poreikių piramidės lygius. Bet aukščiausias - žmoniškasis, savęs atradimo ir realizacijos visuomenėje (*self-actualization*) vargu ar yra pasiektas. Tai specifinė žmogaus gyvenimo veiklos – informacijos gamybos – problemų formulavimo, projektų ir programų kūrybos, sprendimų priėmimo sfera. Tai specialaus kūrybinio socialinio sluoksnio, kurio gyvenimas yra ne tiek „kasdienės duonos“ ir materialaus gyvenimo komforto, bet jį „užkrėtusių“ problemų sprendimų paieškos poreikis - kūrybinės klasės veiklos sritis. Žmogus, pasiekęs šį penktąjį A. Maslovo poreikių lygmenį ir radęs visuomenės pripažinimą, net ir būdamas skurde, jaučiasi laimingas. Nes jis jaučiasi tikru žmogumi, poreikis materialiajam komfortui nuslenka į antrąjį poreikių planą. O iš tokių asmenybių sudaryta kūrybinė klasė, kuriai suteikiamos sąlygos ieškoti visuomenės problemų sprendimų ir juos radus suteikiama teisė sprendimus įgyvendinti (vado-

vauti), yra patikimiausias visuomenės gerovės ir išlikimo garantas.

Ar socialiai apdraustas Europos kūrybinis mokslo-technologijų sluoksnis?

Vienprasmiskai galima teigti, kad ES Baltijos ir Rytų Europos šalyse kūrybinis mokslo-technologijų sluoksnis paliktas saviišgyvenimui. Atskirų asmenybių mokslo-technologinė kūryba vertinama ne kaip visuomenės ateities garantas, bet kaip atskirų mokslo personalijų, kaip ir menininkų ar rašytojų, tam tikrų siekių tenkinimas. Geresnė padėtis yra Vakarų Europos šalyse, bet ir čia daugumos socialinio aptarnavimo (*service*) sluoksnio darbuotojų (valdininkų) atlyginimai bei privilegijos didesnės už mokslininkų. Tai rodo, kad net ir Europos kairieji dar nemato ateinančios kūrybinės visuomenės. Prieš Europos kairiuosius, kaip ir ateities kairiuosius (*Next Left*) iškyla problema – įvertinti kūrybinės mokslo-technologijų klasės reikšmę Europos ir pasaulio ateičiai ir priimti programinius sprendimus dėl šio socialinio sluoksnio ateities. Tai galėtų būti *Next Left* programinė vėliava. Tokios strateginės idėjos įgyvendinimui Europos Sąjungoje labiausiai pribrendę Skandinavijos šalys, ypač – Švedija ir Suomija. Baltijos šalims būtina į jas orientuotis.

Baltijos šalių ateitis - kūrybinis mokslo-technologijų BaltoSkandijos regionas

Pasaulio valstybių gyvenimo gerovės 2009-2010 m. atliktos analizės (*Legatum* – 110 valstybių pagal 8 vertinimo gyvenimo rodiklius, *NewsWeek* – 100 pagal 5 rodiklius iš 200 esamų ir pakankamai gerai žinomų pasaulio valstybių) rodo, kad pirmajame geriausiųjų dešimtuose yra visos Skandinavijos valstybės ir Suomija. Ypač išsiskiria Suomija ir Švedija. Baltijos šalys yra ketvirtojoje ar net penktojoje dešimtyse. O pagal *Global Inovative Index* – 24-44 vietose. Skandinavijos šalys ir Suomija yra vertinamos aukščiausiais kūrybingumo rangais. Geriausias pavyzdys Baltijos šalims yra Suomija. Ši maža valstybė, turinti sunkesnes gamtines sąlygas už Baltijos šalių, kaip ir jos nukentėjusi Antrojo pasaulinio karo metais, šiandien yra viena pirmųjų tarp gerovės šalių, pasižyminti didžiuliu ir augančiu inovatyvumu - naujų aukštųjų technologijų kūrybingumu. Kūrybinės klasės koncepcijos autorius ir tyrinėtojas amerikietis R. Florida savo tyrimų išvadose teigia, kad „Šiaurės Europos tautas jų kūrybinės klasės daro naujų proveržių lyderėmis“ (2004). ►

► Mokslo-technologinis kūrybingumas šias šalis daro gerovės valstybėmis ne tik ekonomiškai, bet ir socialiai-psichologiškai. Baltijos šalims būtina su šiomis šalimis kooperuotis į ES kūrybinį mokslo-technologinį Baltoskandijos regioną. Nes kontinentinės Vakarų Europos šalys yra labiau linkę vystyti dviejų greičių Europą, mus, rytiečius, palikdamos ateičiai antrame plane. Toks Baltoskandijos mokslo-technologinės kūrybos regionas galėtų būti pavyzdys ir ES kontinentinės Europos šalims, nes tokio regiono raidoje slypėtų universaliosios gerovės valstybių raidos vertybės.

Ar yra universali socialinė vertybė, kurią reikėtų kūrybinio regiono šalims įgyvendinti?

Gyvųjų ir socialinių sistemų mokslinės evoliucijos teorijos rodo, kad atsirandant naujoms visuomenės gyvenimo technologijoms keičiasi visuomenės sluoksnių sambūvio formos, tam tikrų sambūvių vyravimo tvarka. Klasikinė biologinių-socialinių populiacijų teorija rodo, kad socialinę formaciją lemia trys krašutiniai skirtingi tarpusavio sąveikos būdai: konkurencija, kooperacija ir plėšra (plėšrūnas-auka sambūvis). Feodalinė visuomenė, kuri ekonomiškai (pagal materialijų išteklių gamybą) pagrįsta agrotechnologijomis, pagal socialinius santykius yra aki-vaizdi plėšikavimo (karų) visuomenė ir istorinė epocha atitinkamai. Pagal vyraujančias sambūvio formas feodalinės visuomenės universaliųjų vertybių svoriai rikiuotini taip: **plėšra>konkurencija>kooperacija**, arba **plėšra>kooperacija>konkurencija**.

Kapitalistinėje visuomenėje, kurios ekonomikos pamatas yra materialioji prekinė gamyba, vyrauja konkurencija dėl rinkų, konkurentinės rinkos etika, universaliosios sambūvių vertybės rikiuojamos: **konkurencija>plėšra>kooperacija**, arba **konkurencija>kooperacija>plėšra**.

Ateinančios kūrybinės mokslo-technologijų visuomenės, kurios socialinio gyvenimo pamatas yra informacijos gamyba – problemų projektų kūryba, kooperacijų sambūvis turės vyrauti, ir universaliosios sambūvių vertybės rikiuotės taip: **kooperacija>konkurencija>plėšra**, arba **kooperacija>plėšra>konkurencija**.

Informacija yra nematerialioji vertybė, ji ne-klauso tvermės dėsnio, jos gamybai – efektyviai mokslo-technologijų kūrybai reikalingas kooperacinių ir lygybės sambūvių vyravimas. Konkurencija ir plėšra kūrybingumą slopina. Akivaizdu, kooperacijos sambūvio iškėlimas į vyraujančias

pozicijas yra universalus evoliucinis žingsnis, keičiantis visuomenės etiką. Kūrybinė visuomenė savo kasdienio gyvenimo esmė yra tikroji *Next Left* visuomenė, apjungianti solidarumo ir lygybės principus.

„Next Left“ evoliucija - per kūrybinę klasę solidarios kūrybinės visuomenės link

Sociologas R. Florida socialinės kūrybinės klasės koncepciją suformulavo remdamasis trimis TTT (tolerancija, technologijos, talentai) socialiniais pamatiniais „akmenimis“. Pagal jį, šios kūrybinės klasės tikslas – visuomenės ekonominis augimas. Bet, pažvelgus giliau, socialiniu-psichologiniu požiūriu, kyla klausimas ar ekonominis augimas yra žmogaus ir visuomenės gerovės esmė? Ar būtinas ekonominis augimas gerovės valstybės formavimui? Ekonominis augimas reikalingas ir svarbus, bet ar tai yra raktas visuotinai gerovei? Gal gyvenant ir ekonomiškai skurdokai, bet socialiai solidariai kooperuojantis, minimizuojant tarpusavio konkurenciją, visuomenės gyvenimo gerovė juntama kur kas labiau? Be to, toks sambūvis ženkliai lemia ir visuomenės veiklos ekonominį efektyvumą. Todėl ekonominių problemų sprendimas per visuomenės solidarumo ugdymą ir įgyvendinimą, bet ne per investicijų pritraukimą, gal yra kur kas efektyvesnis? Nes toks sambūvis garantuoja didesnį grupinį kūrybingumą. Iškilus bet kokiai problemai išlavintų kūrybinės klasės žmonių kooperatyvinė veikla ras greičiausiai pačius efektyviausius sprendimo kelius, įgyvendins neįmanomiausius projektus. Tai liudija civilizacijų istorijos bei jų liekanos. Todėl *Next Left* ateitis – solidari mokslo-technologijų kūrybos visuomenė.

Lietuvos ateitis - solidari mokslo-technologijų kūrybinė visuomenė Baltoskandijos šalių organizme

Vyriausybės inicijuotą strateginę programą „Lietuva 2030“ ar viziją „Lietuva – tavo sėkmės šalis, kurioje gera gyventi ir dirbti“ vargu ar galima pavadinti strategine. Nors ir teigiama, kad „Šios strategijos tikslas – pažadinti visuomenės kūrybiškumą, susitelkti prie idėjų, kurias įgyvendinus Lietuva taptų moderni, veržli, atvira pasauliui šalis... Siekdami šio tikslo turime semtis patirties iš tarptautinės erdvės, orientuojantis į gerovę žmonėms sukūrusias Šiaurės-Baltijos regiono valstybes“, bet nematomi tie galingieji visuomenės raidos varikliai, kurie vestų Lietuvą į deklaruojamą gerovę.

Tvirtinama „per ateinančius 20 metų – 13 pagrindinių siekių. Šie siekiai bus pagrindas nustatant šalies raidos prioritetines sritis ...Įgyvendinant viziją 2030 metais **Lietuva bus tarp 10 pažangiausių ES šalių narių pagal: gyvenimo kokybės indeksą (dabar 13-16 vieta), laimės indeksą (dabar 20 vieta), demokratijos indeksą (dabar 21 vieta), pasaulio konkurencingumo indeksą (dabar 19 vieta ES), globalizacijos indeksą (dabar 26 vieta ES), suminį kūrybingumo indeksą (dabar 25 vieta ES).**“

Siekiai geri, bet jie dvelkia dar industrine, jau nueinančia, „sportine“ visuomene, kurios sampratoje slypi ne kooperatyviniai kūrybiniai, bet tik konkurentiniai, slopinantys kūrybingumą, santykiai – kovoti dėl pirmųjų vietų tarp kitų. Tai ekologinės sistemos, socialdarwinizmo koncepcija, kuri nėra harmoningai organizuota, bet tik susireguliuojanti sistema. Tokios sistemos vystosi lėtai, genetinių algoritmų principu.

O reikia, kad Lietuva vystytųsi pagal gyvojo organizmo, kurį valdo smegenys – organizuotos gyvosios sistemos – principus. Kur kiekvienas žmogus valstybėje, kaip ir kiekviena ląstelė organizme, būtų būtinai reikalingas atlikti tam tikrą labai reikiamą darbą. Kad mums visada žmonių būtų per mažą. Juk kiekvienas sutiks, kad žmogus, net ir žemiausio išsilavinimo, yra kur kas tobulesnė mašina už bet kokią inžinierių sukurtą, jis gerai organizuotoje visuomenėje gali vykdyti kur kas sudėtingesnes operacijas. O tai yra vertybė. Kad iš Lietuvos bėga žmonės, rodo, kad Lietuva yra labai blogas organizmas, nes nereikalingos jo kūno dalys, kad pas mus yra labai blogas valdymas, blogos valdymo struktūros.

Lietuva - gyvas organizmas

Tenka prisiminti, kad Lietuvos socialdemokratų (LSDP) 1992 m. Seimo rinkimų programa buvo rengiama vadovaujantis organinės-organiškosios valstybės koncepcija, kurią dar prieškaryje buvo pradėję propaguoti moderniosios krikščionybės ideologai (A. Maceina, S. Šalkauskis, K. Pakštas ir kiti). Skirtumas tarp krikščionių ir socialdemokratų požiūrių (koncepcijų) yra tik tas, kad socialdemokratai aukščiausia vertybe mato tik žmogų (Kanto etinis imperatyvas), o anieji mato aukštesnę vertybę, vertybę virš žmogaus – autoritetą.

Mintį valstybę matyti kaip gyvą organizmą vienas pirmųjų pradėjo skleisti anglų filosofas, biologas, sociologas (beje, politinio liberalizmo – socialdarwinizmo ideologas) H. Spenceris (1820-1903). Valstybės stiprybė, gyvybingumas – jos gyventojų kiekio, jų sveikatingumo ir ilgaamžiš-

kumo didėjimas, tikėjimas sava valdžia ir visuomene. Ar Lietuva tenkina šiuos reikalavimus, kai jos piliečiai bėga svetur?!

Prieš dvidešimt metų atgavę nepriklausomybę, darnios, solidarios Lietuvos valstybės, kuri būtų vientisas gyvas organizmas, nekūrėme. Visos valdžios, kurias išrinkome ir kurioms suteikėme teisę mus valdyti, net ir socialdemokratinės, susirgo nuostata – išsidalykime (privatizuokime) valstybinį turtą ir gyvensime kaip švedai...

O išėjo priešingai – „prichvatizuotas“ valstybinis turtas ir valdžia, ypač tie „patriotai“, kurie sugebėjo to turto „habtelt“ kuo daugiau, darė priešingai – Lietuvą pradėjo griauti, naikinti. Lietuva, kaip vieninga visuomenė, solidari žmonių valstybė, tapo neberekalinga - buvo reikalinga pigi darbo jėga tam tikrų verslo „bosų“ ir valdžios „ponų“ turtėjimui. Lietuvos naikinimas per 20 metų vyko kur kas aktyviau ir efektyviau, nei bolševikai sugebėjo per pusę šimtmečio, jėga į Sibirą ištremę apie 150 tūkst. žmonių, iš kurių dauguma praėjus dešimtmečiui grįžo. Savi gi „patriotai“ sukūrė tokias žmonių gyvenimo sąlygas, kad tris, o gal keturis kartus daugiau už bolševikus privertė jaunų darbingų žmonių su mažais vaikais iš Lietuvos išvykti savu noru. Valdymo teorijos požiūriu blogais valdymo įstatymais pusę milijono žmonių per 20 metų išvijom gerinti gyvenimą ne mūsų Lietuvos, bet svetimose, geriau už mus gyvenančiose valstybėse.

Šiandien, kai į gyvenimą ateina konverguojančios Nano-Bio-Info-Cogno-Eco technologijos, pagrįstos gyvosios gamtos technologijų principu, ir visuomenės gyvenimas turi būti orientuotas į gyvojo pasaulio gyvenimo organizacijos principus. Juk gyvybė Žemėje per milijardus evoliucijos metų surado pačias tinkamiausias sambūvio formas. Reikia tik jas suprasti ir visa tai panaudoti tobulinant mūsų gyvenimą.

Jeigu K. Marksas ir F. Engelsas skelbtų Manifestą ne XIX a. vidury, o dabar - XXI a. pradžioje, tai pirmuoju sakiniu matyt teigtų: „Šmėkla blaškosi po Europą – ypatingoji socialinė mokslo-technologijų kūrybos šmėkla.“

Socialdemokratai, grįžkime į socialdemokratiją, bet jau kitonišką – matykime ateinančią ypatingąją mokslo-technologijų kūrybos, kaip gyvas organizmas solidarią Lietuvos visuomenę Baltijos, Šiaurės šalių ir Europos Sąjungos kūrybiniame technologiniame kooperatyve. ■

Kas yra *dešinioji* ir *kairioji*

Prof. Justinas KAROSAS

Kas nežino, kad greta abejojančių (ir todėl abejingų) mūsų rinkėjų esama ir daugybės tokių, kuriems rinkimų pasirinkimas nėra problemiškas. Vieni iš šių pastarųjų myli dešiniuosius politikus ir negali pakęsti kairiųjų, o kiti – atvirkščiai. Taigi turime manyti, kad dešinė ir kairė politika jiems anaipol nesutampa, nes jie savo balsais vieną iš jų remia, o kitos neremia.

Šiame kontekste pats savaime peršasi klausimas, kas yra tos dvi politikos, kurios skirtingų žmonių skirtingai vertinamos.

Kriterijai ir jų sąlygiškumas

Atrodytų, kad prieš vertinant, prieš renkant šios dvi politikos alternatyvios linijos turėtų būti kažkaip apibrėžiamos. Tačiau didysis tokio pasirinkimo paradoksas yra tas, kad jis darosi vis daugiau subjektyvus, o objektyvioji šio pasirinkimo pusė tampa vis miglotesnė, vis mažiau apibrėžta. Ir kuo aistringesnis būna dešinės ir kairės politikos ginčas, tuo sunkiau darosi suprasti, kuo jos skiriasi, kas kiekviena iš jų yra pati savaime.

Kiekvieni rinkimai daro aktualia pasirinkimo problemą. Pas mus šis pasirinkimas suprantamas pirmiausia kaip pasirinkimas tarp politinės dešinės ir politinės kairės. Didysis tokio pasirinkimo paradoksas yra tas, kad jis darosi vis daugiau subjektyvus, o objektyvioji šio pasirinkimo pusė tampa vis miglotesnė, vis mažiau apibrėžta. Ir kuo aistringesnis būna dešinės ir kairės politikos ginčas, tuo sunkiau darosi suprasti, kuo jos skiriasi, kas kiekviena iš jų yra pati savaime.

Tad teisėtai galima suabejoti, ar iš tikrųjų mūsų laikais (o tuo labiau mūsų tėvynėje) kokią nors apibrėžtą reikšmę politikoje turi įprastais tapę *dešinės* ir *kairės* terminai.

Politika – praktinės filosofijos sritis, esminis jos objektas yra žmogaus padėtis valstybėje ir nuo tos padėties kažkiek priklausantis jo santykis su valstybe. Natūralu, kad skirtinga žmonių padėtis valstybėje lemia ir skirtingus jų požiūrius į ją. Palikus nuošalyje begalinius tų pažiūrų niuansus, jas galiausiai galima suskirstyti pagal tai, teigiamai ar neigiamai jos vertina esamą valstybės tvarką. Vienu atveju esama politinė tvarka yra saugoma ir ginama, kitu – ją siekiama reformuoti arba net griauti kuriant visiškai kitokią.

Matyt, būtent šitam politinių pažiūrų ir veikimo skirtumui fiksuoti pamažu ir įsitvirtino dešinės ir kairės terminai. Jie perimti iš žmogaus erdvinės orientacijos, o jų tinkamumą politikai apibūdinti greičiausiai lėmė jų vertybinis neutralumas, kuris yra būtinas į tiesą orientuotai politikos teorijai. Juk dešinė ir kairė judėjimo kryptys pačios savaime yra lygiavertės, ir jų pasirinkimas priklauso tik nuo konkrečių aplin-

kybių (to paties, žinoma, negalima pasakyti apie dvi kitas žmogaus galimo judėjimo kryptis: pirmyn – atgal ir aukštyn – žemyn).

Kaip šias dvi politikos kryptis apibrėžti jų turinio atžvilgiu? Kokia politika paprastai vadinama dešiniąja ir kokia kairiąja? Arba kokios politinės partijos pačios save laiko (ar kitų yra vadinamos) dešiniosiomis ar kairiosiomis? Aišku, kad tokiame suskirstyme būtini kriterijai, tačiau kaip tik jie ir pasirodo esą labai sąlygiški.

Tokių kriterijų sąlygiškumą jau iš pat pradžių lėmė tai, kad visi jie perdėm istoriški. Tai, kas tinka vienai epochai, jau beveik ar visai netinka kitai. Šiokį tokį apibrėžtumą (suteikusį minėtoms kryptims tam tikrą aiškumą) tie kriterijai turėjo tikrai po viduramžių stagnacijos subrendusių politinių ir socialinių perversmų metais, kai žmonės, grįždami prie antiklos idėjų, teisingą valstybę vėl pradėjo suprasti kaip nuo jų pačių proto ir veiklos priklausančią dalyką. Kaip tik tada ir pradėjo rasti takoskyra tarp tradiciškai nusistovėjusios valstybės šalininkų bei gynėjų ir tos valstybės priešininkų, deklaruojančių jos pagrindų keitimo reikalą. Šioms tendencijoms įvardinti ir tiko

politika mūsų tėvynėje?

dešinės ir kairės terminai.

Maždaug per visą XIX a. tęsėsi šių pakraipų išsiskyrimo kriterijų, taigi jų turinio paieškos. Tada ir išryškėjo, kad čia surasti vieną ir griežtai apibrėžtą kriterijų neįmanoma, kad jų yra bent jau keletas, iš kurių kiekvienas yra savaip pamatuotas. Glaustai reziumuoti bendriausius tų paieškų rezultatus mums gali padėti tą problemą tyrinėjęs S. Frankas. Jis formuluoja tris požiūrius, tris problemas nagrinėjimo aspektus, pagal kuriuos atsiskleidžia vadinamųjų dešiniųjų ir vadinamųjų kairiųjų priešprieša. Taigi kiekvienu atveju čia galioja kiek skirtingi šios priešpriešos kriterijai. Kadangi, apskritai kalbant, tie kriterijai galioja iki pat mūsų dienų, tai verta juos trumpai įvardinti.

Vienas požiūris – filosofinis. Tai tradicionalizmo ir racionalizmo priešprieša. Kaip žmonės turi tvarkyti savo visuomeninį gyvenimą? Ar jie turi gyventi pagal protėvių ir tėvų papročius, ar vis dėlto daugiau pasikliauti savo protu ir racionaliau tą gyvenimą tvarkyti?

Dešinieji – tradicijos šalininkai, proto pretenzijose ir projektuose išvelgiantys gyvenimui pavojingas tvarkos griovimo tendencijas. Kairieji imasi vertinti tradiciją jos pratingumo (taigi ir teisingumo) atžvilgiu ir yra permainingi šalininkai.

Antras požiūris – politinis. Kiek toli turėtų siekti valstybinė žmogaus globa ir kiek erdvės valstybė turėtų palikti individui, jo asmeniui apsisprendimui ir veikimui. Pagal šį požiūrį dešinysis yra valstybininkas, etatistas, stiprios valdžios rėmėjas, o kairysis – asmens laisvės gynėjas, taigi liberalas.

Trečias požiūris – socialinis. Pagal savo vertikalų pjūvį visuomenė visada yra hierarchiška, joje esama viršaus, apačios ir tarpinių

grandžių. Tokio visuomenės išsiskaidymo kriterijai irgi yra įvairūs, todėl vienais atvejais čia kalbama apie luomus, kitais – apie klases, dar kitais – tiesiog apie sluoksnius. Pagaliau to paties požiūrio plotmei priklauso ir paskutinis, patvariausias ir mūsų laikams ypač aktualus vertikalės reliktas – žmonių turiniai skirtumai.

Žvelgiant į mūsų problemą šiuo aspektu, dešinysis yra aukštesniųjų, turtingųjų visuomenės sluoksnių, o kairysis – žemesniųjų atstovas. Dešiniesiems aktualesnis savo turimos galios ir savo gyvenimo sąlygų išsaugojimas, kairiesiems – jų pakeitimas ir naujų galimybių įgijimas.

Teorinė nesantaika

Taigi turime klausti: ar šie išryškėję kriterijai gali mums aiškiau atsakyti į klausimą, kas yra politinė dešinė ir politinė kairė, ar šias kryptis įmanoma susieti su apibrėžti įmanomais veikimo tikslais? Atsakymas – labai kompromisiškas. Reikalas tas, kad šių kriterijų nepavyksta vienų su kitais viena-reikšmiškai suderinti. Tiesa, XIX a. dar esama gana stiprios jų vientisumo regimybės. Tada atrodė, kad jie natūraliai vienas kitą praplečia ir papildo. Išvirkščioji dalyko pusė: tai, kad jie, papildydami vienas kitą, kuriais atvejais vienas kitą griauja, – tada dar nebuvo laikoma svarbia ir esmine.

Ir vis dėlto tam tikra teorinė nesantaika tarp šių komponentų buvo gana akivaizdi jau ir tada. Bene ryškiausiai ji atsiskleidžia didžiųjų to meto socialinių perversmų ir politinių revoliucijų varomųjų jėgų apmąstymuose. Aišku, kad tokių neramumų socialinė

bazė buvo žemutiniai visuomenės sluoksniai, bet to paties negalima pasakyti apie šiuos perversmus brandinusius idėjas, revoliucijų deklaruojamus tikslus bei programas, pagaliau net ir apie jų vadus. Visi tokie dalykai galėjo atsirasti tikrai aukštesniųjų, apsišvietusių socialinių klasių dirvoje.

Savo ruožtu privilegijuotųjų klasių konservatyviųjų siekių galia sunkiai įsivaizduojama be tos atramos, kurią jie visuomet surasdavo pagrindinėje visuomenės tradicijų sergėtojoje – prastuomenėje. Žodžiu, socialinė vertikalė jau ir tada nebuvo pakankamas dešiniųjų ir kairiųjų politinių tendencijų skirtumo apibrėžimas.

Ar vėlesnieji laikai gebėjo šį neapibrėžtumą įveikti ar bent sumažinti? Anaipol, jis tikrai dar labiau išaugo. XX a. – didžiulių socialinių lūžių ir pasaulinių karų metas, išklibinęs, atrodytų, net ir pačias patvariausias politinio žodyno sąvokas. Tas pats atsitiko ir su vadinamaisiais dešiniaisiais ir kairiaisiais. Šios sąvokos mėgino įvardinti tam tikras socialinės tikrovės politines tendencijas, bet jos tapo vidiniai prieštaringos tai tikrovei radikaliai keičiantis.

Demokratija ir socializmas, kol jie buvo politinės kovos lozungai, buvo artimesni neprivilegijuotiems, neturtingiems sluoksniams, taigi kairiesiems. Situacija iš esmės pasikeitė, kai tie lozungai bent jau iš dalies buvo įgyvendinti, nes tada ir viršutiniai, ir apatiniai visuomenės sluoksniai atsiduria prieš alternatyvias veikimo alternatyvas ir todėl suskyla: dalis buvusių dešiniųjų kairėja, dalis buvusių kairiųjų dešinėja.

Demokratija pamažu įtvirtino visuotinę rinkimų teisę, o tai reiskė, kad žmonių socialinės padėties ►

► skirtumai netenka teisinio pamato, taigi nustoja būti kai kuriems iš jų tenkančiomis privilegijomis. O išliekantys turtiniai skirtumai yra kitokios prigimtys: kilti ar smukti turtinumo laiptais leidžiama visiems. Šiaip ar taip, tradicinio gyvenimo normų gynimas dabar jau nesutampa su turimos valdžios saugojimu. O tai reiškia, kad buvusioms tradicijoms iškilo rimta grėsmė.

Natūralu, kad valdžią praradę arba bent jos jau negalintys laikyti teisėta savo nuosavybe konservatyvūs dešinieji šių naujovių priimti negali. Jų gretose vyksta skilimas. Tie tradicionalistai, kurie susitako su naujomis politinio gyvenimo taisyklėmis, kairėja. Dalyvauti valdžioje jie gali tik kovodami dėl jos, todėl dabar jie jau išpažįsta savo vertinimo ir veikimo laisvę, kitaip sakant, jie tampa liberalais. Tuo tarpu kita dešiniųjų tradicionalistų grupė pasilieka ištikima tradicijai, kuri dabar yra žlunganti ir nueinanti praeitin, todėl jie tampa politinės reakcijos šalininkais. Patikimiausias restauracinių jų siekių sąjungininkas dabar jau yra žemiausieji visuomenės sluoksniai, kuriuose tradicijos stipriausiai iššaknijusios, todėl net ir atgyvenusios iš jų čia ilgiausiai išlieka.

Nemažesni pokyčiai įvyksta ir buvusių kairiųjų stovykloje, kuriems taip pat buvo lemta suskilti. Kairieji skilo kartu su socializmu.

Dešiniųjų kairėjimas, kairiųjų dešinėjimas

Dvejopas socializmas – esminė ir lemtinga XX a. realija. Senos socializmo idėjos pradėjo įgyti realybės apraiškų įsigalint demokratijai, kurioje slypi žmonių lygybės principas, todėl kova su socialine nelygybe suponuoja privačios nuosavybės ribojimo reikalą. To ribojimo, taigi valstybinės nuosavybės įgyvendinimo, mastas kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo ekonominio jo tikslingumo, kurį turi nustatyti visi piliečiai, taigi rinkėjai. Tatai – demokratinių Va-

karų Europos šalių socialdemokratų pozicija. Jie – kairieji.

Tačiau populiarėjanti socializmo idėja ties čia nesustoja. Ji tampa geidžiamu atsilikusiu, demokratinėmis dar nespėjusių tapti šalių revoliucionierių grobiu. Šis socializmas suprantamas kaip žemutinių klasių kova už savo lygybę, taigi kaip jų išsivadavimas iš engėjų. Kovos tikslas – valstybinė valdžia, kuri po to ir turi tapti socializmo įgyvendinimo įrankiu. Aišku, kad šis iš klasių kovos konteksto neištrūkstantis socializmas (vėliau gana tiksliai pavadintas „realiuoju“) jau negali būti vienu iš demokratijos plėtojimo aspektų ir negali būti siejamas su visų piliečių kaip rinkėjų laisvu valios apsisprendimu. Jis veikiau yra demokratijos antipodas ir mielai įvardija save kaip visuomenės vienos dalies diktatūrą kitai jos daliai.

Būtina šio socializmo realumo sąlyga – absoliučiai tvirta politinė valdžia, kuri ir turi garantuoti socialinę žmonių lygybę. Deja, iš tokios lygybės iškrinta patys tos valdžios turėtojai. Jie, pagal taiklų Dž. Orvelo posakį, yra lygesnieji tarp lygiųjų. Vėl atkuriamas kadaise buvęs patvarus socialinių privilegijų ir politinės valdžios ryšys, tačiau jis apsiverčia: jeigu ten valdžia priklausė privilegijuotiesiems, tai čia privilegijas įgyja valdantieji.

Socializmas, apskritai kalbant, yra kairiųjų kūrinys. Tačiau jeigu taip, tai „realusis socializmas“ atkeršija savo kūrėjams. Tradiciškai vienas iš kairiųjų credo buvo jų laisvamanystė, kurios skepticizmas pirmiausia buvo nukreiptas prieš bet kokią valstybinę valdžią, o ypač prievartinius jos metodus. Todėl ne tik pataikavimas, bet ir visiškas paklusnumas valdžiai, net ir savajai valdžiai, negali nežeisti principingo kairiojo orumo. O revoliucinis jų pačių entuziazmas galiausiai nutiesė jiems kelią į despotinę nomenklatūrą. Kai kuriems socialistams toks kelias pasirodė natūralus, kitiems jis tapo visiškai nepriimtinas, ir tai lėmė prasidėjusį jų

dešinėjimą. Apsispręsti juos privertė nuolat stiprėjančios politinės represijos. Taigi panašiai kaip valdžios praradimas dalį konservatorių nustūmė kairėn, taip valdžios įgijimas dalį socialistų nustūmė dešinėn.

Tačiau šitoks dešiniųjų kairėjimas ir kairiųjų dešinėjimas vis dėlto nebuvo paprastas jų apsikeitimas vietomis ar apsimainymas vardais. Taip toli toks priešpriešinis judėjimas paprastai nueina tik retais atvejais, o dažniausiai dešinysis čia netampa kairiuoju, o kairysis – dešiniu, nes jie nueina tik pusę pradėto kelio. Kairėjantis konservatorius ir dešinėjantis socialistas kaktomis susiduria kažkur kelio viduryje. O vidurys – tai liberalų regionas.

Žmonės, kurie ir politikoje siekia vadovautis savo galva ir yra jautrūs asmeninei atsakomybei, paprastai atsiduria liberalios demokratijos stovykloje. Tačiau tiems, kurių gretas tokie žmonės neseniai paliko, taigi tvirtiems dešiniams ir tvirtiems kairiesiems, šios stovyklos gyventojai yra įtartini. Tokius jie atvirai ar slapta laiko politinius principus praradusiais piliečiais, kurie patys nežino, kas jie yra. Liberalioji demokratija tampa bendru „kraštutiniųjų“ priešu, vieni iš jų kritikuoja ją iš dešinės, kiti iš kairės, bet nuo to netampa aiškiau, kas ta dešinė ir kairė yra pačios savaime. Veikiau išryškėja abiejų šių pusių panašumas, o gal net vienodumas.

Taigi į socialinį ir ekonominį kontekstą įpinta politikos, politinių partijų, jų santykių istorija nėra artėjimas prie griežtų dešinės ir kairės politikos turinio definicijų. To iš istorijos ir nereikėtų tikėtis. Politikoje vienaip ar kitaip dalyvauja visi žmonės, todėl tai perdėm subjektyvi sritis. Ar įmanoma begaliniuose žmonių politiniuose vertinimuose ir nuomonėse surasti visus juos siejantį bendrą vardiklį?

Dešinė ir kairė – tai ir yra toks vardiklis, bet, deja, jis tik formalus. O šios politinės alternatyvos turinys yra nepastovus, fragmentiškas ir sporadiškas: piliečiai jį įgyja esamas

politinės kovos aktualijas, o ypač jų herojus, įkomponuodami į savo ankstesnę politinę patirtį ir pritaikydami jiems jau turimus vardus. Turbūt galima sakyti, kad politinė dešinė ir kairė – tai dabarties aktualijų iš praeities atėjusios šmėklos.

Kadangi politinė kova paprastai būna daugiau aistringa negu protinga, tai natūralu, kad joje dominuoja priešininkų įvairiųjų ydų demaskavimai. Tad jei nori žinoti, kas yra politinė kairė, paklausk dešiniųjų, ir tada iš jų atsakymų sužinosi, kas yra jie patys. Žinoma, ir atvirkščiai. Tik nei vienu, nei kitu neklausk apie juos pačius, nes atsakymai bus nuobodžiai neaiškūs.

Tenka pripažinti, kad dešinės ir kairės politikos pasianso dėliojimas aiškesnės ir griežtesnės takoskyros tarp šitaip vadinamų krypčių nenustatė. Juo giliau į mišką, juo daugiau medžių. Takoskyros kriterijų randasi vis daugiau, o naudojamosi jais pagal reikalą, t.y. konkrečiu atveju pasirenkant tinkamus. Be to, čia įsipina tiesą sujaukiantis ideologinis aspektas. Politika visada buvo makiavelizmo buveinė, tačiau mūsų laikais jis išaugo tiek, kad pačiais politikais, kad ir ką jie saktų, jau nenorima tikėti. Nebent tik jeigu jie kalbėtų tau labai malonius žodžius.

Dviejų skirtingų politikų turinys

Reziumuodami turime tenkintis glausta šio dalyko iliustracija: kas yra dešinioji ir kairioji politika mūsų tėvynėje, dabartinėje Lietuvoje, kaip sakoma, „čia ir dabar“? Pats dešiniųjų ir kairiųjų politikų, taip pat jų simpatikų bei rėmėjų, taigi ir jų skirtingumo, buvimas tarsi niekam nekelia abejonių. Deja, visas šis aiškumas iškart subirs, kai tik mes abstrahuosimės nuo personalijų (t.y. nuo politikų kaip asmenų, kurie mums dėl vieno ar kitų priežasčių patinka ar nepatinka), o pamėginsime suprasti šių dviejų skirtingų politikų turinį.

Tad pagal ką šios dvi taip įvardijamos mūsų politikos vis dėlto mėgiona skirtis viena nuo kitos? Pradėki-

me nuo dešiniosios. Bene aiškiausias kriterijus, kuriam iki pat mūsų dienų dešinieji taip ir nesurado aiškesnio pakaitalo, tai jų griežtas atsiribojimas nuo buvusios vietinės *sovietinės* valdžios. Kardinalių politinių ir ekonominių lūžių metais tokio kriterijaus populiarumas yra savaime suprantamas dalykas. Populiarumas padaro jį ideologinės kovos lozungu, bet to neužtenka, kad jis galiotų kaip realiai taikomas kriterijus. Pastarajam reikėtų įstatyminių procedūrų, bet jų taip ir neatsirado.

Nuo ideologinės vėžės nebuvo nukrypta: dešinieji politikai pasiskelbė esą praeities politinių nusikaltimų teisėjai. Jeigu ir galima kalbėti apie valstybėje įvykusią politikų liustraciją, tai jos procedūra buvo griežtai katalikiška: nusidėjėlio išpažinties išklausa, nuodėmės atleidimas ir išpažinties paslapties saugojimas. Galima manyti, kad tai buvo bloga išeitis iš praeities, nes gal galėjo būti geresnių, ir kad tai buvo gera išeitis, nes gal galėjo būti ir blogesnių. Bet kas galėtų paneigti, kad tokia išeitis buvo palanki ir patiems dešiniams, nes priešingu atveju jų kairiesiems adresuojami kaltinimai neišvengiamai būtų atsigręžę ir prieš juos pačius. O tai būtų pažeidę jų kaip teisėjų ir nuodėmių atleidėjų orumą.

Toliau – dar blogiau. Pats griežto atsiribojimo nuo praeities principas negalėjo nenaikinti ir pačios didžiausios visų konservatorių dorybės – pagarbos visuomenėje natūraliai susiklostantiems papročiams ir gyvenimo būdui, tradicijos pirmenybei prieš skubotus politinius ir socialinius eksperimentus. Tačiau mūsų konservatoriams pusės amžiaus Lietuvos žmonių gyvenimo patirtis, kaip pažymėta blogos politikos ženklu, nustojo egzistavusi. Tokia tautos patirtis esanti klaida, kuri turi būti ištaisyta.

Konservatoriai ir kelia sau tokį uždavinį, savo teisinga politika vildamiesi suformuoti deramą žmonių gyvenimo būdą. Mieliausi žodžiai savo politikai įvardinti jiems yra per-

mainos ir proveržiai. Viskas būtų tarsi ir gerai, jeigu ne viena bėda: juk tokia politinė pozicija – tipiškai?.. kairioji, tad ir reikėtų daiktus vadinti jų vardais. Susigriebę konservatoriai vėl griebiasi tradicinių tautos vertybių, bet jų tokių, kurios būtų jų politikos vertos, suranda tikrai tolokoje praeityje. Jų senumas – tai jų kokybės ženklas. Tokį lobį mūsų konservatoriai išdidžiai siūlo europietiškiems kitų šalių savo kolegoms. Pastarieji kol kas unikaliai jo vertės nepagauna...

Ne geriau sekasi ir mūsų vadinamiesiems kairiesiems būti kairiaisiais. Atrodytų, vienas esminis kairiosios politikos orientyras yra visiškai akivaizdus ir mūsų laikais. Tatai – bankrutavusios visuomeninės (valstybinės) nuosavybės privatizavime neišvengiamai atsirandančių didžiulių turtinių skirtumų švelninimas, politinis jų ribojimas. Tokia socialdemokratinė politika jau ir prieškariu Lietuvoje buvo neblogoi įtvirtinusi savo pozicijas. Taigi kas galėtų būti paprasčiau kaip kairiesiems sugrįžti prie tokios politikos ir ją pratęsti?

Tačiau taip elgtis mūsų kairieji sugeba tikrai savo ideologinėse deklaracijose. Ten jie pripažįsta palyginti labai didelę šalyje esančią socialinę atskirtį, išreiškia būtinumą rūpintis neturtingųjų pragyvenimo ar išgyvenimo sąlygomis. Bet, šiaip ar taip, vienas dalykas mūsų kairiesiems, visų pirma socialdemokratams, yra neliečiamas tabu: neturtingųjų padėties gerinimas jokių būdu neturi vykti turtingųjų sąskaita. Būdami valdžioje mūsų kairieji šio principo šventai laikėsi.

Mėgindami mūsų partijų politiką racionaliai įkomponuoti į Europoje dar kažkiek galiojančius dešinės ir kairės standartus, mes, matyt, savo dešiniuosius politikus turėtume pavadinti kairiaisiais, o kairiuosius – dešiniaisiais. Gal iš tikrųjų jiems bent kuriam laikui reikėtų susikeisti pavadinimais, nes tai padėtų jiems geriau suprasti pačius save. ■

Dar kartą apie siūlomus gyventojų pajamų mokesčio pakeitimus

LSDP pateikė Seimui Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pataisas, kuriomis siūloma įvesti progresinius mokesčių tarifus.

Juos pakomentuoti paprašėme Socialdemokratų partijos frakcijos Seime seniūno referentę Sigitą BURBIENĘ.

Socialdemokratai progresinių mokesčių tarifus siūlo taikyti ne tik su darbu susijusioms ar joms prilygintoms pajamoms, bet ir dividendams. Tai atitinka mūsų partijos programą, taip pat Alternatyvios Vyriausybės programos nuostatas.

Pirmiausiai norėčiau pacituoti LSDP programą (2009 m. redakcija): „Žmogus rinkos sąlygomis turi būti solidarus su kitais žmonėmis. Solidarumas – tai būdas apsidrausti nuo neigiamų veiksmų ir galimybės užtikrinti veiksmingą asmeninių teisių gynimą per socialinį dialogą. Solidarumo įgyvendinimo priemonės yra kompleksinės. Jos apima mokesčių ir finansų sistemos svetus, rinkos reguliavimo mechanizmus socialinės gerovės reikmėms, socialinės politikos instrumentus, taip pat remiasi tautos tradicijomis, solidarumo ugdymo sistema bei visuomenės švietimu solidarumo dvasia.“

Taigi, solidarumas nėra labdara, kai turtingi pasidalina savo gerumu jei nori, tai – priemonės, kurios leidžia valstybėje perskirstyti gėrybes taip, kad mažiau (dėl įvairiausių priežasčių) turintys piliečiai, nepažeidžiant jų žmogiškojo orumo, gautų didesnę paramą, o turintieji gerokai daugiau pajamų daugiau jų atiduotų perskirstymui, beje, dėl to nenuskursdami. Vienas iš tokio perskirstymo instrumentų yra progresiniai gyventojų pajamų mokesčio tarifai.

Prabilus apie progresinius tarifus pasipila daugybė mitų, keletą jų bandysiu paneigti.

Pirmas mitas. Kiekvienas, kurio pajamos viršys pirmą tarifinę pakopą (mūsų siūlomu atveju – 4000 Lt per mėnesį), už visas pajamas mokės didesnę tarifą.

Paneigimas. Progresinė pajamų mokesčio tarifų sistema reiškia, kad kiekvieno asmens pajamos skirstomos į dalis, kurios apmokestinamos skirtingais tarifais. Priešingu atveju, bet kuris asmuo, kuris bent vienu litu viršytų nurodytą sumą, gautų į rankas mažiau, nei gaunantis litu mažiau.

Antras mitas. Progresiniai mokesčiai nyksta, o mes jiems esame per daug skurdūs.

Paneigimas. Progresinių gyventojų pajamų mokesčio tarifų sistema veikia 20-ye iš 27 ES šalių, taip pat Norvegijoje, JAV, Kanadoje, Australijoje ir kitur (1 lentelė). Nė viena išsivysčiusi šalis progresinių mokesčių neatsisakė, kai kurios šiek tiek mažino viršutinius tarifus, o kai kurios (Jungtinė Karalystė) juos net padidi-

no. Ši sistema buvo įvesta ne šių šalių klestėjimo metais, bet skurdo ir suirutės – pokary ar, kaip JAV, Didžiosios krizės, metais, nes tokia sistema stabdo visuomenės sluoksniavimąsi į ypač turtingus ir vargšus. Tai viena iš priežasčių, kodėl šitose šalyse mažesnis skirtumas tarp pasiturinčių ir skurdžiau gyvenančių žmonių. Plokšti ir žemi mokesčiai dominuoja besivystančiose šalyse – Vidurinėje Azijoje, Gruzijoje ir pan.

Trečias mitas. Lietuvoje mokesčiai ir taip yra progresiniai, nes yra Neapmokestinamas pajamų dydis (NPD).

Paneigimas. NPD taikomas ir šalyse, kur nuo seno yra progresinių tarifų sistema, Lietuvoje esantis NPD sukuria tik progresyvumo iliuziją, nes dėl jo gaunamos papildomos pajamos yra labai menkos. Kai konservatorių vadovaujama Vyriausybė pakeitė NPD skaičiavimo tvarką (2009 m.) ir tuo pačiu sumažino Gyventojų pajamų mokesčio tarifą, mažas pajamas gaunantiems asmenims prisidėjo kelios dešimtys litų, o gaunantieji 3-4 tūkst. ir daugiau „į rankas“ gavo šimtais ir net tūkstančiais daugiau.

Ketvirtas mitas. Progresinis mokestis stabdo investicijas.

Paneigimas. Šalys, kuriose tokia sistema gyvuoja, paprastai investiciniu požiūriu yra aukštai vertinamos (pvz., Skandinavijos šalys). Išimčių yra, bet kažin ar mes galim su jomis lygintis – Rusija, Kinija. Be to, Lietuvoje daugiausiai investuoja Vokietija, Lenkija, Rusija, iš kurių tik pastaroji turi „plokščius“

mokesčius.

Penktas mitas. Progresiniai mokesčiai skatins emigraciją.

Paneigimas. Progresiniai mokesčiai, kaip tokie, negali skatinti didesnės emigracijos, nes ten, kur veda daugumos lietuvių keliai – Jungtinėje Karalystėje, Airijoje, Ispanijoje, ar Vokietijoje – yra progresiniai mokesčiai, o jų viršutiniai tarifai – didesni, nei mūsų siūlomi. Žmonės bėga iš Tėvynės dėl mažų atlyginimų, o tai priklauso ir nuo perskirstymo per biudžetą lygio.

Be to, Lietuvoje vyrauja nepagarba dirbančiam žmogui, o tai skatina išvykti ne tik bedarbius, bet ir turinčius darbą. Ir jokie tarifai patenkinami negali.

Šeštasis mitas. LSDP siūlomi slenkščiai per žemi, nes žmogus, uždirbantis 4 tūkst. litų per mėnesį, nėra turtuolis.

Paneigimas. Mūsų siūlomos pajamų dydžio grupės remiasi pajamų statistika, kai tik apie 10 proc. asmenų gauna daugiau nei 4 tūkst. litų per mėnesį, o 0,5 procento

– daugiau nei 10 tūkst. Tačiau yra asmenų, kurių atlyginimai siekia 100-150 tūkst. per mėnesį, ir tokie asmenys gali ženkliau prisidėti prie visos šalies gerovės. Be to, gaunantieji daugiau nei 4 tūkst. litų ne tiek daug papildomai prisidėtų prie visuomenės solidarumo (2 lentelė).

Tikriausiai galima būtų išgirsti ir daugiau mitų, bet į visus klausimus viename straipsnyje atsakyti neįmanoma. Juk dar ne kartą diskutuosim šia tema. ■

1 lentelė

Gyventojų pajamų mokestis 2010 m.

Valstybė	Mokesčio tarifas	Valstybė	Mokesčio tarifas
Airija	0-36 400 EUR - 20%, virš 36 400 - 41%. Turto vertės padidėjimo pajamoms - 25%.	Lenkija	Nuo 2010 m.: 0-556,02 PLN - 0%; 557-85 528 PLN - 18% Virš 85 528 PLN - 32%
Austrija	Iki 11 000 EUR - 0% (vidutinis); 11 000-25 000 EUR - 36,50% (ribinis); 25 000 EUR - 20,44% (vidutinis); 25 000-60 000 EUR - 43,21% (ribinis); 60 000 EUR - 33,73% (vidutinis); Virš 60 000 EUR - 50% (ribinis).	Liuksemburgas	17 skalių: iki 11 265 EUR - 0%; nuo 11 265 EUR - 8%; nuo 13 173 EUR - 10%; nuo 15 081 EUR - 12%; nuo 16 989 EUR - 14%; nuo 18 897 EUR - 16%; nuo 20 805 EUR - 18%; nuo 22 713 EUR - 20%; nuo 24 621 EUR - 22%; nuo 26 529 EUR - 24%; nuo 28 437 EUR - 26%; nuo 30 345 EUR - 28%; nuo 32 253 EUR - 30%; nuo 34 161 EUR - 32%; nuo 36 069 EUR - 34%; nuo 37 977 EUR - 36%; nuo 39 885 EUR - 38%.
Belgija	Tarifai, taikomi pajamų sumai virš žemesnės ribos: iki 7 900 EUR - 25%; 7 900-11 240 EUR - 30%; 11 240-18 730 EUR - 40%; 18 730-34 330 EUR - 45%; virš 34 330 EUR - 50%. Vietinis pajamų mokestis svyruoja nuo 0% iki 9%, nors viršutinė riba nėra nustatyta. Briuselio regione imamas 1% dydžio papildomas mokestis. Kai kurios savivaldybės ir provincijos gali imti papildomą „išankstinį nekilnojamojo pajamų mokestį“ Yra NPD.	Malta	Iki 8 500 EUR (vienas asmuo) ir 11 900 (sutuoktinių pora) - 0%; Nuo 8 501 EUR (vienas asmuo) ir 11 901 EUR (sutuoktinių pora) - 15%; Nuo 14 501 EUR (vienas asmuo) ir 21 201 EUR (sutuoktinių pora) - 25%; Nuo 19 501 EUR (vienas asmuo) ir 28 701 (sutuoktinių pora) - 35%.

Bulgarija	10% proporcinis tarifas.	Nyderlandai	Darbo užmokesčio mokesčio tarifai: 33,45%, 41,95%, 42%, 52%. Pajamos skirstomos į tris dėžutes, kurioms taikomi skirtingi tarifai: 1 dėžutė – darbo ir turto pajamos (tarifai nurodyti aukščiau); 2 dėžutė – reikšmingo dalyvavimo pajamos (iki 250 000 EUR – 22% (2007 m.), didesnės pajamoms 25%); 3 dėžutė – taupymo ir investicijų pajamos – 30%.
Čekija	Nuo 2008 m. sausio 1 d. nustatytas 15% proporcinis tarifas.	Portugalija	Nuo 0 EUR – 10,5%; nuo 4 793 EUR – 13%; nuo 7 250 EUR – 23,5%; nuo 17 979 EUR – 34%; nuo 41 349 EUR – 36,%; nuo 59 926 – 40%); nuo 64 623 EUR – 42%. Nepagrįstam fizinio asmens pajamų padidėjimui viršijančiam 100 000 EUR taikomas specialus 60% tarifas. Palūkanos ir dividendai – 20%, jei šias pajamas mokesčių mokėtojas nepriskyrė prie pajamų, apmokestinamų pagal progresinį tarifą
Danija	38-59%. Vietiniai mokesčiai: savivaldybių pajamų mokestis (vidutinis dydis – 24,9%); sveikatos priežiūros mokestis – 8%; bažnyčios mokestis (vidutinis dydis – 0,74%).	Prancūzija	Iki 5 875 EUR – 0%; 5 875-11 720 EUR – 5,5%; 11 720-26 030 EUR – 14%; 26 030-69 783 EUR – 30%; virš 69 783 EUR – 40%.
Estija	21% proporcinis tarifas. (nuo 27 000 EEK per metus)	Rumunija	16% proporcinis tarifas.
Graikija	1-12 000 EUR – 0%; 12 001-16 000 EUR – 18%; 16 001-22 000 EUR – 24%; 22 001-26 000 EUR – 26%; 26 001-32 000 EUR – 32%; 32 001-40 000 EUR – 36%; 40 001-60 000 EUR – 38%; 60 001-100 000 EUR – 40%; virš 100 000 EUR – 45 %.	Slovakija	19% proporcinis tarifas.
Ispanija	1-17 707 EUR – 24%; 17 708-33 007 EUR – 28%; 33 008-53 407 EUR – 37%; virš 53 407 EUR – 43%. Nuo 2010 m. santaupų, turto vertės padidėjimo pajamoms taip pat taikomas progresinis mokesčio tarifas – 19% (iki 6 tūkst. EUR) ir 21% (daugiau kaip 6 tūkst. EUR). Bendrasis (valstybės mokesčio) tarifas pagal minėtas 4 pakopas (12%, 14%, 18,5%, 21,5%). Jei autonominės bendrijos nenustato papildomo mokesčio tarifo- taikomas papildomas tarifas (12%, 14%, 18,5%, 21,5%).	Slovėnija	Iki 7 529 EUR – 16%; nuo 7 529 EUR – 27%; nuo 15 058 EUR – 41%.
Italija	0-15 000 EUR – 23%; 15 001-28 000 EUR – 27%; 28 001-55 000 EUR – 38% 55 001-75 000 – 41%; Virš 75 001 EUR – 43%. Turto vertės padidėjimo pajamoms taikomi tarifai iki 25% Regionams mokama papildomai 0,9-1,4%, savivaldybėms gali būti mokama papildomai iki 0,8%.	Suomija	Nacionalinis pajamų mokestis: nuo 15 200 EUR – 6,5%; nuo 22 600 EUR – 17,5%; nuo 36 800 EUR – 21,5%; nuo 66 400 EUR – 30,0%. Savivaldybių renkamas pajamų mokestis yra vienodo tarifo, kiekviena savivaldybė jį nustato atskirai (svyruoja nuo 16,25% iki 21%). Kapitalo pajamoms taikomas 28% tarifas.
Jungtinė Karalystė	Iki 37 400 GBP – 20%. Nuo 37 401 GBP iki 150 000 GBP – 40%. Virš 150 000 GBP – 50% (<u>šis tarifas taikomas nuo 2010 m. balandžio mėn.</u>). Dividendams taikomas 10%, 32,5%, 42,5% tarifas. Pajamoms iš santaupų iki 2 440 GBP taikomas 10% tarifas	Švedija	Nacionalinis pajamų mokestis : iki 37 854 EUR – 0%; 37 854 EUR – 53 661 EUR – 20%; virš 53 661 EUR – 25%. Savivaldybių mokestis svyruoja tarp 28,89% ir 34,17%. Stokholme – 30,39%–30,75%. Tarifas kapitalo pajamoms – 30%. Neapmokestinama suma svyruoja nuo 12 600 SEK iki 33 000 SEK priklausomai nuo pajamų sumos. Nustatytos maksimalios lubos nacionaliniam pajamų mokesčiui, gerovės mokesčiui ir savivaldybių mokesčiui – 60%.

Kipras	Nuo 19 501 EUR – 20%; nuo 28 001 EUR – 25%; nuo 36 301 EUR – 30%	Vengrija	0-5 000 000 HUF – 17%; virš 5 000 000 HUF – 32%. Turto vertės padidėjimo pajamoms ir pajamoms iš nekilnojamojo turto – 25%.
Latvija	26% proporcinis tarifas (Nuo 2011 m. – 25%). NPD - 420 LVL per metus.	Vokietija	Vienas mokesčių mokėtojas: iki 8 004 EUR – 0%; du mokesčių mokėtojai:iki 16 008 EUR – 0%. Vienas mokesčių mokėtojas: 8 004-52 882 EUR – 14-42%;du mokesčių mokėtojai:16 008-105 764 EUR – 14-42%. Vienas mokesčių mokėtojas:52 882-250 731 EUR – 45%;du mokesčių mokėtojai:105 764-501 462 EUR – 45% Iki 5,5% papildomas solidarumo mokestis didesnėms pajamoms.

2 lentelė
Gyventojų pajamų mokesčio siūlomi pakeitimai

Gaunamos pajamos per mėnesį	Taikomas pagrindinis NPD	Pagal dabar esančius tarifus moka GPM	Pagal LSDP siūlomus tarifus mokėtų GPM	Mokėtų daugiau lyginant su galiojančiais GPM tarifais
800	470	49,5	49,5	0
1000	430	85,5	85,5	0
1200	390	121,5	121,5	0
1400	350	157,5	157,5	0
1600	310	193,5	193,5	0
1800	270	229,5	229,5	0
2000	230	265,5	265,5	0
2200	190	301,5	301,5	0
2400	150	337,5	337,5	0
2600	110	373,5	373,5	0
2800	70	409,5	409,5	0
3000	30	445,5	445,5	0
3150	0	472,5	472,5	0
3200	0	480	480	0
4000	0	600	600	0
4200	0	630	666	36
4400	0	660	732	72
4600	0	690	798	108
4800	0	720	864	144
5000	0	750	930	180
6000	0	900	1260	360
7000	0	1050	1590	540
8000	0	1200	1920	720
9000	0	1350	2250	900
10000	0	1500	2580	1080
11000	0	1650	2980	1330
12000	0	1800	3380	1580
13000	0	1950	3780	1830
14000	0	2100	4180	2080
15000	0	2250	4580	2330
20000	0	3000	6580	3580
25000	0	3750	8580	4830
30000	0	4500	10580	6080

K. Girnius: progresinių mokesčių oponentai negalvoja apie tautą

Kęstutis K. Girnius - žurnalistas, publicistas, politikos apžvalgininkas, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojas, istorikas – ne kartą viešai pasisakė už progresinių mokesčių Lietuvoje įvedimą. Ilgą laiką JAV gyvenęs analitikas puikiai išmano mokesčių sistemos subtilybes, todėl Lietuvos politikus ragina žiūrėti ne savo interesų, bet žmonių gerovės.

„Lietuva jau gerokai anksčiau turėjo įvesti progresinius mokesčius. Dabar mes turime regresyviausius mokesčius visoje Europoje. Ir tai kenkia ūkiui augti“, – žurnalui „Gairės“ sakė dr. K. Girnius.

Jis pasakojo, kad jam gyvenant JAV vienu metu turtingai mokėjo

itin didelius mokesčius. Tačiau tokio pasipriešinimo, koks yra Lietuvoje, tikrai nebuvo.

„Amerikoje yra 5 mokesčių pakopos: 10 proc., 15 proc., 25 proc., 28 proc ir daugiau kaip 30 proc. Lietuva irgi galėtų taikyti panašią sistemą. Vokietijoje mokesčiai pasiekia iki 50 proc. Visi žinome, kad Skandinavijos šalyse yra didžiausi progresiniai mokesčiai, tačiau ten pragyvenimo lygis yra vienas aukščiausių pasaulyje. Dauguma Europos šalių taip pat turi tokią sistemą. Jos nėra tik daugelyje buvusio sovietinio bloko šalių, tarp jų ir Rusijoje“, – sakė K. Girnius.

Pasak K. Girniaus, mūsų šalyje labiausiai trūksta politinės valios ir sąžiningumo žmonių atžvilgiu. Jo teigimu, dauguma politikų ir verslininkų progresinių mokesčių sistemos kratosi iš tolo. „Akivaizdu, kad prieš juos pasisakantieji tiesiog elgiasi nesąžiningai. Tai arba politikai, gaunantys tūkstantines algas, arba laukinio kapitalizmo metu prakutę verslininkai, niekaip nesuvokiantys, kad reikia ne tik viską imti, bet ir duoti“.

Jis apgailestavo, kad net nuosakesni oponentai instinktyviai perša įvairius iš piršto laužtus argumentus, kuriais siekiama apginti neteisingą, bet jiems palankią mokesčių sistemą.

Neteisingi teiginiai, kad progresiniai mokesčiai skirti veltėdžiams,

nesugebantiems užsidirbti. Juk valstybė gautas lėšas gali panaudoti ir tokiose kiekvienam reikalingose srityse, kaip sveikatos apsauga ar švietimas. Neteisinga teigti, kad iš „darbščiųjų“ paimti pinigai bus dalinami su ištiesta ranka stovinčiais liaudžiais. Tokiu atveju prie ranką tiesiančiųjų reikia priskirti kad ir studentus, kurie nemoka už mokslą (finansuojamus valstybės), moksleivius, kultūros ir kitas sferas.

Progresiniai mokesčiai, sakė K. Grinius, grindžiami įsitikinimu, kad labiau pasiturintieji gali ir privalo prisidėti prie valstybės išlaikymo pagal savo išgales. Tai reiškia, kad verslininkai ir daugiau uždirbantys turėtų ir labiau padėti valstybei.

Keistai skamba teiginiai, kad įvedus progresinius mokesčius kapitalas bėgs iš Lietuvos. O kur jis bėgs, jei beveik visoje Europos Sąjungoje yra tokia mokesčių sistema. Nebent į Rusiją, kurioje, kaip ir pas mus, turtingieji nėra papildomai įpareigoti prisidėti prie bendros gerovės kūrimo, sakė K. Girnius. Jis išreiškė viltį, kad ateityje Lietuvos politikai ir verslo atstovai pagaliau susipras, kad būtina gyventi tokioje visuomenėje, kurioje vyrautų didesnis solidarumas ir tarpusavio supratimas, o ne susipriešinimas ir savanaudiškumas, taip aiškiai matomas priimant sprendimus dėl visuomenės gerovės. ■

Laikomės nuomonės, kad mokesčiai – pačios demokratijos klausimas: reikia daugiau paimti iš turtingesnių ir lengvinti naštą silpniesiems. Vyriausybė nemažino nei algų, nei pensijų, nei socialinių išmokų. Socialinės rūpybos srityje visada buvome stiprūs. Padėti labiausiai pažeidžiamų žmonių grupėms yra mūsų ideologija.

Mari Kiviniemi, Suomijos premjerė

A. Sysas: tai ne pavydo mokestis, tai mokestis už civilizuotą valstybę

„Keturiolika metų Seime siekiau, kad Lietuvoje, kaip yra daugelyje Europos valstybių, būtų įvesti progresiniai mokesčiai, kurie sumažintų socialinę atskirtį“, – sako LSDP pirmininko pavaduotojas, Seimo narys Algirdas Sysas.

Jau ne pirmas kartas Socialdemokratų partija siūlo Lietuvoje įvesti progresinius mokesčius. Seime vykusioje spaudos konferencijoje komentuodamas LSDP frakcijos įregistruotas Gyventojų pajamų mokesčių įstatymo pataisas, A. Sysas sakė girdėjęs daug įvairių komentarų ir nepagrįstų gąsdinimų. A.Syso teigimu, įstatymo pataisos pateiktos ne dėl „blefo, pompos ar populizmo“, kaip komentuoja dažnas progresinių mokesčių idėjos kritikas, bet tai yra nuoseklus socialdemokratų siekis. Progresinių mokesčių tikslas yra mažinti tą prarają, kuri per dvidešimt metų atsirado Lietuvoje tarp turtingųjų ir vargšų. Ir ši socialinė atskirtis toliau didėja, nes Lietuvoje veikia plokščia mokesčių sistema.

„Mūsų šalį daugybę metų kritikuoja Pasaulio bankas ir Tarptautinis valiutos fondas, kuris ragina Lietuvą įvesti ne tik progresinius mokesčius, bet ir nekilnojamojo turto mokestį. Tai padėtų spręsti valstybės biudžeto subalansavimo problemas“, – sako A.Sysas. – „Ilgą laiką teikiau pataisas, kuriomis progresiniai mokesčiai būtų įvesti su darbo santykiais susijusioms pajamoms. Dėl to iš dabartinės Seimo daugumos esu girdėjęs kritikos, kad dalis žmonių negauna pajamų iš darbo santykių, o gauna jas iš turto nuomos, pardavimų,

dividendų ir kt. Šį kartą pasiūlėme apmokestinti ne tik su darbo santykiais susijusias pajamas, bet visas pajamas, kurias gauna Lietuvos piliečiai. Tai testas Lietuvos dešiniams, nes jie ne kartą yra kalbėję, kad palaikys progresinių mokesčių įvedimą, jeigu bus siekiama apmokestinti visas pajamas“, – sakė A.Sysas.

Socialdemokratų parengtame įstatymo projekte visos pajamos su nedidelėmis išimtimis apmokestinamos pagal tris pakopas.

„Mokesčių ribos būtų asmeninės pajamos: jeigu jos viršytų 4 tūkst. litų, jos būtų apmokestinamos 33 procentais, bet ne visos pajamos, o tik ta viršutinė jų dalis, kuri viršija 10 tūkst. litų, o metinės pajamos, viršijančios 120 tūkst. litų būtų apmokestinamos 40 procentų“, – Baltijos televizijos laidoje aiškino A.Sysas. „Daugelis įsivaizduoja, kad didesniais mokesčiais būtų apmokestinamos visos žmogaus pajamos, bet iš tikrųjų – tik

tos, kurios viršija tam tikrą ribą. Jei žmogus uždirba 4100 litų algą, pagal socialdemokratų projektą už 4 tūkstančius mokės 15 proc. mokesčių tarifą, o tik už tą vieną šimtą litų – 33 proc.“

A.Syso nuomone, būtinai reikėtų įvesti nulinį mokesčių tarifą žmonėms, kurie turi mažas pajamas. Į įstatymo projektą galima įtraukti ir mokesčių nuolaidas už vaikus, ir šeimos ūkio bendros situacijos įvertinimą ar numatyti lengvatas pirmajam būstui įsigyti.

Žinių radijo laidoje paklaustas, kodėl buvo apsispręsta dėl 4 tūkst. litų ribos, A.Sysas aiškino: „Mes analizavome pajamų skalę, kurią pateikia mokesčių inspekcija. Lietuvoje daugiau nei 4 tūkst. litų užmokestį gauna mažiau nei 10 proc. gyventojų iš darbo pajamų. Mes dar neturime galutinių duomenų apie kitas pajamas, nes čia turi būti metiniai skaičiai. Dabar pasiūlėme 4 tūkst. litų ribą, o ar tai mažai, ar daug, parodys laikas. Pavyzdžiui, vienoje Vilniaus mokykloje iš šimto darbuotojų tik keturi mokytojai gauna šiek tiek daugiau – 150 ar 200 – virš 4 tūkst. litų, tad jų mokestis padidėtų keliomis dešimtimis litų, ir tai nėra bėda, kai gauni 4 tūkst. litų. Taigi, pajamų riba yra diskusijų objektas. Manau, kad paprasčiausiai reikia žengti pirmą žingsnį, o tada jau galima skaidyti į mažesnes pakopas kaip, tarkim, Vokietijoje. Tačiau kol mes nepadarėme pirmojo žingsnio, idealų įstatymą parengti yra labai sunku“.

Dėl progresinių mokesčių kilusi kritikos banga parlamentaro nenustebino, pasak jo, to ir buvo galima tikėtis. „Daugiausiai šaukia „pra-

lobę varguoliai“, jų spauda, jų ekspertai, kuriuos domina tik asmeninė kišenė, akivaizdu, kad dažnas, netgi premjeras, nėra net skaitęs įstatymo projekto“, – sakė A.Sysas. Jo teigimu, kai komentatoriai neskaito projekto, o tik komentuoja kitus komentarus, gimsta didelis chaosas.

Parlamentaras pateikia „Eurostat“ duomenis, jog pagal pajamų nelygybės statistiką Europos Sąjungoje Lietuva viena pirmųjų Europoje – 6,3 proc., ją lenkia Latvija – 7,3 proc., o, pavyzdžiui, Slovėnijoje – 3,2. „Ši pajamų nelygybė 2007-2008 metais buvo pradėjusi mažėti, bet atėjus į valdžią konservatoriams, padarius mokestinę reformą per vieną naktį, ji vėl pradėjo didėti, tad šiandien prastesnė situacija yra tik Latvijoje ir Rumunijoje“, – teigia A.Sysas.

Pasak jo, vertinant minimalios mėnesinės algos dydį, Lietuva ES kontekste – trečioji nuo galo, vertinant perkamosios galios standartą – irgi trečioji nuo galo, tai apie kokią viduriniąją klasę galima kalbėti. Jos ir nebus, jeigu Lietuva nepasirys progresiniams mokesčiams.

A.Sysas nesutinka su gąsdinimais, kad dėl progresinių mokesčių įvedimo pablogės investicinis klimatas, sumažės šalies konkurencingumas.

„Pagaliau juk progresinius mokesčius mokės ne verslas, o gyventojai. Reforma greičiau sukels atvirkštinę reakciją, nes valstybė taps patrauklesnė, besirūpindama skurdžiausiai gyvenančiais savo piliečiais. Be to, tai būtų galingas stimulas pakeisti mūsų mentalitetą ir padaryti mus sąžiningesniais, atsakingesniais ir solidaresniais.“

Pagal šių metų konkurencingumo ataskaitą, tarp 139 įvertintų valstybių Lietuva užima 115 vietą (valstybinio reguliavimo sudėtingumas), 114 vieta (oro transporto infrastruktūros kokybė), 105 vieta (oro susisiekimo pralaidumas), 124 vieta (valstybės biudžeto balansas),

111 vieta (antimonopolinės politikos efektyvumas), 126 vieta (mokesčių sudėtingumas ir poveikis). „Tai rekordinis pats žemiausias rodiklis, vertinant dabartinius mokesčius, ne progresinius“, – kalbėjo A. Sysas. Jo požiūriu, progresiniai mokesčiai tik padarytų Lietuvą patrauklesnę, nes užsienio investuotojai paprastai vertina socialiai atsakingą ir savo piliečiais besirūpinančią valstybę. Progresinių mokesčių neturi Baltijos šalys, tokios valstybės kaip Turkmėnistanas, Kirgizija ar Džibutis. Anot A.Syso, tokios šalys nėra priskiriamos nei prie inovacinių, nei prie gerovės valstybių.

„O juokingiausia yra girdėti tokius paistalus, kad progresiniai mokesčiai yra anachronizmas ir socializmo šmėkla. Jei tai yra anachronizmas, tuomet Kazachstanas ar Rumunija mums turėtų būti sektinu pavyzdžiu. Jei tai – socializmo šmėkla, tuomet Jungtinės Amerikos Valstijos yra socialistinė šalis“, – ironizuoja A.Sysas. Pasak jo, dar vienas itin paplitęs „užkalbėjimas“ yra absurdiškas teiginys, kad progresiniai mokesčiai mažins kūrybingumą ir produktyvumą bei neskaitins žmonių dirbti ir uždirbti daugiau. Tačiau juk valstybėse su progresiniais mokesčiais, kurie, beje, dažniausiai yra kur kas aukštesni nei plokštieji mokesčiai Lietuvoje, žmonės ir toliau kuria, ir jų darbo našumas yra ženkliai didesnis nei Lietuvoje.

A.Sysas akcentavo, kad progresiniai mokesčiai yra būtini, nes šiuo metu Lietuvoje egzistuojanti mokesčių sistema yra socialiai neteisinga. „Dalis Lietuvos piliečių nuo savo pajamų moka tik 15 proc. mokesčių, tuo tarpu kiti iš savo darbo santykių sumoka daug didesnius mokesčius. Būna taip, kad tas, kurio pajamos yra milijoninės, moka tik kokią tūkstantį litų per metus, o tas, kuris gauna 1000 litų algą, per metus gali sumokėti vos ne daugiau už milijonierį,“ –

aiškina Seimo narys.

A.Sysas pateikė pavyzdį šalių, kurios būtent ekonominės krizės metu didelėms pajamoms įvedė papildomus mokesčius, o Australija po praūžusio potvynio įvedė potvynio mokestį žmonėms, gaunantiems 100 tūkst. dolerių per metus, kad greičiau būtų atstatyta ekonomika. Jis apgailestavo, kad Lietuvoje per krizę susiklostė tokia politinė konjunktūra, kad su ekonominiais sunkumais buvo grumiamasi atvirkščiai.

„Progresiniai mokesčiai pirmiausia moraliai būtų žmonėms signalas, kad tie, kurie gauna didesnes pajamas, bendram valstybės aruodui turėtų atseikėti didesnius mokesčius. Progresiniai mokesčiai, kaip įsikandę tvirtina Lietuvos laisvosios rinkos instituto „šaunuoliai“, tikrai nėra pavydo, o solidarumo mokestis“, – tvirtina A.Sysas.

Pasak jo, dabar dalis verslininkų naudojasi globalia krize ir dideliu nedarbu Lietuvoje; jie moka labai nedidelius atlyginimus ir sugeba per krizę gauti pelnus. „Progresiniai mokesčiai pasitarnautų pirmiausia tų žmonių, kurie turi mažas pajamas, gyvenimo kokybės pagerinimui. Būtent per biudžeto persikirstymą būtų skiriama daugiau pinigų ir sveikatai, ir švietimui, ir kitoms valstybės reikmėms“, – teigia A. Sysas. – „Progresiniai mokesčiai padėtų sumažinti socialinę nelygybę ir užtikrintų daugiau socialinio teisingumo. Galiausiai, tai yra mokestis už civilizaciją. Jei norime gyventi civilizuotoje šalyje, dėl kurios nebūtų gėda, kad joje žioji milžiniška praraja tarp turtingiausiųjų ir vargingiausiųjų, tuomet mums reikia progresinių mokesčių. Kai dabar matome, kad mūsų visuomenėje yra nemažai skurstančiųjų, kurie valgo tik kruopas ir negali nusipirkti batų žiemai, apie kokią mūsų civilizuotumą galime kalbėti?“ ■

Kuo skiriasi aritmetinė, geometrinė ir socialdemokratinė progresija

Adomas USENAVIČIUS

Socialdemokratų frakcijos narių teikiamas Gyventojų pajamų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, autorių įvardinamas kaip progresinių mokesčių įvedimas, mano nuomone, nėra visiškai socialdemokratinis. Pabandykime kartu pasigilinti į šio įstatymo projekto nuostatas.

Pirma pastaba

Darbo ir joms prilygintos pajamos sulyginamos su pajamomis iš paskirstyto pelno ir apmokestinamos vienodai, nors net dabar galiojančiame įstatyme pajamoms iš paskirstyto pelno taikomas didesnis, tai yra 20 proc. pajamų mokesčio tarifas. Ar ne pajamas iš darbo gaunantis žmogus socialdemokra-

tams turėtų rūpėti labiau?

Antra pastaba

Labai keistai skamba siūlymas metinių pajamų dalį iki 48 tūkst. litų apmokestinti 15 proc. tarifu, dalį nuo 48 tūkst. iki 120 tūkst. litų apmokestinti 33 proc. tarifu, o dalį virš 120 tūkst. litų – tik 40 proc. tarifu. Kokia čia progresija, koks čia vidurinėsios klasės skatinimas, jei vidurinėsios klasės pajamos apmokestinamos net 17 proc. daugiau nei mažiau pajamų gaunančiųjų, o jau turtingiausiųjų – tik 7 proc. daugiau. Vėl lieka neaiškus socialinio teisingumo siekis. Gal vertėtų įvesti daugiau „laiptų“ ir numatyti ne tik mokesčių didinimą, bet kai kam ir sumažinimą, nors simbolinį.

Trečia pastaba

Kodėl palūkanos, gautos už suteiktas paskolas ir už vertybinius popierius, bei palūkanos už Europos bankuose ir kitose kredito įstaigose laikomus indėlius yra „šventesnės“ už darbo pajamas, nes tokių „palūkaninių“ pajamų dalis, neviršijanti 12 tūkst. litų visai neapmokestinama, o dalis, viršijanti 12 tūkst. litų, apmokestinama tik 15 proc. tarifu.

Dar keisčiau atrodo, kad pajamų prieaugis už parduotus arba kitaip perleistus nuosavybės tuos pačius

vertybinius popierius jau nuo pirmo lito apmokestinamas 15 proc.

Ketvirta pastaba

Vėl keistai socialinį teisingumą supranta įstatymo autoriai, gyventojų pajamas už pačių surinktus grybus ir uogas ketindami apmokestinti 15 proc. tarifu, jei jų suma viršija 10 tūkst. litų per metus, nors bankų palūkanos apmokestinamos tik nuo 12 tūkst. litų.

Kodėl paveldėjimo ir dovanojimo būdu iš kitų gyventojų gauta pajamų dalis arba turto pardavimo ar kitokio perleidimo nuosavybės pajamų dalis, kuri jau viršija tik 8 tūkst. litų, yra apmokestinama 15 proc. tarifu ir jokios čia „progresijos“ nė nematyti – gauk nors milijoną, vis tiek mokestis tas pats.

Penkta pastaba

Sportininkai lieka „nuprogresinti“ labiausiai, nes sporto varžybų prizai, kurie iš to paties asmens gaunami daugiau kaip 6 kartus per metus, yra apmokestinami nuo pirmo lito 15 proc. tarifu.

Galbūt viską geriausiai atspindi viena autorių įstatymo projekto aiškinamajame rašte išreikšta mintis, kad įstatymo įgyvendinimas teigiamai atsilieps verslo sąlygoms ir jo plėtrai. Bet ar mums, ne verslininkams, o samdomiems darbuotojams nuo to bus geriau? ■

Jau senokai esu viešai pareiškęs, kad tikriausiai esu socialdemokratinį pažiūrą –manau, kad solidarumas valstybėje yra svarbus, kad mes visi kartu turėtume pasirūpinti tais, kurie dėl objektyvių priežasčių negali pasirūpinti savimi.

Turiu galvoje pensininkus, kurie visą gyvenimą sąžiningai dirbo visų mūsų gerovei ir, taip pat, kaip ir mes visi, turi teisę į orų gyvenimą; neįgaluosius, kurie yra mūsų visuomenės dalis; vienišas motinas, auginančias vaikus.

Solidarumą suprantu kaip gebėjimą dalintis, kai turi daugiau, nes esu įsitikinęs, kad tie, kuriems pasisekė labiau, už savo asmeninę gerovę turi būti dėkingi ne tik sau, bet ir visuomenei, kurios sukurtu darbu jie naudojosi ir tebesinaudoja.

Deja, iki šiol Lietuvoje, mano subjektyvia nuomone, valdžioje nebuvo nė vienos partijos, kurios veiksmai būtų artimi mano požiūriui į valstybės valdymą.

Artūras Račas, politikos apžvalgininkas

Nematoma bomba, nusiaubusi Lietuvą

Spausdiname tęsinį straipsnio (pradžia „Gairės“, 2011, Nr. 2,3), kuriame nagrinėjama, ką patyrė Lietuva beatodairiškai eidama laisvosios rinkos keliu. Kartu su autoriumi pasvarstykime, kas lėmė mūsų sunkmetį – iš JAV atėjusi ekonominės krizės banga ar mūsų valdančiųjų mąstymo krizė?

Algimantas INDRIŪNAS

Mokesčių sistema socialinei atskirčiai didinti

Laisvosios rinkos apologetai nuolatos „triūbina“, kad reikia mažinti mokesčius, suvienodinti tarifus, panaikinti visas lengvatas. Jų propaguojama ir laikoma radikaliausia proporcinė Slovakijos mokesčių reforma, įvedant vieną sumažintą tarifą, sukėlė daug socialinių problemų, visuomenės pasipriešinimą, kuris lėmė reformą vykdžiusios vyriausybės žlugimą.¹ Be Slovakijos, vieningo pajamų mokesčio tarifo laikosi Estija, Rusija, Ukraina, Gruzija, Rumunija ir kai kurios kitos šalys, daugiausia ne pačios ekonomiškai stipriausios.

Vakarų šalių patirtis rodo, kad ne blogesni, o dažnai net geresni rezultatai pasiekiami esant progresinei mokesčių sistemai. Dar svarbus bruožas, kad valstybėse, kuriose mokesčiai palyginti didesni, bendras gyvenimo lygis yra aukštesnis. Viena aišku, kad laisvosios rinkos apologetų skelbiamas mokesčių mažinimas suvienodinant ir mažinant tarifą yra naudingas dideles pajamas gaunantiems asmenims.

Kalbėti apie mokesčių mažinimą yra populiariu. Neva mažinant mokesčių naštą kyla gyvenimo lygis. Tačiau mokesčių reforma, Lietuvoje įgyvendinama pagal laisvosios rinkos principus, mažinant tarifus, neužtikrino visuotino gyvenimo lygio kilimo, adekvataus BVP didėjimui. Priešingai, kaip rodo duomenys, mokesčių mažinimas Lietuvoje didino socialinę atskirtį ir gausino skurdžių gretas.

Vilniaus universiteto Teorinės ekonomikos katedros vedėjas, profesorius Povilas Gylis rašo: „Daugiausiai LLRI ideologiniu spaudimu ir marginalizavus oponentus, pelno mokestis etapais buvo sumažintas nuo 29 proc. iki 24 proc. ir galiausiai iki 15 proc. Gyventojų pajamų mokestis buvo suma-

¹ Čepauskaitė A. Ryto garsų savaitė. Lietuvos radijas, 2010 m. kovo 21 d.

žintas nuo 33 proc. iki 27 proc., 24 proc. ir dabar jis yra 21 proc. (15 proc. GPM ir 6 proc. SDM – aut. pastaba), Tai reiškė, visoms kitoms sąlygoms esant lygioms, biudžeto pajamų nuolatinį stygių. Vadinasi ir kuklesnį švietimo, kultūros, teisėsaugos institucijų finansavimą su visomis pasekmėmis.² Jis tęsia: „Dar viena LLRI pergalė – sėkmingas progresinių mokesčių principo blokavimas, o tai reiškia, kad mūsų šalyje atsisakyta idėjos papildyti biudžetą labiau apmokestinant turtinguosius ir kad pas mus biudžeto politikoje nėra įgyvendintas vertikalus teisingumo principas, kuris skelbia, kad turtingesnius apmokestinti labiau yra teisinga, nes juos tai mažiau apsunkina ir, be to, jie viešojo sektoriaus paslaugomis paprastai naudoja daugiau nei neturtingi.“

Tai įrodyti galima konkrečiais pavyzdžiais. Imkime 1 lentelės duomenis. Joje pateikti gyventojų pajamų mokesčio (GPM) tarifo mažinimo rezultatai nuo 2004 iki 2010 metų. Kadangi papildoma socialinio draudimo (SDM) dalis, skirta sveikatos draudimui prieš 2008 m. buvo inkorporuota į GPM, todėl lentelėje pateikti duomenys apie GPM ir papildoma SDM dalimi. (žr. 1 lentelę).

Norėdami įsigilinti, kiek ir kas santykinai laimėjo dėl mokesčių mažinimo politikos mažinant GPM tarifą, paanalizuokime 1 lentelės duomenis ir analizės rezultatus surašykime į 2 lentelę. Dėl pajamų mokesčio sumažinimo asmeniui, gavusiam 1000 Lt/mėn., pajamų padidėjimo (88,8 Lt/mėn.) naudingumą pilyginkime vienetui, tai gavusiajam 15000 Lt/mėn. arba 15 kartų didesnes pajamas tas naudingumas bus lygus 1,28, o pajamoms 250000 Lt/mėn. – 1,35 (žr. 2 lentelę).

Pateikti skaičiai įrodo, kad santykinai laisvosios rinkos apologetų skelbiamas GPM tarifo mažinimas iš tikrųjų buvo naudingesnis dideles pajamas gaunantiems asmenims. Be to, kaip rodo 2 lentelės

² Gylis P. Laisvosios rinkos institutas prieš valstybę: pergalių dvidešimtmetis. – www.delfi.lt, 2011 01 27.

1 lentelė
GPM ir SDM pasikeitimas nuo 2004 iki 2009 metų

Eil. Nr.	Pajamų dydis Lt/mėn.	Iki 2004 m GPM 33% NPD 290Lt	Nuo 2009 metų			Mokesčių mažiau Lt/mėn.
			GPM 15% NPD x	Papildomas SDM 6%	Iš viso mokesčių	
1	2	3	4	5	6	7
1	1000	234,3	85,5	60	145,5	88,8
2	15000	4854,3	2250	900	3150	1704,3
3	250000	82404,3	37500	15000	52500	29904

2 lentelė
Mokesčių mažinimo naudingumo priklausomai nuo pajamų dydžio analizė

Eil. Nr.	Pajamų dydis Lt/mėn.	Mokesčių mažiau Lt/mėn.	Lyginant su 1000 Lt/mėn pajamomis kartų:		
			pajamų daugiau	mokesčių mažiau	santykinė nauda
1	2	3	4	5	6
1	1000	88,8	1000/1000=1	88,8/88,8=1	1/1=1,00
2	15000	1704,3	15000/1000=15	1704,3/88,8=19,2	19,2/15=1,28
3	250000	29904	250000/1000=250	29904/88,8=336,8	336,8/250=1,35

6 stulpelis, didėjant pajamų dydžiui santykis tarp sumažėjusios mokesčio sumos ir gaunamų pajamų didėja. Todėl, nors pati mokesčių sistema vadinasi proporcinge, bet mokesčių mažinimo reforma turi regresinį pobūdį.

Dauguma Vakarų valstybių nepriima vieno tarifo gyventojų pajamų mokesčių politikos modelio. Pavyzdžiui, Austrijoje gyventojų pajamų mokestis, priklausomai nuo pajamų dydžio, svyruoja nuo 21 iki 50 procentų, Belgijoje – nuo 25 iki 50 procentų, Čekijoje - nuo 15 iki 32 procentų, Vokietijoje – nuo 19,96 iki 48,50 procento, Vengrijoje – nuo 20 iki 40 procentų, Švedijoje – sudėjus nacionalinį ir savivaldybių mokestį – iki 62,21 procento ir pan. Be to, daugumoje Vakarų valstybių yra palyginti dideli neapmokestinamų pajamų dydžiai, pavyzdžiui, Vokietijoje iki krizės buvo 7236 eurai per metus, arba 2110,5 litų per mėnesį. Būdinga ir tai, kad prasidėjus 2008 m. krizei NPD buvo ne sumažintas, o padidintas. Šiose valstybės ir darbo našumas, užsienio investicijos ir kai kurie kiti rodikliai daug didesni negu Lietuvoje. Todėl laisvosios rinkos apologetų erezijos, kad mokesčių mažinimas ir suvienodinimas skatina darbo našumą, didina ekonominį augimą, pritrau-

kia užsienio investicijas ir mažina nedarbą, pagrįstos tik pažiūromis ir teoriniais išvedžiojimais, o ne praktiniais tyrimais. Lietuvoje kai kas bando vadinti gyventojų pajamų mokesčio sistemą progresine, bet progresyvumas reiškiasi tik mažas pajamas gaunantiems asmenims, o 4000 ar 50000 Lt/mėn. pajamos apmokestinamos vienodu 15 proc. tarifu.

Dar viena laisvosios rinkos apologetų erezija, kad sumažinus mokesčių tarifus padidės surenkamų mokesčių suma. Gyvenimas parodė priešingai. Sumažinus GPM tarifą nuo 24 proc. iki 21 proc. (15 proc. GPM ir 6 proc. papildomam SDM), valstybės biudžetas nesurinko planuotos sumos (2009 m. – 87,1 proc.). O padidinus PVM, valstybės biudžete šio mokesčio surinkimo planas buvo viršytas (2009 m. – 108,8 proc.³). Kad padidinus akcizą degalams, jo surinkimo planas nebuvo visiškai įvykdytas (2009 m. – 99,7 proc.), tai tik dėl to, kad kaimyninėse valstybėse degalų kainos daug mažesnės ir ten daugelis vairuotojų, ypač tarptautinių reisų, degalų prisipildė.

Krizės sąlygomis Lietuvoje kai kurie mokesčiai ►

³ Nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo duomenys (2009 m.) - www.finmin.lt

► buvo didinami neįvertinant tokios reformos padarinių. Iki 2008 m. pabaigos Lietuvoje, kaip daugelyje ES šalių kai kurioms maisto prekėms, spaudai ir kai kurioms kitoms prekėms galiojo sumažintas PVM tarifas. Laisvosios rinkos institutas daugelį kartų siūlė panaikinti PVM lengvatas. Kai tai buvo padaryta, daugelis pasienio gyventojų maisto prekes pradėjo pirkti Lenkijoje, kurioje maisto prekėms PVM tarifas yra mažesnis, taigi ir jų kainos buvo mažesnės.

Daugelyje kitų Europos šalių plataus vartojimo prekėms, kurios sudaro mažas pajamas gaunančių asmenų didžiąją pirkinių krepšelio dalį, PVM lengvatos šio mokesčio regresyvumą šiek tiek švelnina.

Analogiškai atsitiko ir su pelno mokesčiu. Kai jo tarifas buvo sumažintas nuo 20 iki 15 proc., daugiausiai laimėjo pelningiausios įmonės. Statistikos departamento duomenys rodo tai, kad jų bendras pelnas, 2000 m. sudaręs 11880 mln.litų, 2008 m. sudarė 40661 mln. litų, vadinasi, išaugo beveik keturis kartus, kai vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, 2000 m. sudaręs 971 litų, 2008 m. padidėjo iki 2152 litų, vadinasi, tik 2,2 karto. Neatsitiktinai įmonių vadovų pajamos sudarė „astronomines sumas“. Štai iki krizės BBH prezidentas T. Kučinskas, „BT Invest“ A. Karalius, „NDX energija“ valdybos pirmininkas D. Nedzinskas gaudavo kas mėnesį po 250 tūkst. litų, „Omnitel“ prezidentas A. Zabulis, „Leo LT“ generalinis direktorius A. Šikšta, SEB prezidentas A. Žiugžda, „Švyturio-Utenos alaus“ gen. direktorius R. Viršilas – po 250-100 tūkst. litų, Ūkio banko valdybos pirmininkė E. Karpavičienė, „Lifosos“ gen. direktorius J. Dastikas, „IBM Lietuva“ gen. direktorius R. Vaitkus, „Hansabanko“ valdybos pirmininkas G. Dusevičius, „Kauno kelių“ gen. direktorius N. Eidukevičius, „Tele-2“ vadovas P. Masiulis, FMĮ „Finasta“, direktorius D. Kaziūnas, „Aprangos“ gen.direktorius R. Purveneckas – po 50 tūkst. litų.

Tarptautinės vadybos ir konsultacijų bendrovė „HayGroup“, atlikusi tyrimus (2007 m. vasarą), nustatė, kad Lietuvos vadovų atlyginimo augimas vienas didžiausias iš 70 šalių. Tuo metu, kai pastarosios krizės reiškiniai dar nebuvo ryškūs, jau šios firmos vadovas kėlė klausimą: „Kas geriau, ar stabilus augimas ir maža infliacija ar didelis augimas ir problemos ūkyje?“

2008 m. PVM reforma iš esmės padidino šio mokesčio regresinį pobūdį. Pavyzdžiui, po PVM lengvatų panaikinimo asmuo, kurio visas atlyginimas ar visa pensija išleidžiama pragyvenimui, nuo visų savo pajamų pirkdamas prekes bei mokėdamas už paslaugas kiekvieną kartą sumoka ir PVM. Tai galima pamatyti bet kuriame kasos čekyje. Tuo tarpu tas, kurio pajamos sudaro daugiau kaip dešimt tūkstančių litų per mėnesį, paprastai pragyvenimui išleidžia ne daugiau pusės gautų pajamų, nuo kurių ir sumoka PVM. Neišeisti pinigai lieka PVM neapmokestinti Vadinasi, po

2008 m. reformos PVM sistema taip pat įgavo draugiau regresinį pobūdį.

Galima padaryti tvirtą išvadą, kad laisvosios rinkos apologetų siūloma mokesčių politika yra daug naudingesnė dideles pajamas gaunantiems asmenims, todėl didėja socialinė atskirtis, gausėja skurdžių gretos.

Vidurinėsios klasės tragedija ir oligarchijos įsigalėjimas

Įprasta visuomenę skirstyti į skurdžius, vidurinę klasę ir aukštesniąją klasę. Kai kurie autoriai socialines klases vadina visuomenės sluoksniais. Lietuvoje vidurinis ir aukštesnysis sluoksniai nėra labai gausūs. Beveik pusę mūsų šalies gyventojų sudaro tarpinis sluoksnis tarp skurdžių ir vidurinės klasės. Vakaruose išsilavinimas, kad ir kokį darbą žmogus dirbtų, automatiškai permeta žmogų į vidurinę klasę, sudarančią daugiau kaip du trečdalius visuomenės. Kita dalis – tai dideli turtuoliai ir skurdžiai. Tačiau daugelis išsilavinusių žmonių Lietuvoje taip pat balansuoja ties skurdo riba. Šis sluoksnio atstovai išėję į pensiją paprastai virsta skurdžiais.

Visuotinai pripažinta, kad laisvosios rinkos aplinkoje didėja socialinė atskirtis – viena negausi gyventojų dalis sparčiai turtėja, kita dalis iš vidurinėsios klasės virsta skurdžiais. Atgavus nepriklausomybę bendras gyvenimo lygis pakilo, tačiau sparčiai didėjo socialinė atskirtis. Politologas Tomas Janeliūnas rašo: „Per du dešimtmečius visuomenės turtinė diferenciacija vis didėjo. Viena vertus, tai neišvengiama susiję su perėjimu į rinkos ekonomiką, privatizacija, ir privataus kapitalo reikšmės ekonomikoje augimu. Buvę „visi lygūs“socializmo epochoje (nors ši tariama lygybė buvo smarkiai iškraipyta) po nepriklausomybės atkūrimo ėmė sparčiai skirstytis į turtinguosius ir vargšus. Tarpinis vidurinis sluoksnis iki šiol yra menkas. Lietuvoje net ir po pirmojo laukinio kapitalizmo (suprask – laisvosios rinkos kapitalizmo – aut. pastaba) etapo vis dar neatsirado tinkamų sąlygų mažinti pajamų skirtumams tarp turtingiausių ir vargingiausių gyventojų grupių.“⁴ 2010 m. pradžioje Lietuvoje pajamų skirtumas tarp pirmo ir dešimto decilio buvo didžiausias negu visose kitose ES valstybėse. Kitais duomenimis, ES šalių GINI indekso⁵ vidurkis 2008 m. buvo lygus 30,6 punktų, o Lietuvoje jis siekė 35,5.

Valstybės stabilumo garantas – vidurinioji klasė. Tai išsilavinę žmonės, inteligentai ir aukštai kvalifi-

⁴ Janeliūnas T. Pajamų skirtumai auga. – www.delfi.lt, 2010 m. lapkričio 2 d.

⁵ GINI – Džinsio koeficientas, parodantis kiek skiriasi realus pajamų pasiskirstymas tarp gyventojų grupių nuo idealaus atvejo (50 proc. visuomenės disponuoja 50 proc. pajamų). Kuo jis didesnis, tuo pajamų pasiskirstymas didesnis.

kuoti darbininkai, išgalintys tenkinti ne tik būtinuosius savo poreikius. Pajamos jiems užtikrina normalų pragyvenimą ir dar šiek tiek lėšų tenka taupymui. Sutaupytas lėšas tokie žmonės naudoja kapitalo kaupimui nuosavam verslui pradėti arba plėtoti, būsto pagerinimui, transporto priemonių įsigijimui, turizmui ir kitiems savo nuožiūra reikalams. Šie gyvenimu patenkinti žmonės, kurie ne tik suvokia valdžios vykdomą politiką, bet ir aktyviai dalyvauja politiniuose veiksmuose, tuo prisideda prie gyventojų ir valstybės gerovės. Daugelyje Vakarų Europos šalių tokie žmonės sudaro apie 60-70 proc. ir daugiau visuomenės. Lietuvoje prieš porą metų jų buvo vos 13-14 proc., dabar – dar mažiau.

Tarp kitų priežasčių, kodėl Lietuvoje vidurinis sluoksnis nedidėja, kodėl jam ugdytis nesudaromos sąlygos, kodėl nesiimama priemonių mažinti socialinę atskirtį, įvedant progresinius pajamų mokesčius, apmokestinant didelį ir prabangų turtą, negalima paneigti šioje srityje ir parlamento vaidmens. Seimo Parlamentinių tyrimų departamento direktorius Alvydas Lukošaitis tvirtina: „Vidurinis visuomenės sluoksnis politikoje mažai atstovaujamas, kaip, beje ir apskritai Lietuvoje jis menkas. Taigi lieka skurdžioji Lietuva ir turtingoji Lietuva. Pastaroji, turėdama finansinių išteklių, didina savo galią tiek ekonomikos, tiek politikos rinkoje.“⁶ Šioje 2008-2012 m. Seimo kadencijoje jau 39 milijonieriai. Pažymėtina, kad per praėjusią 2004-2006 m. kadenciją Seime atsirado 15 naujų milijonierių. Apibendrindama tokius duomenis Aušra Lėka pažymi: „Nors apie vis labiau įsitvirtinantį oligarchinį valstybės modelį šnekama garsiai, konkrečių politikų pavardės kuždomos tyliai....Tad būtų gerai, jai jos (turto ir pajamų deklaracijos) būtų pakankamai kruopščios ir paaiškintų ar tas turtas visas skaidrus kaip krištolas.“⁷

Turint tokį parlamentą, kuriame Valstybinės mokesčių statistikos duomenimis, Seimo nario vidutinė statistinė turto ir piniginių lėšų vertė sudaro 1,355 mln. litų⁸, nėra ko stebėtis, kodėl nesudaromos sąlygos plėstis smulkiajam verslui, kuris sukuria palyginti daugiau darbo vietų negu stambusis, kodėl daromos palankios sąlygos bankams ir stambioms įmonėms.

Žodžiai apie smulkiojo verslo plėtrą, kurių gausu politikų kalbose, ir lieka tuščiais žodžiais, jei ką tik susikūrusios įmonės veiklai nesudaromos palankios sąlygos. Ją užgriūna mokesčių našta ne ką mažesnė negu stambiojo kapitalo įmonėms. Kaip pasaulį išvėdęs kūdikis reikalingas išorinės globos, kitaip jis žūtų, panašiai ir naujai įsikūrusi įmonė yra silpna, gležna ir

lengvai pažeidžiama. Laisvosios rinkos principai reikalauja, kad niekam, tarp jų ir naujai susikūrusioms įmonėms, negali būti jokių privilegijų ir lengvatų, tad nėra ko stebėtis, kad smulkios įmonės nesikuria, o įsikūrusios dažnai bankrutuoja. Yra nemažai šalių, kuriose vyrauja tvarka, kad naujai įsikūrusi įmonė metus ar dvejus mokesčių visiškai nemoka.

„Hary Group“ duomenimis, Lietuvoje yra vienas didžiausių įmonių vadovų ir paprastų darbuotojų vidutinių atlyginimų skirtumas – jis lygus 7 kartams. JAV šis dydis yra 3,7 karto, Kanadoje ir Šveicarijoje – 2,7 karto, Norvegijoje – 2,3 karto. Net mūsų kaimynų jis žymiai mažesnis: Latvijoje – 5,4 karto, Estijoje – 4,7 karto.⁹

„Per praėjusius metus Lietuvoje veikiančios oligarchinės sistemos ydos išryškėjo iki galo. Išryškėjo skiriamoji riba tarp oligarchinę sistemą aptarnaujančių ideologų bei iš jos gyvenančių žmonių, ir visų likusiųjų šalies gyventojų. 2009 metams būdinga tai, kad oligarchinė sistema pasiekė tobulumo viršūnę!.. Lietuvai dabar svarbiausia – išsivaduoti iš oligarchinės valdymo sistemos. Mūsų valstybė šiuo metu yra tokioje pat situacijoje, kaip ir prieš išsivadavimą iš sovietinio valdymo,“ – interviu „Laisvam laikraščiui“ teigia teisininkas Kęstutis Čilinskas.

Samprotaudamas, kaip išgydyti Lietuvą nuo grobuoniškų kėslų, Algimantas Šindeikis rašo: „...būtina visuomeninė kontrolė, kad stambusis kapitalas pernelyg siekdamas tik savo interesų, nelobytų kitų visuomenės grupių sąskaita. Tam reikia efektyviai veikiančių visuomeninių institucijų, kurios galėtų būti tinkama atsvara oligarchų interesams.“ (...) Lietuvai reguliuojant stambųjį verslą, iškyla bent keli uždaviniai: pirma, pažaboti oligarchus, kad jie negautų neuždirbtos naudos, antra, sukurti tinkamą politinę ir visuomeninę atsvarą, kuri turėtų ne mažesnę politinę įtaką šalyje vykstantiems procesams“.¹⁰

Galima tik pritarti šiems jo siūlymams, tik ar to pakaks, kad Lietuva atsietų ir taptų panaši į Vakarų valstybes.

Kokia turi būti investicinė politika?

Laisvosios rinkos apologetai dažnai reiškia mintį, kad Lietuvoje per dideli mokesčiai, todėl sunkiai į Lietuvą plaukia užsienio investicijos. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Danijoje ar Suomijoje mokesčiai, lyginant su Lietuva, daug didesni, tačiau ten su užsienio investicijomis problemų nėra. Bendrąja prasme investicijos reikalingos ir būtinos, jos sudaro sąlygas ►

⁹ Janeliūnas T. Pajamų skirtumai auga. – www.delfi.lt, 2010 m. lapkričio 2 d.

¹⁰ Šindeikis A. Oligarchus reikia ne nugalėti, o įdarbinti visuomenės labui. – „Veidas“, 2009, Nr. 52, p. 14.

► visuomenės pažangai, darbo vietų kūrimui. Tačiau investicijos, ypač atėjusios iš užsienio šalių, kaip ir kiekvienas realus dalykas, turi tiek teigiamų, tiek neigiamų bruožų.

Užsienio investicijų geroji pusė ta, kad sukuriamos papildomos darbo vietos, darbuotojai gavę atlyginimą padidina vartojimą. Neigiami užsienio investicijų bruožai pasireiškia tada, kai čia gautas pelnas ne reinvestuojamas, o išvežamas į užsienį. Pavyzdžiui, finansų analitikas S. Jakeliūnas. teigia, kad „*Per 22 krizės mėnesius iš Lietuvos į motininčius bankus Skandinavijos šalyse iškeliavo per 10-12 mlrd. litų.*“¹¹

Iš šalių, sugebančių pagrindinį dėmesį kreipti ne į užsienio investicijas, o vidinių išteklių mobilizavimą, įvardinamas Taivanis. Praėjusio šimtmečio viduryje Taivanis buvo žemės ūkio kraštas, daugiausia augino ryžius, pajamos už kuriuos sudarė daugiau kaip tris ketvirčius eksporto sumos. Ryžius augino smulkūs fermeriai, naudodami sunkų rankų darbą. Valstybė dotavo fermerius. 1960 m. BVP vienam gyventojui sudarė apie 150 dolerių. 1962-1963 m. buvo įvykdyta reforma.

Žemės ūkiui dotacijos buvo panaikintos ir tos valstybės biudžeto lėšos buvo nukreiptos pramonės įmonėms kaimo vietovėse kurti. Žemė tapo pigi. Tai sudarė sąlygas kurtis stambiems ūkiams, pajėgiems naudoti sudėtingą techniką. Daugiausiai jie orientavosi į egzotinių vaisių ir daržovių auginimą. Išlaisvinta fermerių darbo jėga buvo aprūpintos naujai įkurtos pramonės įmonės. Būdinga, kad šiai reformai Taivanis nesinaudojo užsienio investicijomis, todėl visas pelnas buvo reinvestuotas šalyje. Tai užtikrino spartesnę Taivanio socialinę ekonominę pažangą. Visų gyventojų pajamos padidėjo kelis kartus. Per pora dešimtmečių (tiek kiek mes esame nepriklausomi) Taivanis suklesėjo ir pelnytai užėmė vietą tarp „Azijos tigrų“.

Dabar gamyba Taivanyje sudaro 25 proc. BVP produkto. Pramonė, anksčiau susitelkusi ties ryžių ir cukranendrių malimu, dabar gamina įvairius elektronikos prietaisus, plieną, įvairius įrengimus, platus vartojimo prekes, apdirba žemės ūkio produktus. Dauguma pramonės šakų yra valdomos privačiai, bet plieno ir elektronikos pramonę valdo valstybė. Pagrindiniai eksporto produktai yra kompiuteriai, metalai, tekstilės, gumos, plastiko produktai, chemikalai, elektronikos ir elektros prekes, televizoriai ir laikrodžiai. Dabar Taivanio BVP vienam gyventojui sudaro 27600 JAV dolerių.¹²

Kai kas siūlo Lietuvoje kelius tiesti valstybinio ir privataus kapitalo principu¹³. Jeigu investicijoms į

infrastruktūrą būtų panaudota dešimtys milijardų bankuose laikomų gyventojų santaupų laimėtų ir valstybė, ir gyventojai. Todėl vertas dėmesio posakis: „Būtina mokytis gyventi iš savų pinigų“.

Skurdas nesitraukia

Skurdžiumi laikomas žmogus, iš savo pajamų nebeišgalintis patenkinti savo minimalių poreikių. Su skurdu susijęs mirtingumo didėjimas, išitraukimas į nusikaltėlių gretas, alkoholizmo ir narkomanijos plėtra ir kas labai svarbu – politinis abejingumas. Su skurdu žmogus labai greitai susitaiko, praranda viltį, kad jo gyvenimas gali būti geresnis, nebededa pastangų savo buities labui, lieka nuošalyje nuo politinių įvykių ir neremia net tų politinių jėgų, kurios stengiasi pagerinti žmonių, tai yra ir jo paties, gerovę.

Vaikų skurdo padariniai svarbūs šiandien, bet dar svarbesni ateičiai. Skurde augę vaikai sunkiai integruojasi į visuomenę, juos daug lengviau negu kitus paglemžia alkoholizmas, narkomanija, prostitucija, įtraukia nusikalstamos struktūros.

„*Laikoma, kad vienas Lietuvos gyventojas atsiduria skurde, jei jo pajamos per mėnesį nesiekia 831 lito, o šeima, kurią sudaro du suaugę ir du vaikai iki 14 metų – 1746 litų. Be kita ko, šiomet net 182 tūkst. Lietuvos gyventojų kažkaip išgyvena tegaudami 315 litų per mėnesį,*“ – 2010 m. rašė Albinas Čaplikas.¹⁴

Mūsų šalyje 2010 m. pradžioje vienas asmuo, kurio pajamos 2200 litų per mėnesį, buvo laikomas vidurinės klasės atstovu, o kai jos pasiekia 3500 litų, tampama aukštesniojo sluoksniu atstovu.¹⁵ Skurdo rizikos ribos didėjimą, kai infliacija išlieka palyginti pastovi, galima paaiškinti taip. Jeigu brangiųjų prekių, tokių kaip lengvųjų automobilių, muzikos centrų, butų, prabangių baldų ir kai kurių ne pirmojo būtinumo prekių kainos sumažėja, o būsto išlaikymo, kuro, elektros energijos ir kai kurių pirmojo būtinumo vartojimo prekių kainos padidėja, todėl, net infliacijai nepasikeitus, absoliutus skurdo rizikos lygis staiga šokteli aukštyn.

Teiginys, kad Lietuvoje skurdą padidino vien tik 2008 m. prasidėjusi pasaulinė finansų krizė, yra nepagrįstas. Statistiniai duomenys rodo, kad Lietuvoje ir ekonomikos augimo laikotarpiu 2005–2007 m., vadinas, prieš krizę, didėjo socialinė nelygybė. Tuo laikotarpiu skurdo lygis padidėjo nuo 18 iki 21,7 procento. Kaime skurdo lygis pasiekė 25,1 procento.

Statistikos departamento duomenimis, 2005 m. labai sunkiai, sunkiai ir gana sunkiai gyveno 73,8

proc. namų ūkių, 2007 m. jau 78,6 proc., o 2008 m. – 81,9 procento.¹⁶ Rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanijos „Baltijos tyrimai“ 2010 m. rugsėjo 25 – spalio 4 dienomis atliktos apklausos duomenimis, blogiausiai savo finansinę padėtį vertina šeimos gyvenančios kaime ir mažesniuose miestuose. Net pusei – 51 proc. – čia gyvenančių šeimų neužtenka pinigų nei maistui, nei drabužiams. Didmiesčiuose tokių šeimų yra 36 procentai.¹⁷

Socialinės atskirties mastus parodo Statistikos departamento duomenys. 2008 m. bruto darbo užmokestį – 800 litų per mėnesį ir mažiau gavo 64388 darbuotojai arba 5,2 proc.. Jų atlyginimų suma per mėnesį sudarė ne daugiau kaip 51,5 mlrd. Lt. Tuo tarpu daugiau kaip 10001 litų per mėnesį gavo 6062 darbuotojai arba 0,07 proc. visų samdomų darbuotojų. Jų atlyginimų suma per mėnesį sudarė ne mažiau kaip 60,6 mlrd. Lt. Šiuo metu labiausiai skursta namų ūkiai su vaikais (31,5 proc.) ir vaikus auginantys vieniši asmenys (28,8 proc.). Mažiausias skurdo lygis – porose be vaikų (15,3 proc.). Taip natūraliai atsitinka, kai šeimos pajamas reikia padalyti ne tik dirbantiems asmenims, bet ir bent vienam ar dviem vaikams.

Bendrovės RAIT apklausos duomenimis, 2008 m. socialinės paramos Lietuvoje reikėjo 43 proc. gyventojų. Tokia pagalba buvo reikalinga daugumai (55 proc.) vyresnio amžiaus (65–74 metų) žmonių, ją gauti norėjo ir 30 proc. 15–24 metų apklaustųjų, tarp kurių buvo įmonių vadovų ir savininkų, tarnautojų bei specialistų. 2007 m. įvairią socialinę paramą gavo 35 proc. Lietuvos gyventojų. 14 proc. jų gavo vaikus auginančiai šeimai skiriamas išmokas, 10 proc. naudojos transporto lengvatomis, po 6 proc. gavo kompensacijas už šildymą, karštą ir šaltą vandenį bei socialines pašalpas.¹⁸ Padėties pagerėjimo nematyti: 2009 m. savivaldybių socialinės paramos skyriai tapo užversti prašymais. Paskutiniai duomenys rodo, kad 2010 m. kas penktas Lietuvos gyventojas gyvena žemiau skurdo ribos.

Didėja skirtumas tarp turtuolių ir skurstančių ir tai išlieka iššūkis daugeliui metų į priekį. „Tv savaitėje“ Teodora Rašimaitė siūlo įvesti didesnius mokesčius tiems, kurie turi dideles (gigantiškas) pajamas. Turtuoliai turėtų ne tik imti iš žmonių ir valstybės, bet ir atiduoti tai pačiai valstybei, kuri sudarė jiems sąlygas vystyti savo verslą (nekalbu apie „otkatą“). Tik taip esą galima išlipti iš skurdo.

„*Pagrindinė skurdo priežastis - kad valdžia dirba neskaidriai, daug korupcijos. Ir tų pinigėlių iš ES, ir iš*

biudžeto pakaktų, jei jie būtų neišleidžiami taip neskaidriai, tam tikrai grupei žmonių. Taip yra sukuriamą socialinę atskirtis, grupelė yra turtingų, o visi kiti, smulkūs ir vidutiniai verslininkai, verčiasi labai sunkiai“, - mitinge kovos su skurdu dienai paminėti kalbėjo K.Čilinskas.¹⁹

Užuot kūrus darbo vietas, 2010 m. antroje pusėje kovą su nedarbu pakeitė kova su bedarbiais. Buvo padidinta jų kontrolė, apsunkinti registravimo reikalavimai ir pan. Prof. Romas Lazutka teigia: „*tai, kad tariama kova su nedarbu suka į pašalpų mokėjimo varžymus, tik patvirtina, kad tikrasis valdžios tikslas ne nedarbo ir net ne nelegalaus darbo, bet tik viešųjų išlaidų mažinimas.*“²⁰ Galima laukti, kad dėl tokių suvaržymų oficialiai skelbiamų bedarbių skaičius žymiai sumažės ir skelbiamai nedarbo duomenys bus „pagražinti“.

Taupymas žmonių sveikatos sąskaita

Medicinos žurnale „The Lancet“ skelbiamos išvados šiurpios: pasirodo drastiškos ekonomikos reformos tiesiogiai susijusios su mirtingumo didėjimu, ypač tarp darbingo amžiaus žmonių. Skaudžiausiai *posovietinė* ekonominė suirutė paveikė Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Kazachstano gyventojus. Šiose šalyse 1991-1994 m. patrigubėjęs nedarbo lygiui, darbingo amžiaus vyrų mirčių skaičius padidėjo net 42 proc. Be to, išvados teigiama, jog per dvejus metus įvykusi visuotinė privatizacija mirtingumą padidino 12,8 proc.²¹

Finansų krizės pretekstu mažinamos lėšos sveikatos priežiūrai. Nors kasmet daugėja encefalitą platinančių erkių, pačios erkės vis mažiau naikinamos. Kai miškai buvo intensyviai purškiami žalingus vabzdžius naikinančiomis priemonėmis, erkių būdavo daug mažiau negu pastaraisiais metais. Trumparegiškai žiūrint, visokie purškimai pelno neduoda, neša tik nuostolius, taigi pagal laisvosios rinkos filosofiją jie nereikalingi.

Laisvosios rinkos sąlygomis, kai kone kiekvienas žmogus negarantuotas savo ateitimi, jis priverstas nenuilstamai kovoti už savo ir savo šeimos išlikimą, gyvena baimėje, nuolatinėje streso būsenoje – pradedant nuo turtuolio, kuris priverstas nuolatos dėti visas pastangas, kad išsaugotų savo kapitalus, baigiant skurdžiumi, kuris priverstas raustis konteineriuose. Kaip veikia stresas žmogaus sveikatą vaizdžiai nuskako japonų mokslininkas Shigeo Harujama: „*Kraujo-*

¹¹ Jakeliūnas S. Krize lėmė švediškų bankų „družbos“.

– www.ekonomika.lt, 2010 11 15.

¹² Taivanis – „Vikipedija“

¹³ Adomaitienė A. Investicijos į infrastruktūrą išjudintų šalies ekonomiką. – „Veidas“, 2010, Nr. 40, p. 26-27.

¹⁶ Statistikos departamentas, db1.stat.gov.lt/M3080201

¹⁷ ELTA. Apklausa: dešimtdaliui Lietuvos šeimų neužtenka pinigų net maistui. – www.delfi.lt, 2010 m. lapkričio 3 d.

¹⁸ Lėka A. Kodėl politika Lietuvoje virsta turtingųjų užsiėmimu. – „veidas“, 2010, Nr. 41, 18 p.

¹⁹ Kovos su skurdu dienos minėjime iniciatoriai pasigedo valdžios atstovų. – DELFI (BNS), 2010 spalio mėn. 17 d. 16:32

²⁰ Lazutka R. Nedarbas Lietuvoje nemažinamas, nes čia nesiveisia net papūgos. – www.delfi.lt, 2010 11 11.

²¹ Britų tyrimas: Lietuva nukentėjo labiausiai. – „Veidas“, 2009, Nr. 3, 2009 m. sausio 19-59 d. – P. 13.

► *taka sutrinka ir kraujagyslės pažeidžiamos dėl dviejų priežasčių. Pirmoji – stresas. Per stresą išsiskiria noradrenalinas, tada kraujagyslės susiaurėja ir sutrinka kraujotaka. Prie šių neigiamų mechaninių pokyčių dar prisideda dideliais kiekiais išskiriamas aktyvusis deguonis. Jis pakenkia genams, susidaro senėjimą spartinančios medžiagos, pavyzdžiui, lipidų peroksidai“²²*

„Lietuvos sveikatos apsaugos tikslai aiškūs, terminai migloti, o priemonės nežinomos“ – sako Didžiojoje Britanijoje dirbantis gydytojas Audrius Šimaitis.²³ Jis teigia, kad „Stebint restruktūrizacijos eigą kuo toliau, tuo labiau kyla įtarimų, jog tai nebuvo reforma, o tiesiog įvyko sąmokslas prieš visą medikų ir pacientų bendruomenę“.

Mokslo ir technikos raida įrodo, jog naujas produktas gaunamas tik tada, kai jam gaminti naudojama kita technologija. Tas pats principas galioja ir vadyboje – jeigu naudojamas įprastas sprendimų būdas, atsitinka „norėjom geriau, išėjo kaip visada“. Lietuvos sveikatos priežiūros problemoms spręsti A. Šimaitis siūlo vertybėmis pagrįstą reformą. Tokios „reformos metmenyse visų pirma kalbama apie gydytojo darbo pobūdžio pasikeitimą pagal šiuolaikinį supratimą, vadybos principų keitimą, naujovišką sprendimų priėmimo būdą... specialistų ir šeimos gydytojų kooperaciją, pacientų įtraukimą į sprendimų priėmimo procesą. Bendradarbiavimą“.

Beatodairiškas pelno siekimas skatina vis daugiau gaminti maisto papildų, taip pat genetiškai modifikuotų produktų gamybą. Kad jie kenksmingi sveikatai, rodo įstatymais, nutarimais ir kitais dokumentais nustatyti normatyvai. Juk nekenksmingiems priedams jokie normatyvai nereikalingi. Nėra garantijų, kad gyvulių, šeriamų modifikuotais pašarais, produktai (mėsa, pienas, kiaušiniai ir pan.) nedaro žalos žmonių sveikatai. Nežiūrint viso to laisvosios rinkos apologetai ir juos palaikantys verslo atstovai visais būdais stengiasi liberalizuoti papildų ir net genetiškai modifikuotų produktų gamybą ir vartojimą. Šiandien visapusiškai įrodyta, kad tokie produktai ne tik kenkia juos vartojančios dabartinės kartos sveikatai, bet palieka žalojančius pradus ir būsimoms kartoms. Tai rodo didėjantis apsigimimų skaičius, taip pat vis didesnė anomalijų vaikų dalis bendrame moksleivių skaičiuje. Todėl Lietuvos sveikuolių sąjungos viceprezidentė Sigita Kriauciūnienė tvirtina: „Pagal mūsų sukauptus duomenis auga visiškai paliegiusi būsimųjų ligonių karta.“²⁴

²² Haruyama S. Tikroji sveikata prasideda galvoje. - Vilnius: Versus aureus, 2009. – P. 23–24.

²³ Lėka A. Tai ne reforma, o sąmokslas prieš visą Lietuvos medikų ir pacientų bendruomenę. – „Veidas“, 2010, Nr. 41, p. 14–15.

²⁴ Gvozdaite L. Lietuvių sveikata per dvylika metų suprastėjo. – „Veidas“, 2010, Nr. 42, p. 20.

Paprastai valstybės gyventojų sveikatos priežiūros sistemai vertinti vienas pagrindinių kriterijų yra gyvenimo trukmė. Statistikos departamento duomenimis, Lietuvos vyrų vidutinė gyvenimo trukmė trumpiausia iš visų Europos Sąjungos šalių ir sudaro tik 66,3 metų, o moterų – 77,6 metų (trumpesnė tik Bulgarijoje – 77 ir Rumunijoje – 74,2 metų)²⁵. Vadinasi, serga ne tik ligoniai, bet ir visa sveikatos apsaugos politika.

Krizė kai kam buvo naudinga

Analizė parodo ne tik tai, kad Lietuvoje įsigalėjus laisvajai rinkai didėjo socialinė atskirtis, įmonių pelnas didėjo sparčiau negu vidutinis atlyginimas ir senatvės pensija, bet ir tai, kad 2008 m. prasidėjusi pasaulinė finansų krizė ne tik neaplenkė mūsų šalies, bet jai sudavė daug stipresnį smūgį negu Švedijai, Lenkijai ar kitoms valstybėms.

Veikdami finansų laisvosios rinkos sąlygomis skandinavieški bankai ir jiems pataikaujanti valdžia padidino Lietuvos žmonėms krizės sukeltus sunkumus: bankrutavo daug įmonių. Prieš krizę vidutiniškai per metus paskelbdavo bankrotus apie 700 įmonių, o 2008 m. jų buvo 957, o 2009 m. – 1843.²⁶ Būdinga tai, kad išimtinai bankrotus skelbė smulkaus ir vidutinio verslo įmonės. Didieji „rykliai“ to nepatyrė. Dėl bankrotų ir vartojimo sumažėjimo ženkliai padidėjo nedarbas, buvo sumažinti atlyginimai, pensininkai neva laikinai neteko uždirbtos pensijų dalies, kuri kol kas neaišku kada bus kompensuota. Tačiau kai kurių bankų ir stambiojo kapitalo įmonių pelnai padidėjo.

Nagrinėjant krizės padarinių priežastis Lietuvoje prieinama išvada, kad čia, kaip ir Vakarų pasaulyje, krizę paaštrino laisvoji finansų rinka. Prieš krizę beveik penkerius metus dosniai teikę paskolas, bankai išmokė Lietuvos žmones gausiai skolintis. Žmonės skolinosi iš bankų pinigų, už juos pirkė butus ir kitą nekilnojamąjį turtą. Padidėjus nekilnojamojo turto paklausai, jo kainos nepaprastai išaugo. Kai prasidėjo krizė, sumažėjo eksporto paklausa, įmonės, daugiausia smulkios, pradėjo bankrutuoti. Tačiau bankai nenukentėjo. Pajutę krizės pavojus jie pradėjo didinti palūkanas. Dėl prieš pat krizę 50 proc. padidintų palūkanų žmonės bankams permokėjo daugiau nei 1 mlrd. litų. 2008 m. palūkanos jau esantiems ir būsimiems kreditams verslui ir žmonėms padidintos trečdaliu.²⁷ Pabrangintos paskolos ir jų suvaržymas sumažino galimybes įsigyti nekilnojamąjį turtą, o įmonėms gauti pakankamai apyvartinių

²⁵ Tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė. Kitų šalių statistikos duomenys. Lietuvos statistikos metraštis 2010,

²⁶ Lietuvos statistikos metraštis 2010.

²⁷ Levickaitė R. S. Jakeliūnas: krizė Lietuvoje lėmė švediškų bankų „družba“ efektas. – 2010 11 15

lėšų. Kritus nekilnojamojo turto, visų pirma gyvenamųjų būstų, paklausai, nemažai statybinių įmonių patyrė bankrotą. Pradėjo sparčiai didėti nedarbas, susitraukė vartojimas. Paklausa dar daugiau sumažėjo, tai paspartino bankrotų procesą ir t.t. Būdinga, kad stambūs bankai nenukentėjo. Nors krizės pradžioje dėl blogų paskolų buvo pasklidę kalbos apie Lietuvoje esančių bankų bankrotą, bet „Per 22 krizės mėnesius iš Lietuvos į motininius bankus Skandinavijos šalyse iškeliavo per 10-12 mlrd. litų“, – skaičiavo finansų analitikas S. Jakeliūnas.²⁸

Prof. Povilas Gylys į klausimą, „Kokia šios krizės kaina Lietuvai?“, atsakė: „Kaina didžiulė. Pradėsiu nuo priežasčių. Kai kurios šios krizės priežastys yra už Lietuvos ribų. Kaip žinoma, ji prasidėjo Amerikoje ir paveikė visą pasaulį. Tai lėmė nuosmukį. Kita dalis „nuo pelnų“ priklauso mums: mes krizę pagiliname – neišmintingai didiname mokesčius tuo metu, kai reikėjo galvoti, kaip artėjančios krizės poveikį sušvelninti.

Mūsų Lietuvos elitą nesuvokia makroekonominės politikos instrumentų. Vyriausybė ir centrinis bankas turėtų turėti priemonių švelninti krizės poveikį pagal J. M. Keyneso teoriją. Bet mes to nesuprantame. Mes kalbame tik apie biudžeto deficitą. Reinoldijus Šarkinas negali padėti Andriui Kubiliui, nes pas mus įdiegtas vadinamasis valiutų valdybos modelis, o tai reiškia – centrinis bankas per pinigų masės ar palūkanų normos reguliavimą negali padėti Vyriausybei ir verslui bei namų ūkiams.

O padariniai tokie. Suduotas didžiulis smūgis nacionaliniam produktui. BVP smuko 15 proc. per metus – tai be galo daug. Štai Vakaruose tas nuosmukis – 3–5 proc., bet niekur nėra keliolikos, išskyrus Lietuvą, Latviją ir Estiją. Beje, tai šalys, kurios turi valiutų valdybos modelį.“²⁹

Krizės metu Lietuvoje esantys bankai pakeitė taktiką ir dabar 70 proc. paskolų suteikta eurais ar kita valiuta ir tik 30 proc. litais. Taigi skolinimas vyksta užsienio valiuta, o taupymas nacionaline. Bankams tai naudinga. Jolita Žvirblytė rašo: „Remiantis Lietuvos banko duomenimis, per pirmąjį šių metų (2010 m.) pusmetį iš operacijų užsienio valiutomis uždirbta 104,8 mln.Lt – 1,9 karto daugiau nei per atitinkamą praėjusių metų laikotarpį.“³⁰ Tame pat straipsnyje minima, kad kalbėdami apie krizę L. Daubara³¹ ir S. Žilinskis teigia: „Šis laikotarpis parodė, kad be valstybės įsikišimo sprendžiant klientų ir bankų ginčus jokie pokyčiai negalimi, nes ir įstatymai tarnauja bankams.“

Svarbu pažymėti, kad 2008 m. finansų krizė prasi-

²⁸ Ten pat.

²⁹ Binkausienė L. Povilas Gylys: protingi žmonės į valdžią neina. – „Spektrum“, 2010 12 05.

³⁰ Žvirblytė J. Kokį veidą per sunkmetį parodė bankai. – „Veidas“, Nr. 41, p. 22.

³¹ UAB „Doleta“ vadovas.

dėjo JAV gegužės mėnesį staiga kritus akcijų kursui. Po to ši krizė palietė beveik visas pasaulio šalis, tarp jų ir Lietuvą. Pagal kai kurių analitikų samprotavimus JAV dėl žymiai ir staiga padidėjusių naftos kainų iki 140 USD už barelį ir su tuo susijusio maisto produktų pabrangimo daugelis vidurinėsios klasės atstovų, ypač tų, kurie buvo paėmę bankų paskolas būstui įsigyti, tapo nemokūs. Krizė paliko be pastogės daugelį JAV piliečių, ėmusių paskolas būstui, pažeidė ipotekos sistemą. Dėl šios problemos vidurinio sluoksnio apačios tapo menkai mokiomis ir pradėjo masiškai atsisakyti kreditan imtų būstų. Prie to prisidėjo ir tai, kad dėl palūkanų normos didinimo siekiant stabdyti infliaciją, padidėjo su ja susietas išmokų dydis. Turėjo įtakos ir nesklandumai obligacijų rinkoje ir palūkanų normų kaitaliojimas. Vien per 2008 m. rugsėjo mėn. dėl nemokumo gyvenamuosius namus prarado apie 80 tūkst. JAV šeimų. Būstų paklausa žymiai sumažėjo. Sumažėjo ir paskolų paklausa. 2008 m. rugsėjo 13–14 d., finansinių paslaugų firma „Lehman Brothers“, užsiėmusi investicine bankininkyste, paskelbė bankrotą. Bankrotas grėsė ir draudimo kompanijai AIG, bet ją ėmė gelbėti vyriausybė, nelaukdama naujų bankrotų. Nedarbas pasiekė 6,1 proc.³² 2008 m. rudenį pasaulio spaudoje pasirodė išpūdingas skaičius – 2 trilijonai. Tiek finansų krizės įkarštyje per maždaug pusantro mėnesio pasaulio mastu prarado privatūs pensijų fondai. Jie prarado tai, ką jiems buvo patikėję darbuotojai ir jų darbdaviai.³³

Vis dėl to kai kam ši krizė buvo naudinga. JAV vyriausybė iš karto bankų gelbėjimui skyrė 700 mlrd. dolerių. Kolumbijos universiteto profesorius Nobelio premijos laureatas J. Stiglitzas teigia: „Buvo išgelbėti bankai. Jie pratęsė negalintiems mokėti paskolos grąžinimo laikotarpį, tačiau tai reiškia tik naują pasipelnymą, o žmogus toliau skęsta. Gelbėjant bankus buvo tikimasi, kad tai paskatins skolinimą mažam ir vidutiniam verslui, kuris yra pagrindinis darbo vietų kūrėjas, tačiau tai neįvyko... Užtuot tai darę bankai pasiėmė pinigus ir nusprendė investuoti Brazilijoje, Kinijoje ir kitose perspektyviose rinkose...“³⁴

Kad krizė kai kam buvo naudinga rodo šis pavyzdys: „JAV bankas „Goldman Sachs“ 2009 m. uždirbo 30 mlrd. litų pelno. Tai po to, kai buvo išmokėta milijardai premijų ir priedų darbuotojams, kurių metinis algų vidurkis 1,2 mln. litų... „Goldman Sachs“ iš JAV išdavo gavo per 20 mlrd. litų paramą, kurią bankas jau grąžino.“³⁵ ■

³² Kodėl Amerikoje kilo finansų krizė. – <http://critic.lt>, 2007 08 16

³³ Gylys P. Mūsų pensijos pasauliniame kazino. – www.delfi.lt, 200 0116

³⁴ Stankevičiūtė Rita. Receptas nuo krizės: leisti, o ne taupyti. – „Lietuvos rytas“, 2010 01 23. – P. 5.

³⁵ Laiko ženklai. – „Lietuvos rytas“, 2010 02 04, p. 2.

Ar socialdemokratinio Gerovės modelio reikia Lietuvai?

Dr. Arvydas GUOGIS

Šiuolaikinis kapitalizmas – tai ne XIX a. amžiaus kapitalizmas su savo aiškiais prieštaravimais, aiškiu išnaudojimo supratimu ir klasių kova. Ir TSRS laikais mokslinio komunizmo dėstytojai jau vengė samprotavimų apie klasių kovą ir proletariato diktatūrą, atsargiai kalbėjo apie pasaulinės komunistinės revoliucijos galimybę. XX a. antroji pusė Vakarų pasaulyje davė visiškai kitokį socialinį-ekonominį žodyną ir net neomarksistai, tokie kaip H. Markuzė ar E. Fromas, prakalbo apie psichologinius-socialinius lūkesčius, kurių nepatenkino egzistuojanti kapitalistinė sistema. Kapitalistinės ekonominės bazės ir antstato teorija tapo atgyvenusi. Vakarų socialdemokratija kurį laiką dar taikstėsi su panašiomis socialinėmis-ekonominėmis tiesomis, bet juo toliau, juo labiau linko atsisakyti marksistinių-lenininių kategorijų ir ieškojo adekvatesnių išraiškos priemonių. Kito ir elektoratas. Problemos nebegalėjo būti suprantamos tik kaip išnaudotojų – išnaudojamųjų priešprieša. Reikėjo atsižvelgti į išaugusią vidurinę klasę. Galima teigti, kad šiuolaikinis kapitalizmas tiek pakeitė savo turinį, formas ir žodyną, kad remtis tradiciniu socialdemokratijos kapitalizmo-socializmo, klasių kovos, išnaudojimo, susvetimėjimo ir kitomis panašiomis kategorijomis tampa labai problematiška ir galbūt neperspektyvu. Ypač dabar, XXI amžiuje.

Tradicinės socialdemokratijos temos, kaip „stipri socialinė apsauga“ ir „stiprus viešasis sektorius“ šiuolaikiniame pasaulyje vis labiau kritikuojamos iš įvairių ideologinių ir pragmatinių pusių, teigiant, kad

viešasis sektorius ir socialinė apsauga yra „nepakeliama našta ekonomikai“, „žlugdanti iniciatyvą ir konkurencingumą“, „skatinanti išlaikytinius“ ir pan. Netgi stipraus socialdemokratinio modelio atstovės Skandinavijos šalys per pastaruosius 20 metų yra šiek tiek atsitraukusios iš institucinio, universalus modelio pozicijų. Skandinavai dar išlaiko stipriausią socialinį modelį pasaulyje, bet jis yra susilpnėjęs palyginti su 1970-1980 metais. Kitos Vakarų šalys yra dar labiau „atsitraukusios socialine prasme“.

Lietuva, kaip ir daugelis kitų Rytų Europos šalių, pateko ne į stiprėjantį socialinę prasme klubą, o į palaipsniui „užleidžiantį savo socialines pozicijas“ ekonominį klubą. „Europos socialinis modelis“ tėra abstrakcija Europos Sąjungos dokumentuose, o faktiškai yra ideologinė kategorija, kuri kaip mantra pakartojama Europos viršūnių ir įvairių tarptautinių organizacijų susitikimuose. Pavyzdžiui, Europos Profsąjungų konfederacijos (ETUC) dokumentuose Europos socialinis modelis apibrėžiamas kaip išskirtinis reiškinys, turėsimas reikšmės visam pasauliui. Kalbama apie įdarbinimo galimybes, geras gyvenimo ir darbo sąlygas, išplėtotą socialinę apsaugą, žmogiškųjų resursų vystymą ir kovą su socialine atskirtimi. Tačiau niekur nerasime apibrėžta, kaip tokį modelį galima pasiekti ir kurios priemonės tinkamiausios.

Realiai Europoje egzistuoja bent 4-5 socialiniai modeliai, kurių skirtumai niekaip neleidžia kalbėti apie vieningesnio Europos socialinio modelio sukūrimą. Vakarų politologijos diskurse skiriami trys pagrindiniai socialinės gerovės modeliai: liberalus-marginalinis, konservatyvus-korporatyvinis ir universalus

socialdemokratinis. Šią modelių tipologiją pirmasis pasaulyje sukūrė anglų sociologas R. Titmusas, o politologijos mokslui, suklasifikavęs pagal šalis ir politinę ideologiją, pritaikė danų mokslininkas G. Esping-Andersen. Pastarojo koncepcija apima šias svarbiausias gerovės valstybių charakteristikas: socialinių teisių, socialinės stratifikacijos ir viešojo bei privataus sektorių santykio. G. Esping-Andersen pabrėžia, kad jo samprata remiasi išplėtotu požiūriu į gerovės valstybę, nulemtą politinės ekonomijos mokslo.

Liberalus modelis pripažįsta rinkos dominavimą, valstybė turi mažai įtakos paskirstant gėrybes. Ji garantuoja tik minimalią paramą piliečiams ir palieka jiems patiems teisę spręsti savo likimą. Konservatyviame-korporatyviniame modelyje valstybė vaidina kur kas didesnę vaidmenį perskirstant gėrybes, tačiau didelis ir šeimos vaidmuo bei jos atsakomybė. Šis modelis pasižymi darbo rinkos teise, kur yra svarbus darbuotojo mokėtų įmokų dydis ir darbo stažas. Universaliaime socialdemokratiniaime modelyje remiamasi socialinės pilietybės teise, valstybė vaidina ypač svarbų vaidmenį perskirstant gėrybes ir rūpinasi aukštų gyvenimo standartų išlaikymu visiems piliečiams. Tai – modelis, kuriame faktiškai nėra piliečių, kurie vienaip ar kitaip nebūtų susiję su valstybinėmis gerovės programomis. Socialdemokratiniaime modelyje yra didelės socialinės išlaidos, didelės išmokos, aukštos kokybės viešosios ir socialinės paslaugos ir aukštas socialinės įterpties laipsnis. G. Esping-Andersen įvedė dar vieną svarbų modelių klasifikavimo kriterijų – dekomodifikacijos laipsnį. Tai – išprekinimo lygis, kuriam būdingas tai, kad socialinės

išmokos ir socialinės paslaugos nepriklauso nuo rinkos stichijos. Pagal G. Esping-Anderseno skaičiavimus, didžiausiu dekomodifikacijos laipsniu 1980 m. pasižymėjo Šiaurės šalys (didžiausias – Švedijoje), kurių socialinis modelis labiausiai atitiko idealų universalus socialdemokratinio modelio apibrėžimą, o liberalaus-marginalinio modelio anglo-saksiškos šalys pasižymėjo tris kartus mažesniu dekomodifikacijos laipsniu, kuris buvo mažiausias tarp OECD (Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija – Red.) šalių. Kontinentinės Vakarų Europos šalys pagal dekomodifikacijos rodiklius rikiavosi tarp šių dviejų kraštutinių modelių ir labiausiai atitiko idealų konservatyvus-korporatyvinio modelio apibrėžimą.

Galima pažymėti, kad daug kas XX a. laikė „socialdemokratijos amžiumi“, tačiau apie 1980-1990 m. situacija pradėjo keistis. Pasaulyje labai sustiprėjo neoliberalizmo kryptis, kuriai pradžią davė Didžiosios Britanijos premjerės M. Tečer ir JAV prezidento R. Reigano valdymo priemonės. Dabar Europoje piliečiai per rinkimus vis mažiau remia socialdemokratiją. 2011 m. socialdemokratai valdo tik penkiose ES šalyse. Pažymėtina, kad Švedijoje socialdemokratai riksdago rinkimus pralaimėjo du paskutinius kartus iš eilės. Gali atrodyti, kad jeigu nebus pasiektas kardinalus socialdemokratijos atsinaujinimas, jai gresia palaipsnis, lėtas „apmirimas“. Tačiau viltį teikia istorija. Apie socialdemokratijos „mirtį“ XX a. buvo prabilta kelis kartus, bet socialdemokratija vis rasdavo atsinaujinančių šaltinių ir sėkmingai išbrisdavo iš krizių. Todėl ypač aktualu šiuolaikinėje situacijoje pasiaiškinti, kokios temos gali būti

aktualios socialdemokratijai ir patrauklios rinkėjui. Apskritai, į kokią rinkėją socialdemokratai turėtų orientuotis – į atskiras grupes, o gal į visus rinkėjus? Abejonių nekelia tikrai tai, kad norint „išlikti tikrais socialdemokratais“, būtina atstovauti samdomajam darbui ir marginalinėms grupėms, kurias dažnai globalizacijos ir liberalizmo apologetai apibūdina kaip „pralaimėtojų“ („losers“) grupes. Globalizacijos epochoje galima pradėti kalbėti ne tik apie globalizacijos reiškinį, teikiantį pranašumų „išrinktiesiems“, bet ir glokalizacijos reiškinį, kuris nuskurdina ir atriboja visus kitus dėl išteklių, išsilavinimo ar sveikatos stokos. Žymus šiuolaikinis sociologas Z. Baumanas garsioje diskusijoje „Social Europe“ žurnale yra pasakęs labai paprastai, kad šiuolaikinių socialdemokratų bėda ir yra ta, kad jie nebeatstovauja vargstantiesiems. Todėl jie, esą, ir nebesulaukia palaikymo.

Lietuvoje turime kelias socialdemokratais besivadinančias partijas. Lietuvos socialdemokratų partija, per nepriklausomybės dvidešimtmetį turėjusi daugiausia valdžios, faktiškai nepateisino tikros kairiosios partijos, dažniausiai atstovavo stambiojo kapitalo interesams. Socialdemokratų sąjungą, nors ir pasižyminčią „kairiosiomis“ programomis, sudaro negausus idealistų būrelis, kuris niekada neturėjo valdžios ir įtakos sprendimams. „Fronto“ partija pasižymi ultrakairuoliškomis pažiūromis ir tokiais veiksmais, kurie prasilenkia su įstatymais. Taigi Lietuvos valdžioje niekada nebuvo „tikrų socialdemokratų“, kurie savo tikslais laikytų ir įgyvendintų progresyvų apmokestinimą, tvirtai gintų darbuotojų teises nuo darbdavių savi-

valės, daug dėmesio skirtų valstybinėms švietimo, sveikatos apsaugos ir socialinės apsaugos sistemoms, stengtųsi pažaboti socialinę nelygybę ir socialinę atskirtį.

Kairės-dešinės skirtumas, kaip ir visais laikais, turi sudaryti alternatyvą socialdemokratijos išlikimui. Kelia abejonių, ar tokios temos, kaip homoseksualumo ar tiesioginių merų rinkimų, gali būti eksploatuojamos kaip svarbiausios socialdemokratijos temos, nes jos nepasižymi kairės-dešinės skirtumo dimensija. Neneigiant minėtų temų svarbos, būtina akcentuoti darbdavių ir darbuotojų santykių problemas, kurios Lietuvoje įgijo grėsmingą mastą. Darbdavių elgesio su darbuotojais problemos turi tapti svarbiausia šiuolaikine socialdemokratijos tematika, netgi formaliai neegzistuojant profsąjungoms, nes joms formaliai kurtis ir dirbti darosi vis sunkiau. Socialdemokratijos identiteto palaikymui, yra svarbi kova prieš monopolijas, oligarchiją ir vienu grupių dominavimą prieš kitas. Bet kokios pliuralizmo formos yra geriau negu valdžios koncentravimas ir dominavimas. Čia kalba eina ne tiek apie ekonominį dominavimą, bet ir kultūrinį, nes postmodernioje visuomenėje atskiros socialinės grupės, pvz., žurnalistai, paverčia šou žiniasklaidą visuomenės fetišu, neišryškina teigiamų visuomenės reiškinų ir jų skatintojų, ir iš esmės formuoja destruktivią aplinką.

Kairės-dešinės takoskyrai aktualio ekologinio žmogaus saugumo ideologija ir praktika, nes daug įmonių siekia beatodairiško pelno, neatsižvelgdamos į aplinkosauginius reikalavimus. Tačiau besivystančiose šalyse, tokiose kaip Lietuva, dėl valdžios korupcijos ekologines pro-

► blemas gali būti sunku spręsti valstybiniu mastu. Čia turėtų padirbėti atskiros bendruomenės.

Socialdemokratijai viena svarbiausių temų turi tapti Naujojo viešojo valdymo (New Governance) tema, kurią galima priešpastatyti netgi Naujajai viešajai vadybai (New Public Management) ir tradiciniam hierarchiniam administravimo modeliui. Šiais laikais yra išsieikvojęs ne tik socializmas, bet ir kapitalizmas. Pasak F. Berardi (Bifo), „kapitalizmas dūsta“, todėl jam įkvėpti gyvybės teigiama prasme gali Naujasis viešasis valdymas (NVV), kuris akcentuoja demokratiją, pilietiškumą, atvirumą, skaidrumą, socialinį teisingumą, korupcijos nebuvimą, aktyvią nevyriausybinių organizacijų veiklą. Socialdemokratija turi ne tik suprasti NVV reikšmę abstrakčiai, bet ir sukurti jo praktinio taikymo metodus, kokius kadaise sukūrė Naujoji viešoji vadyba, įdiegusi privataus verslo metodus į viešąjį administravimą. Beje, ne visada sėkmingai. Prisiminkime kontraversiškai vertinamą A. Zuoko vadovavimą prieš kelerius metus Vilniaus savivaldybėi.

Akivaizdu, kad norint sėkmingai įgyvendinti Naująjį viešąjį valdymą konkrečioje valstybėje turi vyrauti vadinamasis „dalyvių“ politinės kultūros tipas, kurio atstovai atsako už priimtus sprendimus ir aktyviai dalyvauja politiniame gyvenime. Pastebima, kad tose šalyse, kuriose vyrauja tradiciškai susiformavusi aktyvių piliečių politinė kultūra, demokratija yra įgavusi stabilų pobūdį. Pilietinė visuomenė ir politinė kultūra yra natūralios istorinės raidos rezultatas, todėl nors NVV metodų taikymas galėtų prisidėti prie laipsniško aktyvios politinės kultūros formavimosi, socialinio pasitikėjimo stiprinimo, tuo pačiu ir prie pilietinės visuomenės kūrimo, tačiau skubotas šio modelio elementų diegimas neįvertinus esamų politinės kultūros bruožų susilauktų nesėkmės. Galima teigti, kad NVV modelis

gali būti sėkmingai įtvirtinamas tik labiau išsivysčiusiose šalyse. Šio modelio susiformavimas ir įgyvendinimas greičiau yra demokratijos, aukšto politinės kultūros lygio ir brandžios pilietinės visuomenės pasekmė, o ne priežastis. Tačiau net nebandyti įgyvendinti atskirus NVV elementus Lietuvoje, kaip besivystančioje valstybėje, irgi gali būti pražūtinga. Pirma, per sugaištą Lietuvoje laiką pasaulis NVV elementų įdiegs kur kas daugiau ir mus paliks vis labiau atsiliekančius, antra, pačiai Lietuvos visuomenei yra kaip niekad aktualus Naujasis viešasis valdymas, nes jis turi atnešti to skaidrumo, atvirumo ir pilietiškumo, kurių labiausiai ir trūksta Lietuvos visuomenei. Nuo 2007 m. Pilietinės visuomenės institutas skaičiavo Lietuvoje pilietinės galios indeksą – 2009 m. jis siekė 35 balus iš 100, panaši situacija buvo ir 2010 m. – siekė 35,5. Tyrimo modelis yra unikalus, sukurtas Lietuvos mokslininkų. Apklausiamą 1000 respondentu nuo 15 iki 74 metų. Apklausoje remiamasi 4 svarbiausiais indikatoriais: pilietinio aktyvumo rodikliais, potencialaus pilietinio aktyvumo rodikliais (ar žmonės pasiryžę veikti), savo įtakos suvokimu, taip pat rizikos būti pilietiškai aktyviam rodikliais. Akivaizdu, kad tyrimas rodo žemą Lietuvos gyventojų pilietiškumą.

Turėtume įvertinti ir Lietuvos prezidentės D. Grybauskaitės 2011 m. pradžioje pasakytą teiginį, kad „Lietuva tampa oligarchų ir nusikalstamo pasaulio valdoma valstybe“, kuris neatidėliotinai suponuoja NVV aktualumą Lietuvai. Šis reiškinys Lietuvos visuomenei – ne naujiena. Jau daug metų apie tai kalba žiniasklaidos priemonės. Ypač po 2000 m. ne tik kriminaliniai nusikaltimai gąsdina žmones, bet ir išaugęs ekonominių nusikaltimų mastas. Su ekonominiais nusikaltimais dažniausiai susiję politikai, administracijos atstovai, vadybininkai ir pan. Nepriklausomybės aušroje, 1991-1994 metais daug kam Lietuvoje

atrodė, kad moralinis pakrikimas ir nusikaltimų skaičius yra laikinas dalykas, o stabilizavusis ekonominei-socialinei ir politinei situacijai nusikalstamumo apraiškų sumažės ir socialinio teisingumo padaugės. Socialinis teisingumas, kaip ir socialinė sanglauda bei socialinė įterptis, sudaro svarbų NVV veiklos barą. Socialinio teisingumo principai nepriklausomoje Lietuvoje buvo pažeisti daug kartų – privatizuojant šalies ūkį, mažinant pensijas, darbdavių ir pavaldinių santykiuose ir pan. Per pastaruosius 10-15 metų netinkamas darbdavių elgesys su pavaldiniais darbo vietose Lietuvoje įgijo grėsmingą mastą – darbuotojai taikstosi su išnaudojimo ir beteisiškumo padėtimi, netgi patys prašo jiems mokėti atlyginimus „vokeliuose“. Dažnai pavaldiniai Lietuvos organizacijose išnaudojami, žeminami ir neįvertinami. Net ir dirbantis žmogus Lietuvoje jaučia didelį rizikos laipsnį (dėl galimybės netekti darbo, netekti geresnių pareigų arba sumažinti atlyginimą), nekalbant apie nedirbančius asmenis, kai ilgalaikė bedarbiystė kelis kartus sumažina galimybes vėl įsidarbinti. Lietuvoje darbo pajamos dar negarantuoja „išėjimo iš skurdo“ – jeigu gauni minimalų arba šiek tiek didenį atlyginimą, tai ir liksi gyventi skurde. Minimali mėnesinė alga 2011 m. pradžioje siekė 800 litų. Išaugusi socialinė nelygybė šalyje ir atskirų gyventojų sluoksnių marginalizacija kelia grėsmę socialiniam solidarumui ir socialinei sanglaudai. 2009-2010 metais, Statistikos departamento duomenimis, apie 20 proc. gyventojų gyvena žemiau skurdo ribos. Skurdas augo Lietuvoje ne tik ekonominių krizių metais, bet ir kylant ekonomikai 2001-2008 metais. Kaip atsakas į šiuos neigiamus reiškinius, Lietuvoje formavosi masinė emigracija. Spėjama, kad per nepriklausomybės dvidešimtmetį iš Lietuvos emigravo apie 0,5 mln. gyventojų. Tai – didelis praradimas Lietuvos darbo rinkai ir ateities augimo potencialui. Visiems

šiems neigiamiems socialiniams reiškiniams išgyvendinti Lietuvoje nepakaks tradicinių viešojo administravimo metodų, gali nepakakti netgi tiesioginių socialinių išmokų perskirstymo. Socialinė aplinka turi būti remiama netiesiogiai per galimybes gyventojus „įgalinti“ tam, kad jie patys turėtų stimulą ir motyvaciją veikti – išeiti iš socialinės atskirties, vystyti savo verslą, reikštis kultūroje ir pan. Tiesioginis perskirstymas, kurį dar neseniai rėmė „tikrieji socialdemokratai“, XXI a. pripažįstamas kaip neperspektyvus, stigmatizuojantis ir marginalizuojantis reiškinys. Pirmiausia, gyventojai patys turi norėti išeiti iš susidariusių nepalankių situacijų, o tada jiems turi pagelbėti tiek valstybės institucijos, tiek nevyriausybines organizacijos, bendruomenė. Padėti tam, kad patys žmonės suaktyvėtų, ir kad išbandytų įvairius veikimo būdus. Negalima, pabandžius vieną veiklos rūšį ir nepasisėkus, viską mesti ir vėl tapti pasyviu socialinės paramos vartotoju. Reikia bandyti dar ir dar kartą. Aišku, „bandymų ir klaidų“ kelias yra būdingesnis besivystančioms valstybėms, bet ir jose yra įmanomi atskiri kokybiniai šuoliai tiek veikiant savarankiškai, tiek ir „kopijuojant Vakarus“, ypač naujausių technologijų diegimo ir naujausių vadybinių metodų taikyme, jeigu tam yra pasiruošę žmonės ir jie nebijo iššūkių.

Lietuvoje egzistuoja nuomonė, kad kopijuoti išsivysčiusias valstybes yra neperspektyvu – per didelis gyventojų mentaliteto skirtumas. Tačiau jeigu nesiorientuojama į geresnius ar geriausius pavyzdžius, galima amžinai „virti savo sultyse“ ir „niekada neišeiti iš užburto rato“. Pažangūs normatyviniai modeliai yra būtini ne tik moksle, bet ir politikoje. Tuo labiau – partijų veikloje. Šiaurės šalys su savo išplėtotu socialiniu modeliu galėtų būti tas orientyras, kuris vestų „kairiąsias“ partijas į priekį. Šiaurės šalių socialinio-ekonominio ir politinio-ideologinio gyvenimo analizė yra ypač

aktuali Baltijos šalims, kurios norėtų bent iš dalies panašėti į šias toliau pažengusias valstybes. Geriausiu Šiaurės šalių pavyzdžiu galėtų būti Švedija, kuri visą XX a. buvo socialinių reformų pionierė pasaulyje.

Akivaizdu, kad Švedijos ir Lietuvos socialinių modelių lyginimas kai kurių vertintojų gali būti apibūdintas kaip dirbtinis. Labai jau ryškūs skirtumai tarp susiformavusių Švedijos gerovės bruožų per visą XX a. ir pirmųjų nepriklausomos Lietuvos bandymų kurti gerovės valstybę. Tačiau verta prisiminti istoriją, kad pirmieji socialiniai iškovojimai Švedijoje buvo pasiekti dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, kai šalis nebuvo turtinga ir klestinanti. Pradedant 1932 metais, švedų sistemos architektai – premjeras P. Hansonas, ideologas E. Vigforssas, socialinių reikalų ministras G. Molleris, ekonomistai sutuoktiniai Myrdaliai „nukalė tą socialinę Švedijos skydą“, kuris ją gelbėjo per visus vėlesnius dešimtmečius. Švedijoje 1932-1980 m. buvo sukurta tokia Gerovės sistema, kuri rėmėsi „funkcinio socializmo“ supratimu. „Funkcinis socializmas“ pripažįsta privačios nuosavybės teisę, tačiau ją apriboja. Kapitalistų teisės yra apribojamos visos visuomenės labui. Ekonominio ir socialinio teisingumo pusiausvyra pasiekama kolektyvinių derybų tarp darbdavių ir darbuotojų organizacijų būdu. 1938 m. Švedijoje buvo pasiektas garsusis Saltsjobadeno susitarimas tarp darbdavių ir darbuotojų organizacijų, kuris ilgiems dešimtmečiams garantavo Švedijoje socialinę taiką, suteikiant prioritetą darbuotojų teisėms, t.y. pirmiausia patenkinant samdomojo darbo lūkesčius. Reikšmingiausias Švedijos socialinis laimėjimas yra didžiausia perskirstymo nuo BVP dalis, tiesiogiai skiriama aukštos kokybės viešųjų paslaugų finansavimui. Šiam tikslui pasiekti Švedijos mokesčių progresyvumas ilgą laiką buvo didžiausias pasaulyje. Šalies viešasis sektorius yra

vienas didžiausių pasaulyje. Pažymėtina, kad Švedija dar prieš Antrąjį pasaulinį karą savo pensijų reformą pradėjo ne nuo konservatyvaus socialinio draudimo ar privačių pensijų fondų įvedimo, o nuo universalių „flat rate“ pensijų. Tik vėliau, 1958 metais, Švedijoje buvo įvesta „Sodros“ tipo antroji pensijų pakopa ir tik paskutiniame praėjusio amžiaus dešimtmetyje buvo sukurti privatūs pensijų fondai, bet tik kaip papildomi pirmajai ir antrajai pensijų pakopai. Švedijos socialinės apsaugos raidos etapai ir pakopos niekaip nedera su dabartine Pasaulio banko priimta metodologija ir praktika, kuri į Rytų Europą atnešė daugiau sumaišties ir socialinės poliarizacijos, negu pažangių socialinių sprendimų. Ji nėra netgi teisinga kalbant paprastai aritmetine kalba ir klaidinanti vien tik tam, kad pateisintų socialinės apsaugos, kaip ir kitų sričių, greitesnę privatizaciją. „Verslo žinios“ 2009 m. pateikė tokią Pasaulio banko poziciją: „Sprendimas iki 2 proc. sumažinti „Sodros“ atskaitymus į privačius pensijų fondus labiausiai skriaus dirbančiuosius, tačiau net ir visiškai privačių pensijų nacionalizavimas „Sodros“ deficitą neišspręs“. Tačiau tada kyla klausimas - kaip spręsti dabartinių pensininkų problemas? Pasaulio bankas šiuo atveju nieko nesiūlo – jis orientuojasi tik į ateities kartas. Lietuvos viešajam sektoriui, kaip ir kitose Rytų Europos šalyse, yra iškilęs rimtas pavojus dėl menamos ekonominės naudos būti sunaikintam. Švedijos socialinė valstybė, su visa vos ne šimto metų istorija, gali būti gera pamoka, kaip suderinti ekonominį efektyvumą su socialinio teisingumo siekiais. Taip pat ir XXI amžiuje. ■

Autorius yra Lietuvos socialinių tyrimų centro projekto Nr. SIN-16/2010 „Gerovės raida Lietuvoje: ištakos, būdingiausi bruožai ir pagrindiniai veiksniai“ grupės narys.

„Civilizuoto“ išnaudojimo dabartis

Kada galime tikėtis keikiamo laukinio kapitalizmo Lietuvoje pabaigos? Atrodo, žmonės dar vis laukia iš kapitalistų ir valdžios malonių, jų geros valios. Tikriausiai tikisi, kad darbdaviai ir valdžia išgirs jų aimanas, skundus dėl sunkaus jų gyvenimo. Ar išmintingas toks laukimas?

Antanas KRŪVELIS

„Darbininkai išnaudojami, nes šalyje nėra verslo kultūros“, teigia žinoma ekonomistė, Vilniaus universiteto dėstytoja ir visuomenininkė Aušra Maldeikienė. Perskaičiau šį teiginį, išspausdintą žurnalo „Gairės“ šių metų pirmame numeryje, ir suabejojau jo teisingumu – ar jis atitinka realybę? Negi tik verslo kultūros stoka yra darbininkų išnaudojimo pagrindinė priežastis? Ar ne per lengvai būtų įmanoma žmogaus išnaudojimą, kaip reiškini, likviduoti, pakėlus į reikiamą lygį verslo kultūrą? Antra vertus, nelabai aišku, kokio lygio socialinių sluoksnių tarpusavio santykiai bazuojasi sąvokoje „verslo kultūra“? Manau, jeigu yra šventa (kartais iki absurdo) privati nuosavybė, yra samdomas (perkamas) darbininkas ar tarnautojas, yra pelnas, – tada būtinai yra ir išnaudojimas. Šie reiškiniai yra taip surišti į vieną mazgą, kad jo niekaip neišmązgysi. Nebent tik legendiniu Aleksandro Makedoniečio kardu perkirtus Gordijaus mazgą ir taip išspręsti problemą. Galbūt šį A. Maldeikienės teiginį būtų galima perfrazuoti maždaug taip: „Kai šalyje nėra verslo kultūros, tada darbininkai yra išnaudojami pagal visus laukinio kapitalizmo dėsnius ir principus.“ (Kitaip sakant, neci-

vilizuotai, jeigu, apskritai, išnaudojimas gali būti „civilizuotas“?) Daugelis valstybių šį etapą (laukinio kapitalizmo) praėjo prieš šimtą ar pusantro šimto metų, o Lietuvoje tai – dabartis, kurią toleruoja visos valdžios institucijos.

Klausimas – kas ir kaip turi tą verslo kultūrą kelti, puoselėti, kiek turi praeiti laiko, kad būtų pasiektas toks verslo kultūros lygis, kuris iki minimumo sumažintų samdomų darbuotojų išnaudojimą? Man atrodo, šios problemos sprendime dalyvauja dvi pagrindinės jėgos – darbdaviai kapitalistai (verslas) ir samdomieji darbininkai bei tarnautojai. Nuo to, kaip šios dvi pusės tarpusavyje sutaria, kaip vertina viena kitą, kaip suvokia viena kitai reikalingumą, priklausomumą viena nuo kitos ir panašiai, tai ir atspindi verslo kultūros lygį. Valstybė – valdžia šiame procese irgi negali likti abejinga stebėtoja (tai liberalų noras), o turėtų padėti įvesti tam tikrus reguliatorius šių dviejų pusių tarpusavio santykiams tobulinti.

1886 m. JAV kapitalistai Čikagoje panaudojo prieš streikuojančius darbininkus brutalią jėgą. Žiauriomis malšinimo priemonėmis jie pabandė jėga priversti darbininkus paklusti, priimti darbdavių primestas taisykles. Pagerbiant Čikagos darbininkų aukas 1889 m. buvo paskelbta Gegužės pirmo-

ji tarptautine darbo žmonių solidarumo švente. Taip kapitalistams buvo parodyta, kad darbininkai nepasiduoda. Matyt beauganti darbininkų vienybė paveikė JAV kapitalistus, o gal ir patys greit suvokė, kad šaudyti į darbininkus – ne išeitis. Tokiomis priemonėmis siekti pagrindinio savo tikslo – sėkmingo verslo, užtikrinančio pelną, ne tik kad nebus rezultatyvu, bet atvirkščiai – pražūtinga. Atrodo, kad JAV daugiau šaudymų į streikuojančius nebuvo. JAV ir kitų Vakarų Europos šalių kapitalistai pasirinko kitą kelią priversti darbininkus dirbti, gerai dirbti. Tą kelią tikriausiai galima pavadinti verslo kultūros keliu. Valstybė tame procese irgi nebuvo tik stebėtoja, bet įstatymine tvarka reguliavo darbdavių ir samdomųjų tarpusavio santykius.

O štai XIX a. pabaigos, XX a. pradžios carinė Rusija. Ką matome? Politinė valstybės valdžia ne tik abejingai žiūri į Rusijos kapitalo siautėjimą, bet dar palaiko ir skatina puolimą prieš darbininkiją. Pasipylė prieš bandančius pasipriešinti darbininkus „kruvinieji sekmadieniai“, demonstracijų sušaudymai, pogromai, streikuojančių darbininkų brutalūs išvaikymai, organizatorių areštai ir t.t. Ir ką Rusijos kapitalistai, padedami valdžios, priešakyje su „batiška caru“, prisišaukė? Akivaizdu

– V.Leniną, bolševikus, socialistinę revoliuciją, ilgą, kruviną pilietinį karą. Man keistokai atrodo, kai dabar dėl 1917 m. ir po jų Rusijoje vykusių įvykių populiariau apkaltinti V. Leniną, bolševikus, dar K. Marksą su F.Engelsu, nors jų jau keli dešimtmečiai nebuvo tarp gyvųjų, o apie tikruosius tų įvykių kaltininkus – tylu, nė mur mur... Manau, jeigu XX a. pradžioje JAV, Anglijoje ar kitose Vakarų Europos šalyse darbininkų padėtis būtų buvusi tokia pasibaisėtina, kokia buvo Rusijoje, tai ten gal dešimt Leninų būtų atsiradę. Revoliucijos – ne nekaltas ir linksmas žaidimas, ne pašėliojimas iš neturėjimo ką veikti... Darbininkas, kuris visą gyvenimą dirba tik tam, kad pelnytų kasdieninės duonos kąsnį, turi kelti revoliuciją, tvirtina filosofas A. Maceina. O Rusijos darbininkams ir to kąsnio dažnai pritrūkdavo... Jeigu žmonės gali normaliai dirbti ir normaliai uždirbti, gali gyventi visavertį gyvenimą, o ne kasdieninį skurdą kentėti, jeigu visuomenėje į žmogų žiūrima su pagarba – joks Leninas, kad ir koks jis genijus būtų, nesukels jokios revoliucijos.

Aukštos verslo kultūros (turint omenyje darbdavių ir samdomųjų tarpusavio sugyvenimą) darbininkai vargu ar pasieks, jeigu bus patys pasyvūs ir tik tikės geros valios iš

darbdavių pusės. Tai patvirtina jau minėtas mąstytojas A. Maceina, teigdamas: „Laukti, kada turtingieji patys supras, per daug neišmintinga.“ Darbininkų aktyvumo svarbą akcentuoja ir A. Maldeikienė, sakydama, kad turi būti stiprios, kovingos profesinės sąjungos, pabrėžia ir Gegužės pirmosios, kaip tarptautinės darbininkų solidarumo šventės, svarbą darbininkų kovoje už savo teises. Dabar šūkis „Visų šalių proletarai, vienykitės!“ tapo tartum pajuokos objektu. Kas šiame šūkyje yra bloga, kas neteisinga? Pažvelgus į kapitalistų elgesį, nepasakysi, kad jie tarpusavyje yra nesolidarūs, nevieningi samdomųjų atžvilgiu. Suprantama, kad tarpusavio rungtynėse kartais nepasidrovi ir galvą vienas kitam nuimti, bet čia jau kitas klausimas...

Grįžkim į šiandieninę Lietuvą. Ar jau toli esame pažengę verslo kultūros link? Kada galime tikėtis laukinio kapitalizmo Lietuvoje pabaigos? Tačiau visi požymiai rodo, jog žmonės dar vis laukia iš kapitalistų ir valdžios malonių, jų geros valios. Tikriausiai tikisi, kad darbdaviai ir valdžia išgirs jų aimanas, skundus dėl sunkaus jų gyvenimo. Bet skundas, anot A. Maceinos, turi savyje religinį pobūdį, tai nelyg pirmąją maldos formą. Bet kažin ar anie išgirs šias maldas, mat jie irgi

rūpesčių turi per akis dėl visokių akcijų, jų kurso, galimų dividendų, Europos pinigų sunaudojimo ir t.t. Štai AB „Lelija“ generalinė direktorė p. Genė Zaveckienė pačios Ekscelencijos apdovanojama garbingu „Lietuvos metų verslininkės“ prizu. Už ką? Galbūt už aukštus pelno rodiklius, gal už tiek ar aniek sukurtų darbo vietų, dar už ką nors... Bet kažin ar buvo pasidomėta – o kaip žmogus jaučiasi toje darbo vietoje, ar laikomas vertybe? Manau, kad tai buvo pamiršta, galbūt pamanyta, jog tai neesminė problema.

2011 m. sausio 10 d. televizijos laidoje „Kodėl?“ buvo diskutuojama apie „Lelijos“ darbininkų – vergių izaurų padėtį. Sudomino diskusijoje dalyvavusio jauno kapitalisto Žiemelio (jaunesniojo) išsakytos mintys. Reaguodamas į V. Štusausko triukšmingus samprotavimus, Žiemelis pageidavo šia tema pakalbėti intelektualėsiu lygiu. Į klausimą, ar normalu, kad „Lelijos“ darbininkės, dirbdamos net ir savaitgaliais, po 12 ir daugiau valandų per pamainą, uždirba apie 500 litų, šis intelektualas gana ramiai atsakė klausimu: o ar būtų geriau, jei to filialo Rokiškyje išvis nebūtų? Manau, kad taip mąstančių darbdavių yra ne vienas ir ne du.

Taip, laukti verslo kultūros suklestėjimo Lietuvos žmonėms dar teks ilgai, jeigu tik lauks. Valdžia, atrodo, nuo šio proceso pagreitimo yra abejingai nusisukusi. Ji savo ryžtingumą, drąsumą demonstruoja prieš pensininkus, darbininkus, turgaus prekeivius ir kitą smulkmę, bet jokių būdu ne prieš Prezidentės minėtus oligarchus ar nusikaltėlius, kurie jau užvaldo valstybę. Išgirdę šį teiginį, kai kurie politikai bei politologai lyg ir pradėjo aiškintis ar ieškoti tų oligarchų ir nusikaltėlių. Tačiau anie išsyk pradingo kaip į vandenį, ieškok neieškojęs – tokių nėra. Vienas politikas diskusinėje televizijos laidoje netgi išdrįso argumentuoti: taigi išardėme LEO LT, ir viskas – oligarchų Lietuvoje nebeliko. Taigi... ■

Praeities prisiminimai ir pamąstymai

Esu vidutinis pensininkas, gyvenu Kauno rajone, Raudondvaryje. Puoselėju viltį, kad pavyks išleisti savo atsiminimų knygą. Gal sūnus „pasponsorias“, gal ir aš pats pajėgsiu skirti šiek tiek iš „pagrabių“. Pateikiu ištrauką iš savo rašinių.

Petras RAILA

1961 m. baigiau tuometę Lietuvos žemės ūkio akademiją. Mano pirmoji darbovietė buvo Batnevos tarybinis ūkis tuomečiame Vilkijos rajone. Prieš skirstymą į Akademiją buvo atvykęs man pažįstamas to ūkio vyr. agronomas J.Linkus. Jis pateikė atitinkamą paraišką ir įkalbėjo mane pasirinkti tą ūkį. Atrodė gražu – Batneva gana arti Kauno, šalia teko Nemunas. Romantika...

Bet pradėjęs dirbti greitai patyriau, kad gyvenimas čia toli gražu ne rožinis. Buto nebuvo, teko nuomotuoti kambarį pas vietos gyventojus. Žmonai darbo vietos neatsirado, nors ir buvo pažadėtas normuotojos etatas. Vadinosios mechaninės dirbtuvės tebuvo tuščias pastatas, be jokių būtiniausių įrengimų. Visas „techninis apginklavimas“ buvo pervežamas elektros suvirinimo agregatas ir dujinis autogeno aparatas. Ūkio direktorius Ževžikovas, tikriausiai iš frontininkų, mėgdavo išgerti. Taigi darbo drausmė ir bendra tvarka ūkyje buvo ne kokia.

Tuo metu galiojo nuostata, kad jaunas specialistas privalo išdirbti paskyrimo vietoje trejus metus. Bet nebūna taisyklių be išimčių. Mano dėdė pasirūpino, kad Žemės ūkio ministerijos kadrų valdyba sprendimą pakeistų, o Batnevos tarybinio ūkio vadovybė tam neprieštaravo. Taip gruodžio pabaigoje kartu su žmona atsидūrėme Liberiškio tarybiniame ūkyje Panevėžio rajone. Ūkis turėjo atraminio-parodomą ūkio statusą. Specialistai gaudavo

25 proc. didesnę atlyginimą.

Aš buvau priimtas vyresniuoju inžinieriumi mechaniku. Buvome apgyvendinti palėpėje virš kontoros. Būstą sudarė virtuvė ir kambarelis. Kaip jaunavedžiams tai buvo visai jaukus lizdelis. Ir labai patogus – tik nusileidi laiptais ir jau esi darbo vietoje.

Gyvenimas nestovėjo vietoje. Nuolatos vyko įvairios reformos, reorganizacijos. Kai kurios būdavo tik kosmetinės – kai pasikeisdavo įstaiigos pavadinimas, pridedant arba atimant kai kurias funkcijas. Bet buvo ir konkrečių permainų. Vyko ūkių stambinimas ir optimizavimas. Prie Liberiškio tarybinio ūkio buvo prijungtas Vadaktėlių tarybinis ūkis. Ir tarp jų buvęs „Pirmūno“ kolūkis. Atokesni padaliniai perduoti kitiems gretimiems ūkiams. Taip susiformavo vientisas masyvas, turintis apie 4,5 tūkstančių hektarų žemės ūkio naudmenų.

Ūkio direktorius Stasys Dundulis, dar tarpukario Lietuvoje baigęs Dotnuvos akademiją, turėjo pakankamai agronomijos ir zootechnikos žinių. Taigi gerai orientavosi tiek augalininkystės, tiek gyvulininkystės klausimuose. Buvo energingas, sumanus vadovas, reiklus sau ir pavaldiniams. Subūręs darnų būrį specialistų gana greitai išvedė ūkį į pirmaujančius respublikoje.

Tarp pirmaujančių Panevėžio rajono ūkių buvo ir Paežerių kolūkis. Ir jam vadovavo nepartinis priekario agronomas Zabelavičius. Respublikos mastu tokių vyresnės kartos specialistų vadovų

buvo nemažai. Sumanūs ir darbštūs jie pasiekdavo gerų rezultatų. Būdavo griežti ir reiklūs, bet teisingi. Savo asmeniniais poreikiais rūpindavosi minimaliai, o daugiausia dėmesio skirdavo ūkinei veiklai ir darbuotojų darbo bei buitės sąlygų gerinimui, jie buvo vietinių žmonių gerbiami. O respublikos vadovybė juos vertino už gerus gamybinius rodiklius.

Jaunesnės kartos ūkių vadovai – įvairių žemės ūkio sričių specialistai – jau dažniausiai būdavo partiniai. Dauguma iš jų buvo darbštūs ir, įgiję patirties, tapdavo gerais vadovais. Bet pasitaikydavo ir nemažai savanaudžių, kuriems ūkio reikalai buvo antraeiliai. Jiems svarbiau buvo asmeninė nauda, įtakingų draugų ieškojimas per medžiokles ir kitokius sambūrius. Nustekenę vieną ūkį, paprastai jie kaip nomenklatūriniai būdavo „perpasuojami“ kur nors į kitą rajoną.

Dirbant Liberiškyje pasitaikė progų iš arti pamatyti aukštus tuometės tarybinės Lietuvos vadovus. Kartą ūkyje lankėsi CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus. Apžiūrėjęs laukus užeidavo ir į fermas. Aš, tuo metu dar jaunas inžinierius, vedžiau melžėjų kursų ir karvidėje aiškinau apie melžimo aparatus. Staiga matau – lydimas negausios svitos įeina A. Sniečkus. Direktorius S. Dundulis ragino mane tęsti pamoką toliau. Bet aš buvau taip sutrikęs, kad nepajėgiau ir žodžio ištarti. Viską supratęs A.Sniečkus nusijuokė ir draugiškai papurtęs man alkūnę nuėjo tolyn.

Gerokai vėliau lankėsi M. Šumauskas. Tada buvo jau pražilęs senukas ir vakarienės metu daugiausiai kalbėjo apie tai, ko ir kiek daktarai leidžia jam suvalgyti. Bet kartais pokalbis nukrypdamas į politines temas. Atmintin įstrigo toks jo pasakymas: „Draugas Dunduli! Ar tu manai, kad Centre durnių nėra? O, jeigu jų nebūtų, kaip mes gyventume“.

Mes dalyvavusieji nuleidę akis patylėjome suvokdami, kad tai kas galima Jupiteriui – neleistina jaučiui.

Noriu pasakyti asmeninę nuomonę: ir A.Sniečkus, ir J.Paleckis, ir M.Šumauskas, ir daug kitų partinių veikėjų širdies gelmėse buvo lietuviai. Be abejo, buvo priversti kolaboruoti su vyresniuoju broliu. Visko buvo – represijos, trėmimai, priverstinė kolektyvizacija. Tokia buvo istorinė epoka ir kažin ar tauta nebūtų dar daugiau nukraujavusi, jei jų vietoje būtų buvę kiti, labiau paklusnūs. Manau, kad toliaregiška A.Sniečkaus politika, skatinusi lietuvių stoti į partiją ir užimti vadovaujančius postus, gerokai pristabdė kadrų atplūdį iš Rytų. Atgavus nepriklausomybę Lietuvoje buvo apie 80 proc. lietuvių. O kaimynai latviai vos netapo tautine mažuma savo žemėje. Dabar tie žmonės geriausiu atveju likę užmarštyje, o kartais ir koneveikiami. Tarsi jeigu ne jie – nebūtų atsiradę kitų, nebūtų buvę ir okupacijos. Naivu. Bet kiti laikai, kiti muzikantai, kitokia ir muzika.

Gal po šimto ar daugiau metų istorikai galės objektyviau vertinti praeities įvykius ir tuo metu buvusias aplinkybes. Juk atrodo nenormalu, kad penkiasdešimties metų laikotarpis būtų pavadintas tik vienu žodžiu okupacija.

Tarsi, be visų blogybių, nieko teigiamo nebuvo. Gyvenimasėjo į priekį. Augo miestai, gyvenvietės. Buvo statomos gamyklos, tiesiami keliai. Žemės ūkiui postūmį davė elektrifikacija, melioracija ir kasmet augantis ir gerėjantis techninis apginklavimas. Galima sutikti, kad vystymosi tempai buvo lėtoki. Suomija, prieškarėje buvusi panašaus lygio kaip ir Lietuva, padarė didesnę pažangą. Bet gi Lietuva jau 1940 m. buvo inkorporuota į Tarybų Sąjungos sudėtį. Ketverius metus trukęs sunkus karas su nacistine Vokietija labai nualino tą didelę valstybę. Pirmiausia reikėjo išgydyti karo padarytas žaizdas. O netrukus prasidėjęs šaltasis karas ir su tuo susijusios ginklavimosi varžybos surydavo milžiniškas lėšas. Bet lietuvių darbštumo ir vadovų sumanumo dėka mūsų gyvenimo lygis buvo gerokai aukštesnis nei Rusijos gilumoje.

Be abejo, Tarybų Sąjungos politinė doktrina turėjo daug trūkumų. Buvo labai suvaržyta žodžio laisvė, ribotas bendravimas su Vakarų pasauliu. Šalies ūkio planinė valdymo sistema tapo stabdžiu pažangai beveik visose gyvenimo srityse. Ilgainiui išryškėjo didžiulis atsilikimas tiek techniniame lygyje, tiek ir aprūpinime plataus vartojimo prekėmis. Gal tik karinėje pramonėje ir kosmoso tyrinėjimuose Tarybų Sąjunga galėjo varžytis su Vakarais. Visgi ir tokiomis sąlygomis vystėsi mokslas, menas, kūryba. Daug jaunuolių nemokamai gavo aukštąjį išsilavinimą, tapo gerais specialistais, vadovais ir naudingai dirbo tautos labui. Kai kurie mūsų šiandienos politikai aukštus mokslinius laipsnius ar titulus gavo dar tarybiniais laikais ir nesidrovi gauti atitinkamą priedą prie atlyginimo.

Įsitikinęs, kad objektyviau istorinius įvykius galima vertinti tik apžvelgus ilgą laikotarpį. Na, bent kelis šimtmečius, o ne kelis pastaruosius dešimtmečius. Mūsų karingieji kunigaikščiai Mindaugas, Algirdas, Vytautas ginklu ir diplomacija buvo užvaldę didžiules slavų teritorijas. Tam buvo palankios istorinės aplinkybės. Rusija dar nebuvo centralizuota valstybė. Didelė jos dalis buvo užkariauta Čingis chano suburtos mongolų-totorių Aukso Ordos. Atskiros vakarinės kunigaikštystės didesnio pasipriešinimo neparodydavo. Taip Vytauto Didžiojo laikais buvo sukurta Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK). Bet joje etninių lietuvių tebuvo gal dešimtadalis, gal ir dar mažiau.

Carinė Rusija, o po neilgos pertraukos Tarybų Sąjunga valdė Lietuvą apie 170 metų. Mūsų karingieji LDK valdovai didokas slavų teritorijas valdė gerokai ilgiau. Apžvelgiant ilgesnį istorijos tarpsnį, sunku pasverti, kas kur kada padarė daugiau skriaudų, kas kam skolingas. Ir dar – jeigu nebūtų buvę Antrojo pasaulinio karo, sukėlusio didžiulius sugriovimus ir nusinešusio milijonų žmonių gyvybes, galbūt Lietuva būtų likusi apkarpyta su laikinąja sostine Kaunu. Vilniaus kraštas jau buvo lenkų atplėštas, o 1939 m.pavasariį Vokietija aneksavo Klaipėdos kraštą. Vėl gi sunkiai nuspėjamas lietuvių tautos likimas, jei karą būtų laimėjusi hitlerinė Vokietija. Teutoniški lozungai „Žygis į rytus“ ir „Vokietija aukščiau visko“ verčia susimąstyti. Pirmasis reiškė amžiną norą plėsti gyvybinę erdvę į rytines žemes, jas kolonizuojant. Antrasis akcentavo vokiečių arijų pranašumą prieš kitas tautas. Tautos istoriją žinoti privalu. Bet viską vertinti reikia objektyviai, nevienašališkai. ■

Pamiršti lituanistikos turtai vėl grįžo į gyvenimą

Istorinės permainos, sukrėtusios Lietuvą XX a. penktajame dešimtmetyje ir vėliau, nebuvo palankios Lietuvos mokslo raidai, ypač humanitariniams mokslams. Nemažai mokslo ir meno darbuotojų, gelbėdamiesi nuo fizinio sunaikinimo, buvo priversti pasitraukti svetur, kur labai sulėtėjo ar iš viso nutrūko jų kūrybinė veikla. Likusiųjų tėvynėje laukė vargas prisitaikymas prie okupacijos diktuojamų sąlygų, reikalavusių atsižadėti kūrybos laisvės ir jos principų arba pasipriešinus būti įkalintiems.

Stasys STUNGURYS

Mūsų aprašomo mokslininko Andriaus Ašmanto likimas kiek kitoks. Jį netikėta mirtis (šiltinės epidemija) nuskynė 1941 m. gegužę, atvykus į Vilniaus universitetą dirbti pedagoginio ir kūrybinio mokslinio darbo. Vos sulaukęs 35 metų, jaunas, perspektyvus mokslininkas, išeidamas iš gyvenimo, išvengė ir emigracijos, ir represijų, kurios vargu ar būtų jį aplenkusios, nes jo visa kūryba, publicistika ir pedagogo talentas tarnavo atgimusiųs tėvynės laisvei ir gerovei. Tokia kūryba nelabai buvo reikalinga Lietuvą užgriuvusioms darganoms, tad jos laukė ilga užmarštis.

Tačiau mokslininkas ir jo kūryba nebuvo pamiršti artimųjų žmonių. Ona Kizevičiūtė-Ašmantienė, netekusi mylimo vyro, artėjančių istorijos negandų buvo priversta nutraukti studijas ir su trimis mažamečiais vaikučiais išvykti į gimtąjį Suvalkijos kaimą, kur dar buvo įmanomas šio toks egzistavimas. Čia ir buvo saugoma mokslininko biblioteka, jo baigti bei nebaigti darbai, laiškai, o svarbiausia – pagalba tiems idealams, kuriuos puoselėjo per savo neilgą gyvenimą patriotas ir idealistas A. Ašmantas.

Ir štai Lietuvai pradėjus nepriklausomą gyvenimą, formuojantis naujam politiniam ir kūrybiniam klimatui, vyresnysis Andriaus Aš-

manto sūnus, branduolinės energetikos profesorius Leonas Ašmantas, beje, dirbęs pirmosiose trijose Lietuvos vyriausybėse energetikos ministru, suprato, kad nedelsiant būtina grąžinti tėvo kūrybą mokslui ir gyvenimui.

Talkininkaujant dr. Aldonui Pupkiui, buvo parengti ir 1996 m. išleisti A. Ašmanto „Rinktiniai raštai“. Tai 500 puslapių veikalas, kurį sudaro ne tik kalbos mokslo darbai, kalbotyros populiarinamieji straipsniai, paskaitų tekstai, bet ir aktuali to meto publicistika, aprėpusi daugelį visuomenės gyvenimo opų klausimų, tebedominančių mus ir šiandien.

Kurį laiką dirbdamas Klaipėdos mokslo įstaigose, A. Ašmantas buvo gerai susipažinęs su to krašto problemomis. Todėl nemaža jo publicistikos dalis skirta Lietuvos interesams, jos kalbai ir kultūrai ginti šiame krašte. Stebina jo įžvalgumas, nacių agresyvių tikslų suvokimas, pastangos ugdyti lietuviškumą ir tautinę vienybę.

Nors ir turėdamas puikų lingvistinį pasirengimą ir galimybes atsidėti vien lietuvių kalbos tyrimo ir plėtojimo darbams, jis negalėjo pamiršti ir tų jaudinančių problemų, kurias Lietuvai kėlė agresyvūs jos kaimynai.

Besiplėtojant mūsų valstybiniam ir susiduriant su opiomis tautinio ugdymo ir tautos kultū-

Andrius Ašmantas

ros problemomis, atsirado gyvas reikalas pasinaudoti ir nemažu A. Ašmanto palikimu. Todėl dr. A. Pupkio ir Lietuvių kalbos draugijos rūpesčiu 2005 m. visuomenei buvo pateikta dar viena A. Ašmanto darbų rinktinė „Tautinis ugdymas ir tautos kultūra“.

Knygoje daug minčių apie lietuvių kalbos ir literatūros dėstymo problemas, mokytojų lituanistų rengimą ir mokytojų sąjungos kūrimą, švietimo reformą ir kitus opius klausimus, kurie tada iškilo Lietuvos valstybei. Jauna valstybė, daugiau nei šimtą metų neturėjusi net normalios švietimo sistemos gimtąją kalbą, nei aukštųjų mokyklų, nei savo spaudos, turėjo per

trumpą laiką likviduoti gyventojų neraštingumą ir suformuoti švietimo, gebančią spręsti valstybės politikos, ekonomikos ir tautos kultūros plėtojimo klausimus. Apie tai A. Ašmantas rašė netausodamas savo jėgų. Jį jaudino ir mokyklų tinklo tobulinimas, mokinių pažangumas, mokytojų autoriteto kėlimas, net mokytojų kursai Juodkrantėje. Jis vienas iš pirmųjų lietuvių kalbos dėstymo metodikos kūrėjų. Tai lituanistas iš didžiosios raidės.

Rūpindamasis lietuvių kalbos mokytojų ir apskritai mokytojų profesinės kultūros ugdymu, mokslininkas nepamiršo ir savo paties profesijos gilinimo. Jo straipsniuose ir užrašuose bei pastabose gausu Vakarų mokslo, kultūros ir kūrybos autoritetų Polio Klodelio, Makso Šelerio, Sioreno Kierkegoro, Žako Mariteno, Broderio Kristianseno, Konrado Grioberio ir kitų minčių. Tai rodo, kad A. Ašmantas plačiai domėjosi to laikotarpio mokslo ir kultūros panorama ir siekė jos naujoves pritaikyti Lietuvoje bei supažindinti su jomis mūsų švietimo.

Ypač išskirtina jo studija „Kūrybinis Putino pasaulis“, parašyta 1937 m. dirbant Klaipėdoje. Ji rodo, kad A. Ašmantas buvo ne tik brandus kalbininkas, bet ir subtilus literatūros tyrėjas. Studijoje profesionaliai išanalizuota ne tik Putino poezija, bet ir jo romanas „Altorių šešėly“, pirmas tikras psichologinis romanas lietuvių literatūroje.

V. Mykolaitis-Putinas aukštai vertino šią kritiko studiją, matydamas įžvalgų ir gilų literatūros vertintoją, padėsiantį plėtoti profesionaliajai lietuvių literatūrai. Deja, po ketverių metų didysis tautos poetas, palydėdamas į kapo duobę

Rasose jaunąjį mokslininką, nesulaikė skausmo ašarų. Šią A. Ašmanto studiją vertino ir neseniai mus palikusi Putino kūrybos gerbėja prof. Vanda Zaborskaitė.

Paminėtos dvi A. Ašmanto knygos, apimančios 700 puslapių, parengtos su reikiama įvada ir rūpestingais komentarais, gerokai praturtino mūsų lituanistikos paveldą, padidino jo vertę dabarčiai. Tačiau didžiausiu jo lituanistinės kūrybos įvertinimu ir profesionalia moksline analize reikėtų laikyti praėjusių metų rudenį Vilniaus universiteto mokslo bendruomenei pateiktą dr. A. Pupkio monografiją „Andrius Ašmantas: gyvenimas ir kūryba“. Mes čia matome plačią atkurtos Lietuvos gyvenimo panoramą, tuometę lituanistikos mokslo būklę. Išsamiai aptarta daugelis politikos, istorijos, tautos kultūros ir patriotizmo ugdymo problemų, su kuriomis susidūrė jaunas, talentingas mokslininkas, siekiantis optimaliai būti naudingas savo šaliai, nusimetusiai šimtmetinį svetimųjų jungą.

Monografijoje randame daug informacijos apie Lietuvos universitetą, jo profesūrą, literatūrinės kalbos pagrindėjus Kazimierą Būgą ir Joną Jablonskį, jaunesnius kalbininkus Praną Skardžių, Antaną Salį, Petrą Joniką, dėjusius pagrindus mūsų naujai lingvistikai, vėliau išeivijoje nemažai nuveikusius lietuvių kalbos mokslui. Joje daug autoriaus surinktų faktų apie nepriklausomoje Lietuvoje lietuvių kalbos mokslo būklę, jo praktiką, mokyklą ir pedagoginės minties plėtojimą, aukštųjų mokyklų darbą ir jų ryšius su valstybe bei visuomene. Šis beveik 600 puslapių mokslo veikalas prilygsta gana išsamiai prieškarinio nepriklausomos Lietuvos mokslo, švietimo ir kultū-

rinės publicistikos apžvalgai.

Manychiau, tai vienas iš pačių vertingiausių lituanistikos veikalų pastaruoju laikotarpiu, kuriam būdingas abejingumas gimtajai kalbai ir tautos kultūrai. Gaila, kad šio vertingo veikalo nedidelis tiražas ir jis galėjo pasiekti tik mokslo įstaigas ir kai kurias bibliotekas. Už šį darbą turime nuoširdžiai padėkoti knygos autoriui dr. A. Pupkiui, jos išleidimo iniciatoriui prof. L. Ašmantui bei rėmėjams – Lietuvos valstybiniam mokslo ir studijų fondui, Lietuvos mokslo tarybai, Pirmosios Vyriausybės narių klubui ir UAB „Elgama – Elektronika“.

Mane ypač sužavėjo A. Ašmanto asmenybės bene ryškiausias bruožas – pasiaukojamas darbas gimtajam kraštui. Per tokį trumpą savo gyvenimą tiek daug gali nuveikti tik žmogus, karštai mylintis gimtąjį kraštą, suvokiantis jo skaudžią praeitį ir jo sunkias problemas. Jei atgavę nepriklausomybę būtume pasekę šio tauraus žmogaus pavyzdžiu, šiandien mūsų pečių neslėgtų tokia sunki rūpesčių našta. Mus gali išgelbėti tik idealizmas, o jo vienu iš ryškiausių skleidėjų buvo kalbininkas, pedagogas, mąstytojas A. Ašmantas.

Beje, dr. A. Pupkis parengė ir A. Ašmanto gyvenimą ir kūrybą papildančią knygą „Dienoraščiai. Laiškai. Bibliografija.“ Ši knyga išleista kartu su monografija, ji padeda dar geriau pažinti šviesią A. Ašmanto asmenybę. Tad dviejų žmonių – dr. A. Pupkio ir prof. L. Ašmanto – nuoširdaus kūrybinio bendradarbiavimo dėka mūsų lituanistikos lobiai praturtėjo keturiomis knygomis (arba 1500 puslapių). Toks bendradarbiavimas vertas nuoširdžios padėkos ir pagarbos. ■

10 dienų su Liudmila Gurčenko

Anapilin išėjo tarybinio kino legenda Liudmila Gurčenko. „Gairių“ redakcija sužinojo, kad ją pažinojo mūsų žurnalo aktyvus autorius **Algimantas Brazaitis**. Todėl paprašėme jį papasakoti savo įspūdžius apie šią pasaulinio garso aktorę.

1986 m. lapkričio mėnesį Indijoje prasidėjo metus trukęs tarybinių tautų meno festivalis. Atsižvelgiant į indų visuomenės didžiulį domėjimąsi kinu, festivalis buvo pradėtas tarybinių filmų dienomis. „Soveksportfilmo“ kompanija turėjo savo padalinius, kino teatrus arba bent atstovus daugelyje Indijos valstijų, todėl kino dienas, remiant Indijos oficialioms valstybinėms bei visuomeninėms institucijoms, surengti buvo nesunku. Nekomerciniam rodymui pateikta daugiau nei 50 TSRS studijose sukurtų filmų. Tarp jų buvo ir lietuviškų: A. Puipos „Moteris ir keturi jos vyrai“, M. Giedrio „Herkus Mantas“, V. Žalakevičiaus „Niekas nenorėjo mirti“, „Tas saldus žodis Laisvė“, „Kentaurai“ ir A. Žebriūno „Kelionė į rojų“. Oficialioje dekadose atidarymo ceremonijoje Delyje ir kituose miestuose, kur lankėsi tarybinių kinematografininkų delegacija, be meninio filmo buvo demonstruojamas ir Lietuvos kino studijos dokumentinis „Tarybų Lietuva“, sukurtas rodyti įvairiuose tarptautiniuose renginiuose.

Tarybinių kinematografininkų delegacijos vadovu buvau paskirtas aš, tuometis LTSR kinematografijos komiteto pirmininkas, pasakoja A. Brazaitis. Delegacijos puošmena, kaip dabar mėgstama sakyti – jos veidu, buvo tarybinio kino žvaigždė Liudmila Gurčenko.

Buvau įspėtas, kad turėčiau omenyje jos karštą būdą, ambicingumą ir ją saugočiau nuo indiškų vaišių pertekliaus, nes tai labai pa-

kenktų aktorės sveikatai.

Su garsiąja delegacijos nare susitikau ir susipažinau Maskvos Domodedovo aerodrome. Sėdom į tarptautinių oro linijų lainerį Il -86 ir prasidėjo mūsų 10 dienų kelionė į Indiją ir po Indiją.

Nesileisdamas į vizito detales, apsiribosiu tik L. Gurčenos asmenybės bruožais, kuriuos pastebėjau per 10 mūsų bendravimo dienų.

Pirmiausia, prisiminiau įspėjimą, kad Gurčenko labai ambicinga menininkė. Pajutau tai kino dienų atidarymo metu, kai prieš „Lenfilmo“ vaidybinį filmą „Aplodismentai“, kuriame vaidino Liudmila, buvo parodytas propagandinis dokumentinis filmas apie Lietuvą. Ši mūsų filmą Liudmila matė pirmą kartą, buvo nustebinta Lietuvos grožio, bet atrodo liko nepatenkinta, kad nebuvo pristatyta ji, garsioji Indijos viešnia.

Šis akibrokštas paskatino mudviejų dialogą ir politinėmis temomis ilgų kelionių po Indiją metu. Jau jautėsi pertvarkos vėjai, laukėme didelių permainų, todėl Liudmila erzindavo mane, kad, atseit, baigiasi baltams katino dienos. Kai gausit ekonominę ir kultūrinę savitovumą, pamatysim, ką jūs sugebat iš tikrųjų ir kuo stebinsit pasaulį, sakė ji. Kaip dauguma ano meto rusų inteligentų, L. Gurčenko įsivaizdavo, kad Baltijos respublikos žymia dalimi klesti tik dėl to, kad naudojasi Rusijos turtais ir jos ekonominiu, moksliniu bei kultūriniu potencialu.

Kartais nuklysdavome ir į senesnius istorijos laikus. Gurčenko ir šiuo klausimu rasdavo kaip man „pašpilkuoti“. Ji Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę charakterizuodavo kaip slavų, pirmiausia baltarusių ir ukrainiečių, valstybę, kurią sukūrė ir tam tikrą laiką jai vadovavo lietuvių kilmės kunigaikščiai.

Mūsų pokalbiai dažniausiai vykdavo lėktuvuose, nes sėdėdavome greta. Liudmila piktindavosi Maskvos, Kijevo ir Leningrado, kur jai tekdavo dažniausiai filmuotis, biurokratija, pripažindavo, jog Lietuvoje menininkai gyvena laisviau, nes turi tolerantiškesnius, tautos tradicijas labiau gerbiančius respublikos vadovus ir kultūros administratorius. Bet tai būdavo tik neformalių pokalbių metu. Oficialiuose renginiuose ir susitikimuose su užsieniečiais ji buvo tvirta savo šalies ambasadorė ir opozicinio atvirumo politikos klausimais nedemonstruodavo. Bent taip buvo mūsų kelionėje po Indiją.

Taigi, kai kada pasigirstančios kalbos, kad Gurčenko nesidomėjo politika, istorija, ekonomika, man atrodo išgalvotos, gal net jos pačios paskatintos, nes ji viešai tikrai nesileisdavo į pokalbius panašiomis temomis. Man teko išgirsti kitokią Gurčenko, daug platesnių pažiūrų, nei galvojama apie kino žvaigždes.

Liudmila labai stropiai saugojo savo privatumą. Tuomet ji, berods, jau trečią kartą kūrė savo šeimą. Žinojau, kad turi dukrą, su kuria santykiai, kaip ir su buvusiais vyrais, buvo blogi. Kino dienų metu

L. Gurčenko su indų berniuku.

spaudos konferencijose, kurių teko surengti nemažai, visuomet gaudavo klausimų ir apie savo asmeninį gyvenimą, be kurio indų žurnalistas neįsivaizdavo kino žvaigždės. O žvaigždžių kultas šioje šalyje buvo didžiulis. Gurčenko tokius klausimus kartais su šypsena, o dažniausiai su pikta ironija atmesdavo, pareikšdama, kad tai jos asmeninis reikalas ir viešu jo daryti nesiruošia. Per visą mūsų buvimo Indijoje laiką ji tik vieną kartą, privačios vakarienės metu TSRS ambasadoriaus Ryžovo rezidencijoje, prabilo apie savo sunkią vaikystę, pokario badą, dramatiškumą, tėvus ir artimuosius, apie nesėkmingas vedybas. Tai buvo nuoširdaus atvirumo minutės. Tokį netikėtą atvirumą sugebėjo pažadinti inteligentiška ambasadoriaus šeima, jauki, be pašalinių palydovų namų atmosfera. Savo dramatišką gyvenimą ir darbą ji teisino noru išbandyti viską, ką duoda gyvenimas, ir tai, kiek galima sėkmingiau perkelti į kiną, televiziją ir teatro sceną.

Liudmila griežtai, su jai būdinga ironija vertindavo savo kolegų darbą, jos žodžiais tariant, bandančių patinginiauti ir eiti lengviausiu keliu kūryboje. Bet visuomet labai gražiai kalbėdavo apie savo pirmuosius mokytojus Sergejų Gerasimovą ir Tamarą Makarovą, kurie Charkovo priemiesčių mergaitę priėmė į savo studiją Maskvos kinematografijos institute ir suteikė

jai starto į meno aukštumas galimybę.

Labai tiksliai šiuo požiūriu Liudmilą charakterizavo garsus aktorius Olegas Tabakovas, pasakydamas, kad ši mergaitė iš badaujančio pokario mokėjo mylėti ir nekęsti, tačiau tai išreiškėdavo ne kalbomis, bet savo vaidmenimis.

Ji labai nekėsdavo tribūninių kalbų, lėkštų, formalių jos pristatymų žiūrovams. Buvau liudininkas, kai viename kūrybiniame vakare, pabandžiusį panašiai ją pristatyti Indijos publikai „Soveksportfilm“ atstovą grubiai nušalino, paprašė patylėti ir pati perėmė vakaro vairą į savo rankas. Atrodo, net jos laidotuvėse tai atsispindėjo, nes, kaip žinoma, ji perspėjo artimuosius, kad mirus atsisveikinimo apeigose nebūtų sakomos kalbos, nebūtų atliekami religiniai ritualai. Rusai atsižvelgė į šią velionės valią. Ji buvo palaidota garsiosiose Novodevičės kapinėse labai iškilmingai, bet be kalbų ir maldų. Nebent ne tose kapinėse: dukra sako, kad motina norėjusi atgulti Vagankovo kapinėse šalia savo tėvų.

Norėčiau pabrėžti dar vieną Liudmilos bruožą – jos vyrišką drąsą. Biografa ją vadina nenuilstama kovotoja. Man teko jos drąsumu įsitikinti ne kovoje su oponentais meno ir politikos pasaulyje, bet ekstremalioje situacijoje, skrendant iš Bhopalo į Travandrumą. Indų lakūnų pilotuojamas „Boing“ netikėtai ėmė drebėti, švilpti, prarado hermetiškumą ir pradėjo skubiai leisti. Net mūsų delegaciją lydintys tamsoki indų vyrai pabalo, nutilo it žadą praradę. O Liudmila sugebėjo ironizuoti ir šaipytis sakydama: „Tai ką, vyručiai, kinkos dreba, prieš kraustantis į aną pasaulį? Matyt daug nuodėmių prisidarėte?“ Švilpdamas ir drebėdamas lėktuvas vis tik saugiai nusileido kažkokiam kariniame aerodrome. Keleivius išlaipino, pastatė sargybą ir visiems matant remontininkų brigada skubiai kažką remontavo. Po dviejų valandų vėl pakilome

ir, žinoma, tiek pat vėluodami sukelėme nemažai rūpesčio ne tik mūsų laukiantiems šio miesto vadovams, bet ir tarybiniam konsului bei mūsų tautiečiui Vytui Vilimui, dirbusiam Travandrumo „Soveksportfilmo“ atstovu.

Negaliu pamiršti L. Gurčenos reakcijos į mums sunkiai suprantamą indų teatro meną. XX a. antroje pusėje Indijos kultūroje vyko didelės permainos. Aštrėjo kova tarp modernistų, siekiančių teatrą priartinti prie Vakarų kultūros, pašalinti iš jo „senovės prietarus“, ir ortodoksinių tradicionalistų, bandančių gelbėti indų kultūros savitumą. Indijos kultūros ministerija sudarė mums galimybę pažiūrėti būdingiausią ortodoksų spektaklį viename Delio teatre. Spektaklis buvo mitologinis, pantomimiškas, susidėjo iš senųjų šokių, keistų kostiumų ir kaukių, savitos muzikos, pasakojančios apie dievų gyvenimą, jų meilės, dieviškų šeimų ir valdžios intrigas. Nors siužetą mums bandė paaiškinti teatro vadovai, bet vis tik mažai ką supratome ir stebėjomės, iš ko taip aistringai juokiasi, ką garsiai smerkia ir kam ploja indų žiūrovai. Liudmila žavėjosi spektakliu, jo spalvomis ir vaidmenimis, bet po to, kad indai negirdėtų, tyliai pasakė: „Nieko nesupratau“. Ir negalėjo suprasti pirmą kartą pabuvus šioje įspūdingoje šalyje. Juk jos istorija, filosofija, legendos ir tradicijos ne šimtais, bet tūkstančiais metų senesnės už mūsų, europiečių. Kitokia būtis ir buitis. Teatro vadovą, dejuojantį, kad Indiją žlugdo komercija ir Vakarų masinė kultūra, ramino, kad nesužlugdys, nes neįmanoma sužlugdyti, kas gyva tautoje ir kas susiformavo ir išsaugota per tūkstantmečius.

Po 1986 m. neteko būti Indijoje, bet interneto dėka matau, kad ši valstybė, nors ir modernizuojasi, tačiau pasilieka labai savita. Gurčenko iš visos širdies linkėjo Indijai tapti turtinga ne tik ekonomiškai, bet išsaugoti ir savo tradicijas bei kultūrą. ■

Autoritariniai vadovai

nenori užleisti pozicijų

Šiuo metu pasaulyje vis dar yra nemažai valstybių, kurias dešimtmečiais valdo jei ne diktatoriai, tai autoritatiniais bruožais pasižymintys vadovai. Nors pastaruoju metu Šiaurės Afrikoje ir Artimuosiuose Rytuose prieš autoritarinius režimus nuvilnijo revoliucijų bangą, jie daug kur vis dar išlaiko stiprias pozicijas. Vienas jų – Venesuelos prezidentas H. Čavesas.

Gediminas DUBONIKAS

Indėnas revoliucionierius

Hugo Čaveso (Hugo Chavez) kilmė – indėniška. Jis gimė kaimo mokytojo šeimoje. Hugo visada pabrėžia savo indėnišką kilmę. Tuo jis labai panašus į Libijos diktatorių, kuris viešai akcentuoja kilę iš beduinų (dykumų klajoklių, ganiusių gyvulių ir gyvenusių palapinėse). H. Čavesas yra dukart vedęs ir turi 4 vaikus.

H. Čaveso politinė karjera prasidėjo 1992 m. – jis, parašutinininkų papulkininkis, organizavo nepavykusį perversmą prieš neoliberalias reformas vykdžiusį prezidentą C. A. Perezą. Už tai 2 metams maištingasis karininkas buvo pasodintas į kalėjimą. 1994 m. prezidentas R. Kaldera jam pritaikė amnestiją.

Išlaisvintas Čavesas sukūrė socialistinį „Penktosios respublikos judėjimą“. Netrukus išvyko į Kubą, kur studijavo Havanos universitete ir analizavo socialistinio valdymo principus. Vienas Čaveso ideologinių pavyzdžių buvo Libijos vadovas Kadafis.

1998 m. gruodžio 6 d. Čavesas laimėjo prezidento rinkimus (surinko 56,2 proc. rinkėjų balsų). Jis atnaujino politinius ir prekybinius santykius su Kuba. Čavesas ir Fidelis Kastro tapo artimais bendraminčiais. Pradėta formuoti

antiamerikietiška koalicija. Čaveso Venesuela Kubai tiekia naftą lengvatinėmis sąlygomis, o Kuba į Venesuelą siunčia technikus, gydytojus ir mokslininkus.

2000 m. liepą H. Čavesas buvo perrinktas naujai kadencijai. Opozicija apkaltino Venesuelos prezidentą žmogaus teisių pažeidimais, Kubos valdžios finansavimu ir finansinėmis machinacijomis. 2002 m. balandžio 12-13 d. prieš Čavesą surengtas perversmas, tačiau armijos pagalba sužlugdytas. 2004 m. opozicija surengė referendumą nuversti Čavesą, tačiau to padaryti nepavyko. H. Čavesas 2006 m. perrinktas trečiajai kadencijai.

Remia vargingieji

Aktyviausi H. Čavezo rėmėjai – vargingai gyvenantys žmonės, kurie džiaugiasi prezidento vykdoma socialine politika. Tuo metu kritikai kaltina jį valdžios telkimu savo rankose bei Venesuelos išteklų švaistymu. Iš naftos eksporto uždirbtus dolerius žarstantis H. Čavezas yra pelnęs milijonų vargingų Venesuelos gyventojų populiarumą.

Vakarų žiniasklaida pažymi, kad prezidentas susikūrė lyderio revoliucionieriaus, nebijančio mesti iššūkį JAV, įvaizdį. Vis dėlto kai kurie H. Čavezo sprendimai, atrodo, prailenkia su demokratija – tai ir opozicinės žiniasklaidos suvaržy-

mai, ir trukdymas laisvai reikštis prezidento kritikams, ir valdžios koncentracija. Vis dėlto sunku vienareikšmiškai vertinti šį politinį lyderį, kadangi jo veiksmuose galima išvystyti tiek nuoširdų siekį padėti milijonams vargingiausių Venesuelos gyventojų, tiek norą didinti asmeninę valdžią panaudojant nedemokratinės priemonės bei prisi- dengiant populistiniais lozungais.

XXI a. socializmas pagal Čavesą

H. Čavesas sparčiai vykdo nacionalizaciją, išpirkdamas kompanijų turtą ir taip išvengdamas ilgų teisinių mūšių bei įmonių perėmimų, galėjusių sukelti tarptautinį nepasitenkinimą. Vakarų žiniasklaidos analitikai pažymi, jog perėmimo sandorių sąlygos yra pakankamai teisingos, akcentuojant suprastėjusį šalies investicinį sektorių.

Venesuelos prezidentas pagrasi- no nacionalizuoti prekybos centrus, kurie maisto produktus parduoda brangiau, nei nustatyta valdžios kaina. Administracijos teigimu, kai kurie prekybos centrai dirbtinai didina pagrindinių maisto produktų kainas ir taip manipuliuoja situacija rinkoje. Tuo tarpu prezidento kritikai sako, kad valdžios nustatyti koeficientai verčia prekybos centrus pardavinėti prekes pigiau savikainos ir patirti nuostolių.

Vis dėlto H. Čavesas šalies įmonių nacionalizaciją vykdo daug sparčiau nei tikėtasi ir jau sudarė tris perėmimo sandorius, kurie iš šalies išstums JAV finansines kompanijas. Jis vykdo ir socialines reformas, kurioms pritaria Venesuelos gyventojai ir kurios plačiai

žmonių Pietų Amerikos regione. Jis neslepia savo priešiškojo Amerikai, nuolat smerkdamas ją už tai, ką jis vadina imperialistinėmis ambicijomis bei siekiais. Tačiau H. Čavesas nesitenkina vien nuožmia retorika ir lozungais. Venesuela vykdo aktyvią užsienio politiką,

milijonus tonų naftos. Adekvačiai elgiasi ir JAV – naudojasi pakankamai nebrangios bei patogiai transportuojamos venesuelietiškos naftos nauda ūkiui. Taigi energetika ir politika XXI a. tapo praktiškai neatsiejamos sąvokos.

Regiono specifika

Socialinio teisingumo vizija seniai jaudina Pietų Amerikos gyventojus, kenčiančius turtingųjų spaudą ir neturinčius galimybių siekti bent minimalaus išsilavinimo ar sveikatos apsaugos. Prie kairiųjų jėgų renesanso, ko gero, prisideda ir H. Čaveso populiarumas regione, jo skelbiamos socialistinės idėjos, kurios ypač populiarios tarp milijonų žemiau skurdos ribos gyvenančių vargšų.

Tačiau ne mažiau už skelbiamas idėjas Venesuelos populiarumą didina jos turimos naftos atsargos bei šimtai milijonų iš naftos eksporto gaunamų dolerių, kurie naudojami ir kaimyninėms valstybėms remti. Venesuelos prezidentas H. Čavesas rėmėjų ieško ne tik jam simpatizuojančioje Pietų Amerikoje, bet ir kitose pasaulio valstybėse, kaip antai: Baltarusijoje, Irane, Rusijoje, Libijoje.

Be abejo, Venesuelos prezidentas pagerino vargingųjų situaciją, tačiau, ko gero, tik dėl to, kad šalis turi milžiniškus naftos kodus. Dalis visuomenės vis dar nepatenkinta šio prezidento valdžia, opozicijos tildymu ir kitais autoritariniais bruožais. Tačiau revoliucijų banga iki Venesuelos neatsirita ir artimiausiu metu turbūt neatsiris. ■

reklamuojamos tiek šalies viduje, tiek ir visame regione.

Prie H. Čaveso populiarumo augimo, be abejo, prisideda ir pinigai, gaunami už parduodamą naftą. Šiomis lėšomis finansuojamos sveikatos apsaugos ir švietimo programos, statomi namai lūšnynų rajonuose ir kaimo vietovėse, kuriose klesti skurdas ir nedarbas. Sunku pasakyti, kokio pobūdžio socializmas kuriamas Venesueloje. Būna, pasakiusi H. Čaveso pažadais sukurti socialiai orientuotą visuomenę.

Antiamerikietiškos kritikos ruporas

Venesuelos prezidentas H. Čavesas yra vienas populiariausių

paremtą naftos doktrina, kurios siekis yra suburti antiamerikietišką koaliciją Pietų Amerikoje. Maištingo ir nenusipėjamo H. Čaveso konfrontacija su Amerika žinoma visam pasauliui. Venesuelos prezidentas puoselėja viltis kartu su Bolivija bei Kuba sukurti alternatyvą JAV remiamam Šiaurės ir Pietų Amerikos laisvosios prekybos susitarimui.

H. Chavesas, laikraščio „The Guardian“ teigimu, įkūnija antiamerikietiško nuotaikų stiprėjimą, kai kuriose Lotynų Amerikos šalyse. Vis dėlto tarptautiniai santykiai negrindžiami vien ambicijomis. Nors ir kaip negatyviai Venesuela nusiteikusi JAV atžvilgiu, tačiau šiai valstybei kasdien parduoda

Jis spėjo viską pasakyti. Ar išgirsime, ar suprasime?

Jonas SIAURUKAS

Lietuva braukė ašaras, palydėdama į amžino poilsio vietą sąžinės didžiavyrį Justiną Marcinkevičių. Liūdėjo net ir tie, kurie esant Poetui gyvam kenkė tam, kas Jam buvo brangu.

Pats Poetas nebuvo peikėjas, dūsautojas, priešingai, jis buvo aktyvus, mąstantis humanistas; jis, kaip lietuvis artojas, turėjo nepalaužiamą kantrybę, valią, orumą. Jis matė ir atjautė visus Lietuvos žmones, nors, be abejo, kai kuriems turėjo širdyje ir nepritarti.

Lietuvių tauta liks dėkinga Jam už Žodžio ir elgesio pamokas. Ir kitų tautų geros valios žmonės gerbs jį ir stebėsis, kad mūsų maža tauta pagimdė tokį kultūros milžiną. Ir rusų tauta turi jį gerbti, nes jis ir rusams padėjo likti rusais ir kovoti už savo tautinę savastį. Ir lenkai

gerbs už pagarbą lenkų kultūrai, už nepagarbą kvailam šovinizmui.

Jis sugebėjo pasiekti aukščiausias kūrybos viršūnes atvirai gindamas svarbiausias tautos vertybes – tradicijas, kalbą. Poetas savo „Mindaugu“, „Mažvydu“, „Katedra“, kitais kūriniais pažadino tautinę sąmonę, kai ji buvo bepradedanti gęsti ar buvo sąmoningai užgniauziama.

Justinas ir jo bendražygiai pralaužė totalitarizmo palikimą ir drąsiai pareiškė valdžiai ir pasauliui, kad nėra pasaulyje išrinktųjų, galingųjų tautų, visos vienodai yra išrinktosios, vertos gyventi laisvai, kurti savo valstybes, tautinę kultūrą. Jis negalėjo nebūti Sąjūdyje, nes ten vedė visas jo gyvenimas. Lemiamu momentu, kaip ir daugelis kitų tautos žadintojų, jis pasirinko kovą už tautos laisvę, o ne susitaikymą su istorine neteisybe.

Jis nebijojo pareikšti savo nuomonę, drąsiai pasirašė ant garsiojo Lietuvos inteligentų pareiškimo (1990 m. – *Red.*), kuriame buvo protestuojama prieš „valdžios lovio ir pinigų maišų“ sistemą, neapgalvotą, o gal ir sąmoningą Lietuvos kultūros, ekonomikos griovimą, žmonių skurdinimą, tiek metų kaupto turto švaistymą, griovimą, grobstymą, nepagarbą kūrėjams ir laisvai minčiam. Ir paskutinės jo kalbos Lietuvos mokslų akademijoje (2010 m. lapkritį) mintys triuškinančiai taiklios. Nors jo kalbos maniera, kaip visada maksimaliai švelni, bet užtat koks turinys: Lietuvoje nėra viskas gerai, mes nesame apsirūpinę ir aprūpinti politinėmis, socialinėmis, kultūrinėmis teisėmis. Nežinojo, kad tai bus paskutinė jo vieša kalba...

Just. Marcinkevičius visais savo darbais, visu savo gyvenimu spėjo pasakyti tai, ką norėjo. Ar suprato, ką jis norėjo pasakyti? Ar liberaliai nusiteikę valdantieji ir turtingieji padarys išvadas? Ar išgirs jaunimas? Gal įvyks stebuklas, kurį gali padaryti tik Kūrėjas.

bitininkų veikla 1996–2010 m.“ ir „Vieneri Telšių skyriaus metai“. Bet apie Žemaitijos sostinės, rajono, apskrities, apskritai Žemaitijos gyvąją istorijos atmintį metraštis spausdina nemažai rašinių, kurių autoriai gyvena ir Klaipėdoje, ir Plungėje, Vilniuje. Apie tai pasakoja Apolonijos Girdžiūnienės „Lieplaukė: praeitis ir žmonės“, „Lieplaukės žydai“, šių eilučių autoriaus „Mokytojus 1944–1957 m. Telšiuose rengusieji“, nepaprastai jautrus Klaipėdoje studijuojančios Sigitos Šimkutės „Tų dienų skaudus prisilietimas“. Ir Juozo Elekšio, Kazio Račkausko „Liko nebaigtas austi spalvingos kūrybos likimas“ – pasakojimas apie Amžinybės iškeliausią Rietavo garbės pilietę, poetę Birutę Lengvinienę. Būtina

paminėti ir kronikoje pristatytą Elenos Mažeikienės „Tučiai – Žemaitijos kertelė“ ir 9 nuotraukas iš Tėvynės pažinimo draugijos Telšių skyriaus renginių.

Rašiniai išspausdinti keturiolikoje leidinio skyrių: „Istorijos aidai“, „Iškilūs tėvynainiai“. „Asmenybė ir tauta“, „Lietuvių kovos dėl laisvės“, „Tradicinės kultūros paveldas“, „Gimtosios kalbos sargyboje“, „Muziejai ir paminklai“. „Tautotyro sąjūdžio 2010 metų kronika“ talpina 8 didesnės ar ma-

žesnės apimties informacijas, o priedai – 6 informacijas, pluoštelį spalvotų nuotraukų ir santraukas anglų bei rusų kalbomis.

Iš pirmo žvilgsnio dėmesį patraukia dr. Nastazijos Kairiukšytės „Kuo reikšmingas istorijai 1945 m. dokumentas“, bene problemiškausias metraštyje dr. Mindaugo Tamošiūno straipsnis „Ar galime būti ramūs dėl lietuvių kalbos?“, Janinos Ivoškaitės „Palemonės pradinės mokyklos priešistorės ir istorijos bruožai“, Redos Kiselytės

„Reikšmingi dalykai lieka nepastebėti“, Juozo Elekšio „Pilėnų ainiai“, Birutės Zuzevičienės „Tai buvo Algirdas Volungevičius – pedagogas, kraštotyrininkas, muziejininkas“ ir kiti.

Metraščių įžangos žodžiu pradeda Lietuvos MA narys korespondentas, habil. dr. prof. Romualdas Grigas („Buvimo prasmė ir jos ieškojimas“) ir Tėvynės pažinimo draugijos valdybos pirmininkas dr. Kazys Račkauskas („Naujas tautotyrininkų aruodas“).

– Kai išdalins tuos pinigėlius per visą šalį, tai vis šis tas klius ir mums. Tik nesuprantama, kodėl mūsų valstybė neskiria lėšų, – sako B. Kalvaitis. – Galbūt reikėtų pridėti, kad Švietimo ir mokslo ministerija turi tarnautoją, kuris atsako už šalies moksleivių vasaros poilsį, tačiau nesigirdi jo veiklos.

Direktorius sako, kad „Žilvytis“ rengiasi sutikti vasarą, jau sukomplektuoti pedagoginiai ir techninio personalo kadrai. Stovyklavietė priims apie du tūkstančius vaikų iš visos šalies, tai, žinoma, nėra daug šalies mastu. Gauta nemažai paraiškų iš Klaipėdos rajono. Jonavos „Achema“ nupirko 181 kelialapį, kreipiasi ir privatus asmenys.

Taigi reikia moksleiviams poilsavičių prie Baltijos, o ne kotedžų turtuoliams.

Reikia poilsavičių moksleiviams, o ne kotedžų turtuoliams

Albina KLIZAS

Klaipėdos rajono savivaldybės Tarybos narys

Jau vasaros laikas pasibeldė į mūsų langus. Pajūrio spaudoje pasirodė straipsnių, kad būtų gerai, jei vietoje moksleivių poilsavičių įsikurtų ištaigingi kotedžai. Kažkada pajūryje buvo keturiolika moksleivių poilsavičių, į kurias vaikai suvažiuodavo iš visos Lietuvos, pabūdavo prie Baltijos. Dabar jau ir klaipėdiškai braunasi į likusias „Žilvičio“, „Pasakos“, Šventojoje „Energetiko“, „Ragainės“ moksleivių poilsavietes. Labai pasisekė Klaipėdos miesto grietinėlei – užgrobė moksleivių poilsavičių teritorijas, jose pasistatė ištaingius kotedžus ir sau ramiai švilpauja. Dažnai pagalvoju, ar pačioje Klaipėdoje nėra tokios jėgos, kuri sudraustų savus politikierius, kurie akivaizdžiai skriaudžia ne tik miesto, bet ir šalies moksleivius. Kurie nerimsta ir po turizmo vėliava siekia tyliai nušluoti „Žilvičio“ moksleivių poilsavietę, net rengia

Paveldo žinių šaltinis

Julius NORKEVIČIUS

Kraštotyrininkus, tautotyrininkus, visus savo krašto praeitimi besidominčius skaitytojus pasiekė Tėvynės pažinimo draugijos parengtas „Tautotyro metraštis“. Tai pirmas šio mokslo krypties, gyvosios istorijos ir kultūros atminties leidinio tomas. Draugija pasiryžusi kasmet išleisti vieną metraščio knygą.

Draugijos Vilniaus skyriaus surengtos leidinio sutiktuvų popietės dalyviams metraščio sudarytojas dr. Kazys Račkauskas pastebėjo, kad tai 37 tautotyro savanorių – autorių, redaktorių – bendro

kruopštaus vienerių metų ieškojimų, tyrinėjimo rezultatas. Rašinius pirmajam metraščio tomui pasiūlė 47 autoriai: 17 vilniečių, 4 iš Druskininkų, po 2 iš Kaišiadorių, Kauno, Leipalingio ir Rokiškio. Taip pat savo darbus (po vieną) publikavo Alytaus, Kazlų Rūdos, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Plungės, Telšių, Ukmergės tautotyro savanoriai.

Į paminėtą statistiką, kaip Žemaitijos sostinės atstovė, pateko tik Tėvynės pažinimo draugijos Telšių skyriaus pirmininkė Janina Jankauskienė, paskelbusi „Iš bičių dūzgesio. Telšių rajono jaunųjų

Fatališka Jonio Džonio klaida

Vytautas ŽEIMANTAS

Lietuvoje dabar tik bepročiai gali tikėti reklama. Iš spaudos

Jonis nuo Luokės nė pats nepajuto kaip tapo vilniečiu ir Džoniu. Jam sekėsi. Jonis Džonis manė turįs lengvą plunksną ir daug išmonės. Gal iš tikrųjų buvo ir kiek kitaip, gal net ir visai ne taip, tačiau jis vertino save būtent už tai. Be to, ir jaunesnieji jo kolegos, dienų dienas sėdėdami ir prakaituodami prie savo tekstų, trintų, draskytų ir braukytų, tarytum į juos kas nors neapsižiūrėjęs būtų įvyniojęs rašalu ištepilotą ežį, dažnai, neslėpdami pavydo, sakydavo:

– O, ponas Džoni, jūs tikras reklamos dievas.

Jonis Džonis manydavo, kad jis yra ganėtinai kuklus, nors gal buvo ir atvirkščiai, nes, klausydamas jaunesniųjų komplimentų, jis nenuleisdavo droviai akių, neslėpdavo, jog jam patinka, bent tarp jų, būti reklamos dievu. Nors, atvirai šnekant, tai seniai pastebėjo ir jo kolegos, Joniui Džoniui labiausiai patikdavo kitas komplimentas. Jį Jonis Džonis dažniausiai išgirdavo, kai padarydavo tai, kas visiems kitiems reklamų kūrėjams atrodė neįsivaizduojama ir apskritai neįmanoma, pavyzdžiui, sėkmingai sukurti reklamą prekei, kurios iš tiesų ir už dyka niekas neturėtų imti. Tąsyk jis išgirdavo ir labiausiai širdžiai mielą komplimentą:

– Ak, ponas Džoni, jūs tikras reklamos velnias!

Jis buvo įsitikinęs, kad yra labai darbštus, gal tai buvo ir kiek perdėta, nes tik pavadintas reklamos velniu, o, tai, deja, būdavo ne kasdien, jis pajusdavo tikrą darbingumo antplūdį, tuomet jo mintys tekėdavo plačiai ir greitai lyg pavasarinė Neris.

Tą rytą, eidamas į darbą, Jonis Džonis pagalvojo, jog šiandien jis ti-

krai vertas aukščiausio komplimento, ir neapsiriko. Mat, Jonio Džonio išreklamuotus iš Amerikos atbogintus gerokai papuvusius automobilius, kurie, atrodo, galėjo tikti tik metalo laužui, urmu pradėjo pirkti naujai įsteigta firma, kurios angliškai žemaitiškai prancūziškas pavadinimas, tiesa, jei jis būtų verčiamas atsižvelgiant ir į tai, kas jame pasakyta tarp eilučių, lietuviškai galėtų skambėti taip: „Pasilinksminimo namai ant ratų“.

– Velnias, velnias, velnias... – tarsi aidas kalnuose skambėjo Jonio Džonio ausyse šie širdžiai malonūs žodžiai, kai jis, kupinas, tiksliau sakant, jau net perpildytas kūrybinio polėkio, atvėrė savo šefo kabineto duris.

– Dabar, ponas Džoni, sugalvokite gerą reklamą Antipatinui. Per televiziją tekstą skaitys panelė Zuzana, – tiek tepasakė šefas, ir tai Jonio Džonio visai nenustebino. Šefo kabinete nebuvo priimta žarstyti komplimentais, nebuvo įprasta ir daug aiškinti ar aiškintis.

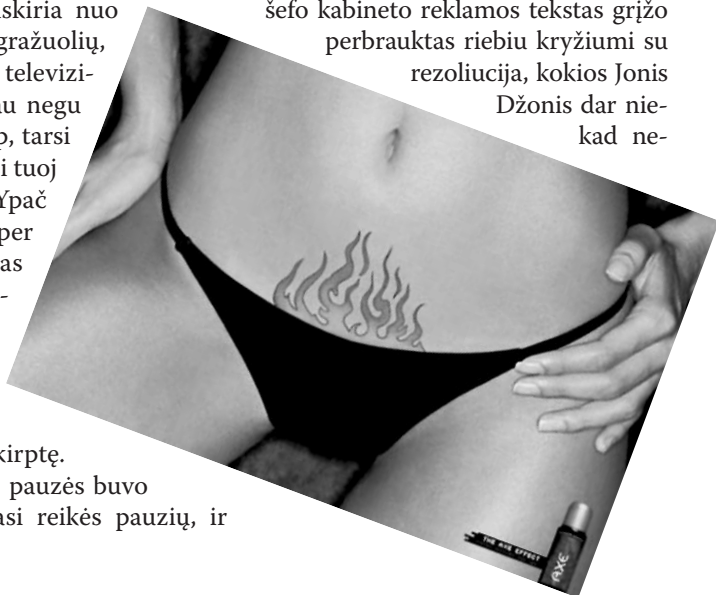
Antipatinas tai antipatinas. Parašysiu ir jam pagiriamąjį žodį, mąstė Jonis Džonis, sėsdamas prie darbo stalo. Skaitys panelė Zuzana. Suprantama, šefas stumia aukštyn savo naująją meiluzę. O šiaip ji niekuo neišsiskiria nuo kitų reklamos gražuolių, nebent tuo, kad televizijos ekrane labiau negu kitos atrodo taip, tarsi būtų pasiruošusi tuoj pat atsiduoti. Ypač tai krenta į akis per pauzes, per kurias ji demonstratyviai kukliai nuleidžia savo ilgą priklijuotą blakstieną į gilią iškirptę.

Todėl jos tekste pauzės buvo būtinos. Vadinasi reikės pauzių, ir

kuo daugiau, nusprendė Jonis Džonis, ir netrukus jo kompiuterio klaviatūra sutarškėjo garsiai ir be sustojimų.

Ar jūs prisimenate, kokius kvėpalus mėgsta jūsų kolegės? (Pauzė). Ar pastebėjote, kad kaimynė, susitikusi jus laiptinėje, kažkaip neįprastai švelniai jums nusišypsojo (Pauzė) ir kad tuomet ji buvo apsirėdžiusi nauja suknele, dangiškos spalvos, tos pačios spalvos, kurią jūs kažkada, gal visai ir nepagalvojęs apie pasekmes, jausmingai jai gyrėte, teigdamas, kad neįsivaizduojate gražiau pasipuošusios moters? (Pauzė). Ar jums dar užaina noras rudenį sustoti prie lango ir šiaip sau, be jokio tikslo pasidairyti į Vilniaus vėjavaikes, kaukšinėias Gedimino prospekte kablukais? (Pauzė) Ar jūs tai pajuntat tik dabar, pavasarį, čiulbant paukšteliams, kai saulė įkaitina ne tik senus, apkerpėjusius namų stogus? (Pauzė). Jeigu taip, arba nors iš dalies taip, meskit viską ir skubėkit pirkti antipatiną (Pauzė). Tiesa, dvidešimt litų... (Mini pauzė) Gal kam nors tokia suma pasirodys ir didoka, bet dabar Kubiliaus infliacijos laikai, o jaunystė (Ilga pauzė) neįkainojamas turtas (Ilga pauzė).

Jonis Džonis nutarė, kad užteks rašyti ir pauzių sugalvota pakankamai, tačiau ši kartą jis apsiriko. Iš šefo kabineto reklamos tekstas grįžo perbrauktas riebiu kryžiumi su rezoliucija, kokios Jonis Džonis dar niekad ne-

buvo nusipelnęs: „Ar tamsta kartais šiandien nenukritote iš mėnulio?“

Jonis Džonis susikrimto tik trumpam, nes tuoj susimąstė: kodėl ši kartą jis prašovė, jukėjo jau seniai pramintu taku, niekas nebuvo pasikeitę. Staiga jam šovė išganinga mintis: kodėl nepasikeitė, pasikeitė ir net labai. Juk panelė Zuzana tapo šefo meiluze. Jei taip, tai kam tiek daug tų pauzių. Juk šefą, kaip, beje, ir visus kitus ką tik išimylėjusius, greičiausiai kamuoja pavydas. Ir kaipgi jis, senas reklamos velnias, iš karto apie tai nepagalvojo?

Jonis Džonis nusprendė sukurti naują tekstą, visiškai atitolusį nuo lovos bei jos problemų – dėl viso pikto. Ir pauzių skaičių sumažinti iki minimumo. Visiškai be jų Jonis Džonis reklamos neįsivaizdavo.

Naują tekstą jis parašė kaip įprastę vienu įkvėpimu, sekundei stabtelėdamas tik tada, kai jo pirštai mašinaliai atstukuos žodį „pauzė“.

Ar jums jau skanu pavasarį kramtyti obuolį, per visą žiemą išsaugojusį gražiai rausvą atspalvį ir, aišku, nesu-

kirmijusį, nors jums ir gerai žinoma, kad tai obuolys ne iš rojaus sodo, ne iš levos rankų (Pauzė. Ne, pauzės nereikia) ir kad šis obuolys niekada nebus sukirmijęs vien dėl to, kad jame prigrūsta tiek įvairių cheminių preparatų, jog net labiausiai užsigrūdinę kirminai žūva vos prisiartinę prie juos masinančio gražaus rausvumo? Jeigu taip ar panašiai būna su jumis, jūs dar nesate galutinai pasmerktas. Jus gali išgelbėti antipatinas. Tik jis sugrąžins jums sveikatą ir jaunystę su visais jos malonumais (Pauzė).

Ant šio teksto Jonis Džonis vėl išvydo riebių kryžių. (*Šefo rezoliucijos, išlaikydami padorumą, neskelbsime – Red.*).

Jonis Džonis visiškai pasimetė. Smilkiniai net aprasojo, kol jam neoptelėjo nauja mintis. O gal panelė Zuzana yra ne meiluzė, gal ji jau šefo sužadėtinė, tokios moka, ir tos pauzės, nors ir kelios, veda pavydųjį jaunąjį į pasiutimą, kaip bulių raudonas sijonas.

Tačiau ir trečiasis antipatino reklamos tekstas, kuriame buvo vi-

saip šlovinama santuoka, laimingas šeimyninis gyvenimas, garbanoti ir sveiki vaikučiai ir viso to priežastis, suprantama, antipatinas, susilaukę tokio paties liūdno likimo.

Tokios nesėkmės Jonis Džonis neišlaikė. Jam sprogo širdis. Beje, prieš tai jis dar spėjo prakeikti panelę Zuzaną, sugebėjusią taip supainioti šefo smegenis, nors prakeikti jos tikrai nereikėjo. Ši reklamos gražuolė net ir netiesiogiai jo likimui jokios įtakos neturėjo.

Jonis Džonis buvo įsitikinęs, kad antipatinas – tai tonizuojantys vaistai ar gėrimas, apskritai kažkas panašaus į jaunystės eleksyrą. Tai Joniui Džoniui kažkodėl pakuždėjo jo didžiulis patyrimas. Taip, jis buvo labai patyręs, tikras reklamos velnias, tačiau ši kartą nesuprato, kad daro fatališką klaidą. Preparatas „Antipatinas“ turėjo sudominti senynas žmonas, kurių pagarbūs vyrai, patino instinktų vedami, per daug dėmesio skiria savo sekretorėms ar kitoms jaunoms gražuolėms. ■

Pirmoji vieta

Vytautas GASPARAVIČIUS

Viskam ateina laikas. Rinko gražiausiai sutvarkytą alkoholinių gėrimų pardavimo skyrių. Dideliuose prekybos centruose.

Kad pasistengta, tai pasistengta, juk viskas žmogui – ne arkliui, kai to liežuvio atrišėjo suvežta bemaž iš pusės pasaulio. Ir kiekvienas butelis, lipte limpantis prie rankų, – tai istorija su linksmomis, nesibaigiančiais nuotykiams.

Čia viską apibendrinau, dar apie prekybininkų išradingumą.

Štai viename skyriuje įtaisytas suolelis pirkėjui pailsėti. Kitame iš lentynų kyšo lankstinukai: kas tiks užkandai prie tos ar anos degtinėš arba kiek „Sidro“ butelių rekomen-

duojama trims mokinukams, kad rytoj ateitų į mokyklą. Dar kitur kabojo stendukai su savaitės „topais“ – koks gėralas madingiausias, remiantis ir policijos suvestinėmis.

O šviesos efektai! Vienaip akys raibsta nuo portveino, kitaip nuo „Smirnov“ ar „Tekilos“. Žinoma, ryškiausi spinduliai nutaikyti į butelius su medaliais, ypač į mūsų „Auksinę“.

Zujodami iš vieno prekybos centro į kitą, matėme ir įdomų dailininko darbą, gal skirtą labiau kitatikams. Mes ne japonai, negalim susukti filmuko apie fantastinius procesus, užverdiančius mūsų smegeninėje, tačiau penki šmaikštūs piešinėliai liudijo, kaip, supylus ugninio vandens į savo vidurius, kinta mūsų veidelis: nuo rūškanos fizionomijos iki gerklingos šypsenos.

Tiesa, nepaminėjau ir viliojančių šūkių – kvietimų, kurie pasitikdavo pirkėją: „Bande! – nebande!“, „Troškuliui – ne!“, „Už pergale!“

Bet kaip išsirinkti patį gražiausią skyrių? Būkim „biedni“, bet teisingi: konkurso nuostatuose neuždrausta ir savikritika (žinom, kiek sykių per metus tautietis užsimoja prieš save stikleliu...).

Todėl pirmąją vietą skyrėme tam prekybos kampui, kur kartais pasigirdavo muzikėlė ir dainelė su įsimintinu priedainiu: „Mes vis dar Europoj pirmi – išsiblaivę pradėkim iš naujo!“

Nėra ko slėpti: ten pat po prizo įteikimo buvome tinkamai pavaišinti. Kaip grįžau namo, neatsimenu. ■

Našlės rauda, arba kaltinamoji kalba prie vyro kapo

Birutė KIZIENĖ

Tu kaip visada pasielgei ne taip, kaip reikia. Negana, kad su manim nesitarei visais reikalais, bet dabar nepaklausei net Kubiliaus. Argi jau tas pensijų sumažinimas toks baisus dalykas, kad reikėjo numirti?

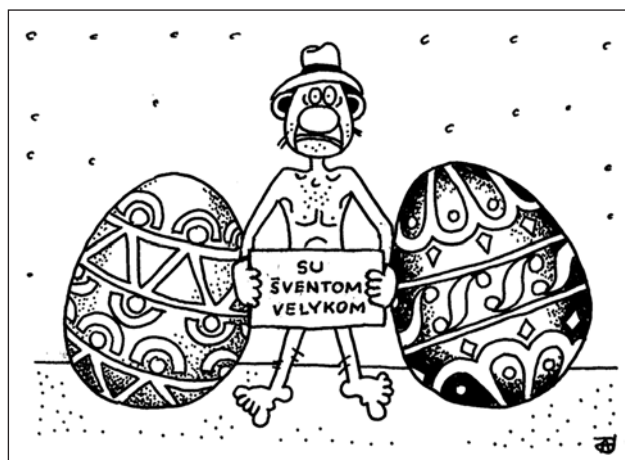
Visą gyvenimą tau nebuvo kada atsidusti – tai mažas paskui karvės uodegą, tai po karo nuo miškinų ar sribų bėgdamas, tai vėliau nuo to kolorado (iš kokio jis Eldorado atsirado?). Tas tavo dusulys ir visą mūsų gyvenimą dusino, nes gydeisi kartais tiesiai iš butelio. Tai ir ištie-

sei kojas vos pensijos sulaukęs, nors dar galėjai pagyventi. Pagyventi ir, kaip aiškina Kubilius, padėti savo valstybei. Nuo kiekvieno pensininko paėmus po šimtą litų ir susidaro tiek pinigų, kad Lietuva neprapultų (nors ne visai aišku, kur ji gali prapulti?). Tai ar jau gaila to šimtelio? Ar mažai darbų, mes, seniai padarėm, kai reikėjo? Po karo valėm griuvėsius. Vertė? Aš norėjau, kad ta vieništele nuvalyta mūsų miestelio gatvė galima būtų eiti ir sutikti tave. Aš būčiau ir dar tris gatves viena nuvalius, kad galėčiau kiekvienoj jų tave sutikti. Mes visos merginos

tai būtume darę dėl jūsų, tų kelių kelnėtu, išlikusių po tų visų pokario baisumų. Konkurencija buvo gana didelė. Kurioms pasisekė, tos gimdė vaikus, augino. Jau dabar jie ne į Rytus prievarta išgabenami, o savo noru į Vakarų sotesnio kasnio ieškoti traukia. Tai kas čia bus, jeigu visi kur norim ten ir trauksim: kas už jūrių marių, o kas nebeišgali, tai kapuose be laiko ieškosi vietos. Pagalvok: jeigu būtum nenumiręs, tai nuo mūsų šeimos Lietuvai gelbėti būtų buvę paimta dvigubai daugiau. Tu, kaip visada „nusiplauni“, kai tik iškyla rimtas reikalas.

Tai ir atėjau tau tai pasakyti. Ta pačia proga šiek tiek paravėjau, palaisčiau gėles.

Nei vandens nešti nereikėjo: taip raudojau. Dabar pati savęs klausiu, ko raudu: ar tavęs, ar tokios Lietuvos?

Antano Janušonio piešiniai

